

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

KAROLIS KATAUSKAS
(CIVILINĖS IR VERSLO TEISĖS PROGRAMA)

TEISMO DISKRECIJOS RIBOS KONTROLIUOTI SUTARTINIŲ ŠALYGŲ
VYKDYMĄ IR GALIOJIMĄ VERSLO SANTYKIUOSE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Prof. dr.
Solveiga Palevičienė

Vilnius, 2018

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. KOMERCINIŲ SANTYKIŲ IR TEISMO DISKRECIJOS SAMPRATA. SUTARTIES ŠALIŲ ĮTAKOS TEISMUI ESANT GINČUI ĮVERTINIMAS.....	7
1.1. Komercinių santykių ir teismo diskrecijos samprata. Teismo diskrecijos sankirta su <i>pacta sunt servanda</i> principu.	7
1.2. Sutarties šalių įtaką teismui verslo ginčų atvejais	13
1.3. Skyriaus apibendrinimas.....	18
2. TEISMO DISKRECIJOS RIBOS KONTROLIUOTI SUTARČIŲ VYKDYMĄ IR GALIOJIMĄ LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE.....	19
2.1. Teismo diskrecijos ribos kontroliuoti verslo subjektų santykius sutarčių aiškinimo ir vykdymo metu	20
2.2. Teismo diskrecijos ribos sutarčių pabaigos atvejais.....	34
2.3. Skyriaus apibendrinimas.....	52
IŠVADOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	68
SANTRAUKA	69
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	70

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

1. LR Civilinis kodeksas – LR CK;
2. LR Civilinio proceso kodeksas – LR CPK;
3. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – LAT;
4. Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (angl. *International Institute for the Unification of Private Law*, UNIDROIT) – UNIDROIT;
5. Europos sutarčių teisės principai (angl. *Principles of European Contract Law*) – PECL.

IVADAS

Tiriama problema. Esminė šiame darbe nagrinėjama problema – teismo galimybės kontroliuoti sutarčių sąlygas, jų legitimumas ir ribos. Šiai dienai iki galo nėra aišku kokia apimti teismai turi intervencijos galimybes į verslo subjektų sudarytas sutartis ir keisti jų sąlygas. Toks neapibrėžtumas ypač sukelia praktinių problemų ginčiuose dėl sutarčių vykdymo ir galiojimo, t. y. nėra aišku kokios teismo kontrolės tikėtis, kokiais kriterijais atribojama bei kokią teisės gynybės būdą rinktis atskirais atvejais, siekiant išvengti didesnės teismo kontrolės ir atvirksčiai.

Baigiamojo darbo aktualumas. Pagal VŠĮ Versli Lietuva surinktus duomenis, 2017 metais nauji juridiniai asmenys steigėsi sparčiau, nors bendras įmonių skaičius didėjo nežymiai. Nedidelis veikiančių bendrovių didėjimas, vis dėlto, nerodo prastėjančios Lietuvos ekonomikos padėties - tai tikėtina buvo tik trumpalaikis ir vienkartinis reiškinys. Surinktuose duomenyse, didžioji dalis indikatorių patvirtina, kad juridiniai asmenys steigiasi pakankamai sparčiai, o įmonių išgyvenamumo rodikliai gerėja, taigi, aplinka verslo steigimuisi Lietuvoje tinkama.¹ Atsižvelgiant į tai, labai realu, kad verslo subjektų sudaromų sutarčių ateityje tik daugės. Atitinkamai, daugės ir kylančių ginčų dėl sutarties vykdymo, aiškinimo, modifikavimo ar nutraukimo. Todėl nuo tinkamo ir veiksmingo verslo sutarčių vykdymo priklauso ne tik pačių šalių sugebėjimo derėtis ir susidaryti tinkamesnes sutartines sąlygas atitinkamai veiklai vykdyti, bet ir teismo intervencijos galimybes į sudarytą sutartį ginčo atveju numatymą bei kokiuose rėmuose (ribose) teismas turi teisę kontroliuoti sutartines sąlygas. Deja, tai numatyti yra iš tiesų sudėtinga, kadangi dažnai, ypač nustatinėjant atskiras situacijas, teismų praktika nėra vieninga. Atsižvelgiant į tai, šio darbo aktualumas pasižymi tuo, jog egzistuoja poreikis atlikti tyrimą ir nustatyti teismo diskrecijos ribas kontroliuoti sutarčių sąlygas iš praktinės pusės (analizuojant teismų praktika), kuriomis vadovaujantis sutarčių šalys galės efektyviau pasiekti sutartimis sulgytų rezultatų bei pasirinkti labiausiai teisės lūkesčius atitinkančius teisės gynimo būdus.

Baigiamojo darbo originalumas, mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Pažymėtina, kad teismo diskrecijos teisė bei kontrolės ribos sutartiniuose verslo santykiuose teisės mokslininkų yra paliesta, tačiau šią temą dar galime vadinti *terra incognita*. Stasys Drazdauskas savo disertacijoje „*Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*“² aptarė sutarčių galiojimą ir vykdymą, tačiau atskirai nebuvo vertinamos teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutarčių sąlygas, jų apimtis. Aktualu paminėti ir Viktorijos Budreckienės mokslinį darbą, disertaciją „*Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės*

¹ „Verslumo tendencijos Lietuvoje 2017 m. ir 2018 m. pradžioje apžvalga“, VŠĮ „Versli Lietuva“, 2018-05-10, žiūrėta 2018-09-23. <https://www.verslilietuva.lt/wpcontent/uploads/2018/05/2018.05.10.Verslumo-tendencijosLietuvoje-2017-m.-ir-2018-m.-prad%C5%BEioje.pdf>.

² Stasys Drazdauskas „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei“, daktaro disertacija: Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008.

*ribos*³. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad V. Budreckienė neišskyrė ir neanalizavo visų konkrečių atvejų kada teismas turi teisę įsiterpti į šalių santykius ir kada ne, pvz. kokios teismo diskrecijos ribos aiškinant sutartis, taikant *rebus sic stantibus*, taikant restituciją ir kt. Teismų praktika taip pat nėra pateikusi plataus išaiškinimo kokiais kriterijais yra vertinama teismo diskrecijos teisė kontroliuoti sutarčių sąlygas.

Atsižvelgiant į tai, galime daryti išvadą, kad teisminė verslo subjektų sudarytų sutarčių kontrolė teismų praktikoje, teismų praktikos konkretūs vertinamieji kriterijai, ribos, atvejai kada teismas turi teisę, o kada ne, Lietuvos teisės moksle nebuvo visapusiškai išnagrinėti, pasigendama pagrindinių ir lemiamų kriterijų, todėl galima konstatuoti, kad tyrimas yra originalus – yra kilęs poreikis plačiau nagrinėti šią problemą.

Baigiamojo darbo reikšmė. Šiame darbe nustatytos teismo diskrecijos keisti sutarčių sąlygas verslo subjektams yra specifiškai taikomos verslo subjektų sudarytų sutarčių šalims, nurodant teismo kryptingumą kokiais ginčų dėl sutarčių atvejais teismas turi didesnes sąlygas kontroliuoti ir kokiais mažesnes. Verslo subjektų praktikoje taikant darbe pateikiamus tyrimo rezultatus ir tinkamai vadovaujantis suformuotomis gairėmis, ginčo atveju bus galima įvertinti kokiais atvejais kokį teisės gynybės būdą naudoti.

Šis darbas reikšmingas tiek teisės studijų studentams, studijuojantiems verslo subjektų sudarytos sutarties šalių pareigas, tiek advokatams, ginantiems kliento (konkrečiau – verslo subjekto) interesus, tiek teisėjams, sprendžiantiems bylas dėl sutarčių nutraukimo / modifikavimo ir kitus ginčus kylančius iš sutarčių.

Tyrimo tikslas. Šio tyrimo tikslas yra nubrėžti aiškias teismų praktikos ribas ir kriterijus, kuriais yra atribojami atvejai, kuomet teismas turi diskrecijos teisę kontroliuoti verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymą ir galiojimą bei kada neturi.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant anksčiau nurodyto tikslo, keliami šie uždaviniai:

1. atskleisti teismo diskrecijos ir *pacta sunt servanda* principo sankirtą ginčiuose dėl verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymo ir galiojimo;
2. įvertinti šalies iniciatyva suteikiamas teismui kontrolės ribas. Be kitą ko, sutarties šalies pasirinktų teisių gynybės būdų sąryšį su teismo galimybe kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą;
3. nustatyti teismo *ex officio* (ir ne tik) intervencijos į verslo subjektų sudarytas sutartis ribas, kertinius kontrolės kriterijus, jų legitimumą ginčiuose dėl sutarčių aiškinimo, vykdymo, galiojimo bei nutraukimo.

³ Viktorija Budreckienė „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos“, daktaro disertacija: Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2016.

Tyrimo metodika. Norint pasiekti tyrimo tikslą bei įgyvendinti tyrimo uždavinius, darbe buvo naudojami toliau pateikiami tyrimo metodai.

Lingvistinis metodas buvo naudotas siekiant išsiaiškinti teisės principų bei normų, reglamentuojančių teismo diskreciją bei sutarčių reikšmę ir prasmę.

Sisteminiu metodu siekta išsiaiškinti teisės normų bei principų vietą teisės sistemoje, nustatyti sisteminius jų tarpusavio ryšius ir taikymo galimybes. Šiame darbe teisės normų ir principų turinys aiškinamas taikant sisteminių ir lingvistinių metodų drauge, nes, kaip nurodo teisės doktrina, atskirai aiškinant teisės normas ir principus galimi absurdiški teisės aiškinimo rezultatai.⁴

Loginis-analitinis metodas taikytas analizuojant teisės doktriną, teismų praktiką, nustatant teismo diskrecijos kontroliuoti sutarčių sąlygas ribas, jų legitimumą, identifikuojant problemas bei formuluojant išvadas.

Lyginamuoju ir dokumentų analizės metodais buvo lyginamos ir vertinamos teisės mokslo specialistų pozicijos, teismų išaiškinimai nagrinėjama tema.

Tyrimo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du skyriai, suskirstyti į smulkesnius poskyrius, išvados ir pasiūlymai. Dėstomąją dalį sudaro bendroji ir specialioji dalys, kuriose bendrai nagrinėjami šiame darbe iškelti tikslai ir uždaviniai.

Bendrojoje dalyje dėstoma teismo diskrecijos teisės ir *pacta sunt servando* principo sankirta ginčiuose dėl verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymo ir galiojimo. Taip pat šalių pasirinktų teisės gynybos būdų įtakos teismo diskrecijai vertinimas.

Specialiojoje dalyje aptariamos teismo kontrolės ribos esant atskiriems komercinių sutarčių ginčams bei taikomiems teisės gynybos būdams dėl sutarties aiškinimo, vykdymo, keitimo ir nutraukimo. Identifikuojami aiškūs kriterijai bei atvejai, kuomet teismas gali, ir kuomet negali įsiterpti į verslo santykiais paremtų sutarčių sąlygų vykdymą ir galiojimą, jų legitimumą.

Ginamasis teiginys.

Teismo diskrecijos ribos kontroliuoti verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymą ir galiojimą neapsiriboja vien sutarties šalies pasirinktu teisės gynybos būdu ir ieškinio dalyko bei pagrindo apibrėžtumu. Teismo diskrecijos kontrolės ribas (atskirose situacijose) išplečia ir riboja šie kriterijai: sąsajos su piktnaudžiavimu teise, pažeistais bendraisiais teisės principais, viešąja tvarka ar imperatyviomis įstatymo nuostatomis, kartu atsižvelgiant ir į sąžiningumo, sąžiningos dalykinės verslo praktikos bei bendradarbiavimo principus bei *soft law* instrumentų reglamentavimą.

⁴ Dalia Mikelėnienė, Valentinas Mikelėnas, „Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai“. (Vilnius: Justitia, 1999), 199.

1. KOMERCINIŲ SANTYKIŲ IR TEISMO DISKRECIJOS SAMPRATA. SUTARTIES ŠALIŲ ĮTAKOS TEISMUI ESANT GINČUI ĮVERTINIMAS.

Šiame skyriuje bus analizuojamos komercinių santykių, teismo diskrecijos samprata. Teismo diskrecijos koreliacija su *pacta sunt servanda* principu. Tuo pačiu sutarties šalių įtaka teismo veikimo riboms. Kadangi šio baigiamojo darbo apimtis susijusi teismo diskrecijos ribomis kontroliuoti sutartinių santykių vykdymą ir galiojimą verslo santykiuose, būtina trumpai apibrėžti komercinių santykių bei teismo diskrecijos sąvokas.

Kad būtų galima tinkamai atskleisti teismo diskrecijos ribas, jų legitimumą atskirais sutarčių vykdymo ir galiojimo atvejais, šiame skyriuje bus apibrėžiama ir *pacta sunt servanda* principo reikšmė. Galiojančių sutarčių teisės teorijų samprata bei įtaka Lietuvos teisės sistemai. Tuo pačiu sutarties šalies, kuri gindamasi savo pažeistas teises kreipiasi į teismą įtaką teismo riboms veikti. Bus bandoma atsakyti kokią diskrecijos teisę teismui kontroliuoti sutartines sąlygas gali suteikti pačios sutarties šalys.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiame darbe komerciniai santykiai, teismo diskrecijos ribos analizuojami tik tarp dviejų verslo subjektų (B2B) sudarytų sutarčių kontekste. Todėl šiame darbe pateikiama teismo diskrecijos samprata ir jos turinys negali būti aklaui taikomi vartojimo santykiams.

1.1. Komercinių santykių ir teismo diskrecijos samprata. Teismo diskrecijos sankirta su *pacta sunt servanda* principu.

Sandorių sąvoka buvo žinoma jau nuo Senovės Romos laikų, kuris buvo vienas iš prievolių atsiradimo pagrindų, svarbiausias prievolių šaltinis. Veiksmai, tokie kaip žodžio nesilaikymas, apgaulė ir kiti sąlygodavo vienos šalies nepasitenkinimą, nusivylimą, skriaudą. Šiomis dienomis sandorio nesilaikymas yra išlikęs iš esmės toks pats kaip ir Senovės Romos laikais – bent jau tuo aspektu, kad sandorio nesilaikymas sukelia nepasitenkinimą ir nusivylimą. Tiesa, nuo Senovės Romos laikų visa teisinė bazė gerokai evoliucionavo ir dabartiniame technologijų išvystytame pasaulyje sudaromos „griežtesnės“ ir „mažiau griežtesnės“ sutartys, kurios numato atitinkamas prievolių užtikrinimo priemones: netesybas, laidavimą, delspinigius, įkeitimą, garantiją ir rankpinigius, kuriuos reglamentuoja LR CK 6.70 str. Tiesa, minėtas LR CK 6.70 str. suteikia sutarčių subjektams laisvę apmąstymams bei nedraudžia patiems įtraukti į sutartis norimas prievolių užtikrinimo priemones, kadangi sąrašas nėra baigtinis. Tiesa, labai eksperimentuoti su išmonę nepatartina, kadangi įtraukus į sutartį per didelį „nuobaudų“ ar „bausmių“ kontrahentui, gali įsikišti teismas ir bendrųjų teisingumo, protingumo, sąžiningumo

principų pagalba, sutarties įvykdymo užtikrinimo priemonės paversti niekinėmis. Tačiau plačiau teismo ribos keisti komercinių sutarčių sąlygas bus analizuojamos antrajame baigiamojo darbo skyriuje. Šioje dalyje darbo autorius trumpai pateikia komercinių sutarčių bei verslo subjekto sampratą bei platesnį dėmesį skiria teismo diskrecijos sampratai – kokią įtaką teismui turį ginčo šalys, jų pasirinkti teisės gynybos būdai. Tiesa, samprata pateikiama tik tokia apimtimi, kiek yra reikalinga tolesniame tyrimo nagrinėjime. Be kita ko, šiame skyriuje bus atskleidžiama ir teismo diskrecijos samprata privatinėje teisėje, jos koreliacija su sutarčių laisvės ir *pacta sunt servanda* principais.

Turbūt neatsirastų prieštaraujančių, kad komercinė sutartis yra iš esmės tokia pat sutartis kaip ir įprasta sutartis, kuri reglamentuojama LR CK 6.154 str. Konkrečiau kalbant, komercinė sutartis, kaip ir įprasta sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę. Tačiau kaip kiekvienai atskirų sutarčių kategorijai, komercinės sutartis pasižymi atitinkama specifika. Šiame darbe bus aptarinėjami komerciniai santykiai tais atvejais, kuomet sutarties šalys yra verslininkai (*business to business (b2b)*). LR CK 6.228-1 str. Išskiria šiuos verslininko kriterijus: 1) fizinis asmuo arba juridinis asmuo ar kita organizacija, ar jų padalinys; 2) savo prekybos, verslo, amato arba profesijos tikslais siekiantys sudaryti ar sudarantys sutartis; 3) įskaitant asmenis, veikiančius verslininko vardu arba jo naudai; 4) Juridinis asmuo gali būti laikomas verslininku neatsižvelgiant į jo dalyvių teisinę formą. Be civiliniame kodekse nurodomų požymių, teisės doktrinoje prof. Valentinas Mikelėnas išskiria šiuos komercinių santykių požymius: „Pirma, jie pasižymi tęstinumu, nuolatinio pobūdžiu. Pavyzdžiui, kartą parduoti daiktą (pvz., automobilį) arba vienąsyk iškepti tortą kaimynei nėra ūkinė komercinė veikla. Antra, ūkinei komercinei veiklai būdingas savarankiškumas; t. y. veikimas savo vardu ir savo rizika. Asmuo, pagal darbo sutartį dirbdamas pardavėju, veikia darbdavio, o ne savo vardu. Šiuo atveju ūkine komercine veikla verčiasi darbdavys, o ne darbuotojas. Trečia, ūkinė komercinė veikla pasižymi atlygintinumumu, t. y. ja siekiama pelno - šis yra verslininko gyvenimo ir tolesnės verslo plėtros šaltinis. Todėl ūkine komercine nėra laikoma neatlygintinė veikla, pavyzdžiui, labdaros teikimas, dalyvavimas talkoje ir panašiai”.⁵

Doktrinoje nurodyta V. Mikelėno pozicija laikytina pagrįsta, atkreiptinas dėmesys, kad su ja sutinka ir kiti teisės mokslininkai. Viena jų – Viktorija Budreckienė, kuri pritaria V. Mikelėno išdėstytoms mintims bei galima sutikti su jos disertacijoje išdėstytomis

⁵ Mikelėnas, V. et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. (Vilnius: Justitia, 2001), 23.

mintims: „komercinę veiklą reglamentuojančios teisės normos turi būti laikomos išimtimis iš bendrosios taisyklės – *lex specialis*, savo ruožtu į šių nuostatų taikymo sritį turėtų patekti aiškiai apibrėžti visuomeniniai santykiai. Tam, kad iš asmens būtų galima reikalauti laikytis komercinei veiklai keliamų reikalavimų, pavyzdžiui, geros komercinės praktikos standarto, ši veikla neturi būti atsitiktinė (t. y. pavienės sutarties sudarymas). Šis kriterijus turi būti derinamas su pelno siekimo aspektu, kuris taip pat fundamentaliai pagrindžia priežastis, kuriomis remiantis galima iš asmens reikalauti laikytis griežtesnių nei vidutiniai elgesio standartų. T. y. pelno siekimas yra neatsiejamas nuo tam tikros rizikos, todėl asmenys, vykdančys komercinę veiklą, laikytini susipažinusiems ir sutinkančiais su nenaudingų tokios veiklos rezultatų atsiradimo galimybe“.⁶ Aplinkybę, kad, šalių įsipareigojimai vertintini kaip *lex specialis*, kuri reiškia visuotinai pripažįstamą maximą, kad šalių sutartiniai santykiai vertintini kaip specialioji normą bei kuriai yra taikoma pirmenybė prieš bendrąsias normas (lot. *lex generalis*).⁷ Kitų šalių teisės mokslininkai taip pat pažymi, kad sutartiniuose santykiuose galioja *lex specialis*.⁸ Negana to, teismų praktika taip pat pripažįsta *lex specialis* sutartiniuose santykiuose.⁹

Papildomai V. Budreckienė pažymi, kad Europos Sąjungos teisės aktuose bei privalomuose dokumentuose vartojama plati verslininko kaip subjekto sąvoka ir verslininkas yra nebūtinai siejamas su pelno siekimu. Su tokia pozicija galima sutikti, kadangi vartotojas kaip asmuo yra laikomas silpnesniąja šalimi, kuri yra pažeidžiama, todėl jam yra skiriamas ypatingai didelis dėmesys, siekiant užtikrinti jo interesų apsaugą prieš profesionalus verslininkus, kurie yra savo srities specialistai bei gali veikti nesąžiningai tokio pobūdžio komerciniuose santykiuose. Tiesa, tokie atvejai laikytini verslininko – vartotojo santykiai ir šios sutartys atitinkamai laikytinomis komercinėmis vartojimo sutartimis, tačiau, kadangi šiame darbe nėra aptarinėjami *business to consumer (B2C)* santykiai, todėl autorius plačiau šios temos neanalizuoja.

Pereinant prie teismo diskrecijos sampratos, pažymėtina, kad diskrecija – (pranc. *discretion* < lot. *discretio* – svarstymas) – pareigūno ar valstybės instancijos teisė spręsti kokį nors klausimą savo nuožiūra.¹⁰ Anot Rūtos Bakševičienės, diskrecijos sąvokos turinys daug

⁶ Viktorija Budreckienė, *supra* note, 3: 33.

⁷ JAV teisės terminų žodynas. Žiūrėta 2019-09-25, <https://definitions.uslegal.com/l/lex-specialis/>.

⁸ Silvia Zorzetto, „The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquire“, University of Milan, Eunomia. Revista en Cultura de la Legalidad No. 3, rugsėjis 2012 – vasaris 2013, ISSN 2253-6655. 61-87. Enrique Lalaguna Domínguez, „The Interaction of Civil Law and Commercial Law“, Louisiana Law Review, Volume 42, number 5. 1982. 1632-1635. J.H. Dalhuisen, „Custom and its revival in transnational private law“, Duke journal of comparative & international law, Vol 18:339. 343.

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-225-687/2017.

¹⁰ Lietuvių kalbos žodynas. Žiūrėta 2018-09-25, <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Diskrecija>.

labiau atsiskleidžia viešojoje teisėje, kadangi privatinėje teisėje naudojamas dispozityvumo principas. Taip pat itin didelę reikšmę turi sutarčių sudarymo laisvės principas.¹¹ Viena vertus su šia pozicija vargu ar galima ginčytis, kadangi ištis diskrecijos sąvoka reikšmingumo aspektu neabejotinai yra reikšmingesnė ir detaliau taikoma viešojoje teisėje. Kita vertus, nors privatinėje teisėje šalys ir turi teisę laisvai sudarinėti sutartis, derėtis dėl jų turinio, tačiau tiek sutarčių laisvės principas, tiek *pacta sunt servanda* principas, tiek dispozityvumo santykiai negali būti absoliutinami. Visais atvejais itin svarbus minėtų principų vertinimas yra suprantamas reiškinyms privatinėje teisėje, tačiau, nepaisant to, siekiant užtikrinti šių principų taikymą turi būti užtikrinama nešališko subjekto atliekamas vertinimas ir kontrolė. Todėl diskrecija kontroliuoti arba savo nešališka nuožiūra vertinti, kad verslo subjektai nenukryptų nuo esminių teisinių gėrių: sąžiningumo, sąžiningos verslo praktikos, protingumo, teisingumo principų turi būti kontroliuojama atitinkamo subjekto, tai gali būti tiek teismas, tiek arbitražas. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad šio tyrimo tikslas nėra susijęs su arbitražų veikla, todėl darbe išimtinai nagrinėjamos teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą.

Pacta sunt servanda principas teisės doktrinoje dar kitaip vadinamas kaip prievolės (sutarties) privalomumo principas, kuris reiškia, kad prievolės turi būti įvykdytos tinkamai, kitu atveju kontrahentui gresia civilinė atsakomybė.¹² Tuo pačiu šis principas draudžia vienašališkai atsisakyti ar pakeisti vykdymo sąlygas. Tačiau, kaip pažymi V. Mikelėnas, prievolės privalomumo principas nėra absoliutus, kadangi tiek įstatymas numato, tiek sutarties šalys gali numatyti atvejus kada sutarties vykdymas baigiasi ne tinkamu įvykdymu, bet kitais pagrindais.¹³ Nepaisant to, *pacta sunt servanda* principas išlieka vienas fundamentaliausių ir pamatinių demokratinės valstybės sutarčių teisės principų.¹⁴ Tačiau, kaip pažymi vienas iš LR CK autorių, V. Mikelėnas, *pacta sunt servanda* principas nėra absoliutus. Su tokia V. Mikelėno pozicija galima sutikti, kadangi sutartiniuose santykiuose galimi įvairūs scenarijai, todėl atitinkamais atvejais jų vykdymas gali sukelti tiek ekonominių, tiek ir įvairių kitų problemų prognozuojant sutartinių santykių eigą ir galimų ginčų juose rezultatus.

Kai kurie teisės mokslininkai teigia, kad bendriausia prasme sutarčių teisė yra paremta individualiais santykiais bei yra grindžiama privačios autonomijos principu. Todėl iš sutarties šalių nėra reikalaujama, kad šios atsisakytų savo interesų, tačiau tikimasi, kad asmenys

¹¹ Rūta Bakševičienė, „Diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje“, *TEISĖ 2017*: 105.

¹² Marion Panizzon, *Good Faith in the Jurisprudence of the WTO: The Protection of Legitimate Expectations, Good Faith Interpretation and Fair Dispute Settlement*. (Bloomsbury Publishing, 2006): 234.

¹³ Valentinas Mikelėnas. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. (Justitia, Vilnius, 2002), 198-199.

¹⁴ Daniel Davison-Vecchione „Beyond the Forms of Faith: Pacta Sunt Servanda and Loyalty“, *German Law Journal*, Vol. 16 No. 05: 1164-1190

veiks sąžiningai bei atsižvelgs ir į kontrahentų interesus.¹⁵ Galiausiai, sutiktina, kad verslo subjektų sutartiniuose santykiuose sąžiningumo reikalavimo turinį interpretuoti tokiu būdu, kuris nesukurtų prielaidų teismų intervencijai į verslo sutartinius santykius, nesant tam legitimios priežasties. Plačiau aptariant, nesuteiktų teismui pagrindo, vadovaujantis vien principais (pagrindė bendraisiais sąžiningumo, protingumo, teisingumo), kuriuos teismas gali taikyti plačiai, sutarties šalims sutartyje bei teisės aktuose nenumatytas ir tokiems visuomeniniams santykiams nebūdingas pareigas. Todėl kyla esminis klausimas – koks sutarties nesąžiningumo atvejis arba tiesiog ginčo atvejis suteikia teismui teisę teikti arba atsisakyti teikti pirmenybę *pacta sunt servanda* principui. Antrajame šio darbo skyriuje bus plačiau aptarinėjamos teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą, jų legitimumas *pacta sunt servanda* principo kontekste.

Tiesa, vertinant teismo diskrecijos ribų sutartiniuose verslo santykiuose legitimumą, svarbu atkreipti dėmesį į sutarčių teisėje vyraujančias teorijas. Teisės doktrinoje išskiriamos klasikinė, socialinė, sąryšingoji ir modernioji sutarčių teisės teorijos. Klasikinėje sutarčių teisėje akcentuojamas sutarčių laisvės ir *pacta sunt servanda* principai - šalių sutartis pripažįstama pagrindine priemone, pagal kurią vertinamas šalių veiksmų teisėtumas. Todėl bet koks teismo įsikišimas į teisėtos sutarties zoną bei jos modifikavimas nėra galimas. Socialinėje sutarčių teisės teorijoje laikomasi pozicijos, kad turi būti vertinamas konkretus asmuo su jam būdingomis konkrečiomis charakteristikomis. Socialinėje sutarčių teisėje būtina įvertinti su kuo ketinama turėti teisinių (verslo) reikalų. Socialinė sutarčių teisė pabrėžia galimybę nevykdyti sutarties arba nutraukti sutartį, kai atsiranda tam tikrų socialinių kliūčių, nors jas bent jau teoriškai sutarties šalis privalėjo numatyti sudarydama sutartį. Pabrėžiama ir sutarties reikšmė, kad jeigu laikomasi sutarties formos ir procedūros, o abi šalys susitaria dėl tam tikrų sąlygų, jos ir įsigalioja. Socialinėje sutarčių teisėje dėmesys skiriamas sutarties turiniui. Todėl draudžiama sudaryti nesąžiningas sutartis prieš vartotojus, atitinkamai darytina išvada, kad socialinėje sutarčių teisėje dėmesys skiriamas vartotojo bei esminės šalių nelygybės gynimui prieš labiau patyrusį verslo subjektą.¹⁶

Sąryšingumo sutarčių teisės teorija iš esmės grindžiama bendruomeniškumo, keitimosi informacija, pasirinkimo laisvės ir ateities numatymo koncepcijomis.¹⁷ Atsižvelgiant į tai, skirtingai nei klasikinės sutarčių teisės teorijos, šalių sąryšingumo sutarčių teisės teorija

¹⁵ Brigitta Lurger, The „Social“ side of the Contract and the New Principle of Regard and Fairness. *Towards a European Civil Code*. Nijmegen: Kluwer Law International, 2011: 285-286.

¹⁶ Evaldas Klimas ir Vidmantas Jurgaitis, „Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje“, *Socialinių mokslų studijos SociETAL Studies* 2011, 3(1): 341-342.

¹⁷ Macneil, I. R. „The New Social Contract: An Inquiry into Modern Contractual Relations“. New Haven: Yale University Press, 1981: 151.

yra paremta šalių pareigos elgtis sąžiningai bei bendradarbiauti principais, todėl remiantis šią teorija sutarties tekstas yra vertinamas kartu su šalių elgesiu prieš ir po sutarties sudarymo.

Moderniojoje sutarčių teisės teorijoje derinamos visos minėtos sutarčių teisės doktrinos bei kartu keičiasi požiūris ir į teismo galimybę atsitraukti nuo šalių sulygtos sutarties turinio sąlygų siekiant sutarties šalių interesų pusiausvyros. Todėl teismo intervencijos ribos remiasi ties šalių interesais – vertinant konkrečias situacijas teismas sprendžia šalių ginčus siekdamas abiejų šalių interesų pusiausvyros įgyvendinimo. Iš to susidaro įspūdis, kad modernioji sutarčių teisės doktrina yra lyg visų sutarčių teisės doktrinų geriausias atspindys. Moderniojoje doktrinoje yra ir klasikinė doktrina, kadangi joje neatsisakoma sutarčių laisvės, kaip vienos iš esminių idėjų. Sąryšingumo, nes akcentuojamos be šalių valios kylančios pareigos bendradarbiauti, atsižvelgti į kitos šalies interesus, pareiga laikytis nuostatų, kurių šalys net neaptarė, tačiau šios išplaukia iš sutarties dvasios ar atsirandančių papildomų pareigų vykdančią sutartį. Galiausiai, socialinė, nes konkrečios šalies teisinis statusas gali turėti esminės reikšmės, nustatant sutarties pagrindų kylančių teisių ir įsipareigojimų turinį.¹⁸

Taigi, vertinant sutarčių laisvės ir *pacta sunt servanda* principų koreliaciją su teismo diskrecijos teise koreguoti sutartinius santykius svarbus dėmesys yra nacionalinėje sistemoje vyraujančioms sutarčių teisės tendencijoms. Vėlesniuose skyriuose plačiau bus aptarinėjamos teismo diskrecijos ribų legitimumas, kuris pateisinamas vyraujančios sutarčių teisės sistemos teorija.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos sutarčių teisėje vyrauja socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijos. Visų pirma tai pagrindžiama įstatymų leidėjo pozicija. LR CK numato, kad šalys, vykdydamos sutartis privalo elgtis sąžiningai. Taip pat šalys privalo vykdydamos sutartį bendradarbiauti ir kooperuotis (LR CK 6.200 str. 1 ir 2 d.).¹⁹ Tai pagrindžia sąryšingumo sutarčių teisės doktrinos, kurioje dominuoja bendradarbiavimo ir sąžiningumo principai realizacija Lietuvoje.

Svarbūs ir Lietuvoje taikomi *soft law* šaltiniai, tokie kaip UNIDROIT. Pažymėtina, kad nemaža dalis LR CK normų yra parengta remiantis UNIDROIT principais. Tai pastebima sistemiškai analizuojant LR CK ir UNIDROIT normas. Be to, tai yra pripažinę ir patys LR CK rengėjai. Teismų praktikoje taip pat didelis dėmesys skiriamas *soft law* šaltiniams. Lietuvos teismų praktikos formavimo vėliavnešys – LAT – ne vienoje nutartyje yra tiesiogiai pritaikęs UNIDROIT principus ir DCFR. Negana to, šių privatinės teisės unifikavimo

¹⁸ Viktorija Budreckienė, *supra* note, 3: 41-56.

¹⁹ Plačiau apie sąžiningumo ir bendradarbiavimo principus žr. 2.1. poskyryje.

rinkinių taisyklėms buvo suteiktas prioritetas prieš LR CK²⁰. Todėl lyginamoji ir sisteminė tiek DCFR, tiek UNIDROIT normų analizė leidžia daryti išvadą, kad šie privatinės teisės uniflikavimo šaltiniai turi didelę reikšmę socialinės teisės teorijai, tuo pačiu pabrėžia socialinių privatinės teisės vaidmenį bei joje egzistuojančios pareigos bendradarbiauti principui skiriama vis didesnė reikšmė. Be to, pareigos bendradarbiauti principas suponuoja sutarties šalių pareigą ne tik atlikti veiksmus, bet ir įpareigoja susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo. Šiuos principus bei jų taikymą pripažįstą ir kasacinis teismo formuodamas teismų precedentus ir teisės taikymo išaiškinimus.²¹

Taigi, sisteminis įstatymų leidėjo (LR CK), pripažintų *soft law* instrumentų bei teismų praktikos vertinimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra vadovaujama socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijomis. Atsižvelgiant į tai, teismo diskrecijos veikimo legitimumas bei koreliacija su *pacta sunt servanda* principu apibrėžiama minėtų teisės teorijų kontekste, t. y. teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutarčių vykdymą ir galiojimą legitimuoja sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų įgyvendinimas, kuris glaudžiai susijęs su to paties *pacta sunt servanda* principo realizacija.

1.2. Sutarties šalių įtaką teismui verslo ginčų atvejais

Kalbant apie teismo diskreciją esant ginčui teisme bei teismo intervencijos į sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą svarbu įvertinti procesiniu ir turiningu požiūriais bei šių dviejų požiūrių koreliaciją. Pirmiausia, analizuojant formalųjį arba procesinį požiūrį suprantama, kad teismas savo iniciatyva iškelti bylos verslininkams sudarius sutartis negali. Visada ginčas teisme kyla dėl vienos sutarties šalies pareikšto ieškinio. Pažymėtina, kad pamatinis ir pagrindinis teisės aktas – Konstitucija ir jos 30 str. numato šią teisę kiekvienam, kuris mano, kad jo teisės yra pažeidžiamos, t. y. kreiptis į teismą teisminės gynybos.²² Taigi, LR CPK įtvirtinti rungtyniškumo ir dispozityvumo suteikia teisę kiekvienam verslo subjektui teisę pasirinkti teisės gynybos būdą ir pasirinkimo teisę ar kreiptis į teismą – ar ne.²³

Tiek LR CPK, tiek kasacinio teismo praktika, tiek ir teisės mokslininkai Lietuvoje sutinka, kad teismo nagrinėjimo dalyką apibrėžia svarbiausi ieškinio turinį sudarantys elementai – ieškinio dalykas ir ieškinio pagrindas.²⁴ Profesorius E. Vaskovskio (E.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191-916/2015. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-192-695/2015.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-312-1075/2018.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992-11-30, Nr. 33-1014.

²³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas 12 ir 13 str., *Valstybės žinios*, 2002-04-24, Nr. 42-0.

²⁴ Artūras Driukas, Virgilijus Valančius, „*Civilinis procesas: teorija ir praktika. III t.*“ Vilnius: TIC, 2007: 214.

Waskowski) nuomone, „vyraujant rungimosi principui teismas yra paverčiamas bedvase mašina, kuri priverčiama judėti išimtinai šalių ir tampa paklusniu įrankiu jų rankose. Tokia situacija neatitinka teismo, kaip valstybės valdžios atstovo, reikšmės ir svarbos. Profesorius nuomone, šis priekaištas yra grindžiamas nesusipratimu, nes rungimosi principas jokių būdu nesuteikia šalims galimybės keisti teismui priskirtų funkcijų apimtį. Nuo šalių valios priklauso tik procesinės medžiagos, su kuria dirbs teismas, apimtį ir sudėtis. Nuo to teismo funkcijos niekaip nesikeičia.“²⁵ LAT ne kartą konstatavo savaime daugumai suprantamą faktą: „teismas privalo ginčą spręsti pagal ieškovo pareikštus reikalavimus, negali pats nei suformuluoti, nei pakeisti ieškinio dalyko ar faktinio pagrindo. Kitaip tariant, teismas, priimdamas sprendimą, negali peržengti ieškinio ribų. Bylos nagrinėjimo ribas ieškovas turi apibrėžti teismui teikiamame ieškinyje, suformuluodamas jame ieškinio dalyką ir faktinį pagrindą.“²⁶ Atsižvelgiant į tai, matyti, kad ieškovas visais atvejais privalo įrodyti savo reikalavimo pagrįstumą, todėl nekyla abejonių, kad tinkamo teisės gynbos būdo pasirinkimas visais atvejais turi svarbią reikšmę siekiant kuo efektyvesnio ir sėkmingesnio rezultato.

Apie galimybes apginti savo pažeistas civilines teises teismas yra nurodęs, kad teisės subjektas gali naudoti tiek vieną, tiek iš karto kelis civilinės teisės gynimo būdus, Tiesa, toks atvejis galimas jeigu įstatyme nenustatyta aiškaus tos civilinės teisės gynimo būdo. Kasacinio teismo praktikoje konstatuota, kad tokiu atveju civilinių teisių santykių subjektai gali pasirinkti civilinių teisių gynimo būdą savo nuožiūra.²⁷ Atsižvelgiant į tai, akivaizdu, kad šalis pasirinkdama konkretų civilinių teisių gynimo būdą rizikuoja, kadangi ne visada pasirinktas teisių gynimo būdas bus efektyvus, ką patvirtina vėlesniuose skyriuose analizuojama teismų praktika. Pažymėtina, kad teismas keisti teisės gynbos būdų negali, kadangi tokiu būtu pažeistas lygiateisiškumo principas, kas neabejotinai analizuojant privatinis *b2b* atvejus sunkiai suvokiama demokratinėje valstybėje. Tiesa, tiek įstatymo, tiek teismų nustatyta²⁸, kad išimtis taikoma ginant viešąjį interesą.

Negana to, svarbu atkreipti dėmesį ir į *iura novit curia* principą, kuris reiškia, kad teisėjas žino teisę ir tik teismas gali tinkamai aiškinti ir pritaikyti teisės normas.²⁹ Kasacinio teismo praktikoje ne kartą išskirta ir jau pakankamai nustovėjusi pastovi praktika, jog

²⁵ Vytautas Nekrošius, „Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus“, SSN 2424-6050 (Online) ISSN 1392-1274 (Print). TEISĖ 2017 102 DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2017.102.10514>: 10.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-257/2011.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-39/2012.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2012.

²⁹ Derlén, Mattias. Kluwer Law International, ed. *Multilingual interpretation of European Union law*. European monographs. 67. ISBN 978-90-411-2853-9: 314.

konkrečios sutarties turinio bei sąlygų išaiškinimas, sutartimi sulygtų šalių pareigų bei teisių nustatymas yra fakto klausimas, kurio teisinis kvalifikavimas yra išimtinai teismo prerogatyva.³⁰ LR CPK sisteminis teisės normų vertinimas suteikia galimybę teigti, kad minėtas procesinis principas reiškia, kad teismo intervencijos ribos į sutartinius santykius, vertinant procesiniu požiūriu itin priklauso nuo sutarties šalies ieškiniu ar priešieškiniu suformuluoto ieškinio reikalavimo ir faktinio pagrindo. Šis teiginys ne kartą akcentuotas ir kasacinio teismo praktikoje aiškinant įrodinėjimą reglamentuojančias teisės normas.³¹

Plėtojant plačiau *iura novit curia* principą pabrėžtina kasacinio teismo praktika. Naujausioje LAT praktikoje konstatuojama: „nepaisant to, ar besikreipiančio teisminės gynybos asmens procesiniame dokumente nurodytas ginčo teisinis kvalifikavimas ir ar jis nurodytas teisingai, tik bylą nagrinėjantis teismas sprendžia, koks įstatymas turi būti taikomas.<...> į teismą besikreipiantis asmuo neprivalo savo reikalavimo teisiškai kvalifikuoti, pakanka, kad nurodytų, ko ir kokia apimtimi jis prašo iš teismo, tačiau bet koku atveju ieškinio dalykas turi būti suformuluotas aiškiai.“³² Todėl asmeniui pakanka tik suformuluoti reikalavimą, pažeistą teisę ir teisės gynybos būdą. Pavyzdžiui, kad viena įmonė neatsiskaitė už parduotas prekes, todėl teismo prašome priteisti 10 000 eurų skolą. Tokiu atveju teismas aiškinsis ir tirs vertindamas tiek Atsakovo išdėstytus motyvus, tiek sutartis, tiek ir kitas aplinkybes, kurias šalys turės įrodinėti pačios vadovaujantis CPK 178 str. bei įrodinėjimo naštos taisyklėmis.³³

Atkreiptinas dėmesys, kad jeigu ieškinyje išdėstytas faktinis ieškinio pagrindas turi klaidingai nurodytą materialiosios teisės normą, tuomet teismas turi pritaikyti normą, kuri atitiktų išdėstytą ieškinio faktinį pagrindą. Visuotinai teismų pripažįstama, kad šis teismo veiksmas negali būti vertinamas kaip ieškinio ribų peržengimas.³⁴ Toks vertinimas suprantamas, kadangi byloje dalyvaujantys asmenys, priešingai nei teisėjai nėra laikomi teisės specialistais. Be to, nei ieškinio dalykas, nei ieškinio pagrindas tokiu atveju nėra keičiami. Pabrėžtina, kad teismas negali būti absoliučiai saistomas vienos iš šalies nurodomu teisiniu reglamentavimu dar ir dėl to, kad būtų pažeistas Konstitucijoje ir Europos teisės aktų lygmenyje pripažįstamas teismo nešališkumo principas subjektyviuoju požymiu, kuris reiškia, kad nė vienas teismo kolegijos narys negali turėti asmeninio išankstinio nusistatymo,

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207-219/2016.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-547/2013.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-248-403/2018.

³³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *suora* note 23.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2010.

suinteresuotumo ar būti tendencingas.³⁵ Tačiau, teismas visais atvejais turi pareigą informuoti proceso šalis jeigu planuoja skirti teisės normą, kuri nebuvo nurodyta šalies. Bylos nagrinėjimo teisme metu turi būti išsiaiškintos šalių pozicijos, pageidavimai, visos reikšmingos aplinkybės, apsvaistyti ir įvertinti galimi teisių gynimo būdai ir priimamas sprendimas dėl tinkamiausio iš jų, atsižvelgiant ir į šalių pareikštus reikalavimus. Teismas negali nuspręsti taikyti teisių gynimo būdą, kuris nebuvo svarstomas, dėl kurio šalys nepasisakė ir neteikė įrodymų teismo nagrinėjimo metu.³⁶

Tačiau manytina, kad vien formaliuoju požiūriu teismo diskrecija kontroliuoti verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymą ir galiojimą neapsiriboja. Svarbus yra ir turininguoju arba materialiuoju (angl. *Substantive*) požiūriu. Teismo veikimas turininguoju požiūriu kelia nemažai probleminių klausimų: ar toks vertinimas nepažeidžia sutarties šalių valios autonomijos ir *pacta sunt servanda* principų, tačiau šie aspektai praktinių požiūriu bus aptarinėjami vėlesniuose skyriuose.

JAV mokslininkai teigia, kad materialinės teisės kūrimas reiškia prielaidas dėl procesinių normų taikymo, kurių taikymas prasideda, kai galiausiai įgyvendinta materialinė teisė.³⁷ Vertinant turiningąjį požiūrį didelę reikšmę turi sąžiningumo kriterijus. V. Budreckienė yra pažymėjusi: „remiantis socialine sutarčių teisės teorija, teismui suteikiama teisė keisti šalių sutartinius santykius, siekiant, teisėjo nuomone, sąžiningo rezultato. Teisėjas laikomas galinčiu tinkamai nuspręsti, ar šalių sutartimi priimti įsipareigojimai atitinka teises, t. y. ar išlaikyta jų pusiausvyra net ir komerciniuose santykiuose.“³⁸ Tuo pačiu, V. Budreckienė savo disertacijoje padarė išvadą kokios teisės teorijos turi daugiausia įtakos teismo diskrecijos riboms: „nepaneigiant reikšmingo sąryšingumo ir socialinės sutarčių teisės teorijų idėjų poveikio, ir to, kad teisinė politika komercinių sutartinių santykių srityje turi būti vykdoma derinant šių sutarčių teisės teorijų bei klasikinio laikotarpio sutarčių teisės konceptualiuosius pagrindus, komerciniuose sutartiniuose santykiuose vis dar dominuoja klasikiniam laikotarpiui būdingiausi šalių valios autonomijos bei teisinio tikrumo ir nuspėjamumo principai, todėl, teismui sprendžiant komerciniuose sutartiniuose santykiuose kilusį ginčą, kiekvienu atveju turi būti atsižvelgiama ir į šiuos vertybinius kriterijus, o prioriteto suteikimas su jais konkuruojančioms solidarumu grindžiamoms idėjomis (įskaitant pareigą aktyviai domėtis kitos

³⁵ Remigijus Merkevičius, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“, ISSN 1392–1274. TEISĖ 2010 76: 77.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2012.

³⁷ Thomas O. Main, „The Procedural Foundation of Substantive Law“, Washington University Law Review, Volume 87, Issue 4, January 2010: 841.

³⁸ Viktorija Budreckienė, „Teismo intervencijos į komercinius sutartinius santykius legitimumas klasikinėje, sąryšingojoje ir socialinėje sutarčių teisės teorijose“. Social Transformations in Contemporary Society”, 2015 (3): 157-167.

sutarties šalies interesais, patirtimi bei ekonomine padėtimi, atkreipti nepatyrusios sutarties šalies dėmesį į griežtas sutarties sąlygas ir pan.) šios rūšies teisiniuose santykiuose turėtų išlikti išimtiniais iš bendros taisyklės atvejais“.³⁹

Plačiau aptarinėjant sąžiningumo ir sąžiningos verslo praktikos principus svarbu pažymėti, kad šie principai yra įtvirtinti UNIDROIT principų 1.7 straipsnyje, kuris numato, kad kiekviena šalis privalo veikti, atsižvelgdama į sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos tarptautinėje prekyboje reikalavimus. Šalys negali susitarti, kad ši pareiga bus netaikoma arba taikoma ribotai. Pažymėtina, kad nors UNIDROIT, kaip ir PECL bei DCFR yra vadinamieji *Soft law* teisės šaltiniais, kurie yra laikomi neprivalomais. jų sudėtis yra bendrosios normos ir principai, bet ne taisyklės⁴⁰, tačiau teismų praktikoje yra plačiai taikomi, įgyvendinami, teismai Lietuvoje plačiai jais vadovaujasi aiškindami ir priimdami sprendimus.⁴¹ Be to, DCFR III, 1:103 straipsnis reglamentuoja, kad asmeniui yra numatoma pareiga elgtis sąžiningai net ir pasitelkiant teisės gynimo būdą arba įgyvendinant teisę nutraukti prievolės vykdymą ar sutartinius santykius. Taigi, tarptautiniai, vadinamieji *soft law* teisės šaltiniai taip pat turi didelę reikšmę teismo intervencijos į sutartinius santykius riboms.

Negana to, manytina, kad turiningajam požiūriui svarbi ir šalių valios autonomija bei teisinio tikrumo ir nuspėjamumo principai: „konstitucinis teisinio tikrumo principas, kaip sąlyginai savarankiška teisinė kategorija, yra iš esmės siejamas su nustatyto teisinio reguliavimo aiškumu, tikslumu ir viešumu. Tokiu būdu teisinio tikrumo principo pagrindinę paskirtį reikėtų sieti su būtinybe užtikrinti, kad teisinių santykių subjektai žinotų, ko iš jų reikalauja teisė.“⁴²

Taigi, vertinant teismo diskrecijos ribas, darytina išvada, kad didelę įtaką teismui turi tiek sutartiniai santykiai, sutarties ribos, tiek šalių pasirinkti teisės gynbos būdai bei ieškinio ar priešieškinio suformulavimas. Be minėtų, svarbūs ir turininguoju požiūriu vertinami sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos, šalių bendradarbiavimo, šalių valios autonomija, teisinio tikrumo ir nuspėjamumo principai. Tačiau svarbu įvertinti ir teismo diskrecijos teisės įsiterpti į verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymą ir galiojimą bei šio įsiterpimo koreliaciją su *pacta sunt servanda* principu.

³⁹ Viktorija Budreckienė *supra* note 3, 208-212.

⁴⁰ Alan Boyle, „Some Reflections on the Relationship of Treaties and Soft Law“, *International and Comparative Law Quarterly*, 1999, vol. 48, n° 4: 901-913.

⁴¹ Pavyzdžiui: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. Teismų praktika. 2006, 26; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-306/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2013.

⁴² Audronė Gedmintaitė, „Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje“, daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. 2016: 73.

1.3. Skyriaus apibendrinimas

Šiame skyriuje nustatyta, kad komercinė veikla yra savarankiška, tęstinė (nuolatinio pobūdžio) bei pelno siekianti (B2B atvejais) veikla. Šiuo metu Lietuvos ir užsienio šalių teisės mokslininkų yra išskiriamos keturios sutarčių teisės teorijos: klasikinė, socialinė, sąryšingumo ir modernioji.

Sisteminis įstatymų leidėjo (LR CK), pripažintų *soft law* instrumentų bei teismų praktikos vertinimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra vadovaujama socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijomis. Atsižvelgiant į tai, teismo diskrecijos veikimo legitimumas bei koreliacija su *pacta sunt servanda* principu apibrėžiama minėtų teisės teorijų kontekste, t. y. teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutarčių vykdymą ir galiojimą legitimuoja sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų įgyvendinimas, kuris glaudžiai susijęs su to paties *pacta sunt servanda* principo realizacija.

Vertinant teismo diskrecijos ribas verslo subjektų ginčo atvejais, darytina išvada, kad didelę įtaką teismui turi tiek sutartiniai santykiai, sutarties ribos, tiek šalių pasirinkti teisės gynybos būdai bei ieškinio ar priešieškinio suformulavimas. Kitaip sakant teismo ribas procesiniu požiūriu suformuluoja ieškovas, kuris prašo taikyti vieną ar kelis teisės gynybos būdus. Tuo tarpu teismas vertina kokį iš pasirinktų teisės gynybos būdų taikyti (ar išvis taikyti) bei kuris teisės gynybos būdas yra adekvačiausias konkrečioje situacijoje. Tam tikrais atvejais, pavyzdžiui prašymams dėl sutarties spragų užpildymo arba restitucijos taikymo sutarties nutraukimo atvejais, teismas neturi teisės savo iniciatyvos ir yra saistomas sutarties šalies prašymo. Tokios kontrolės ribojimas yra pateisinamas tuo aspektu, kad teismas negali prievarta nustatinėti pareigų šalims dėl kurių šios nesitarė arba pats parinkti teisės gynybos būdų (pvz. restitucijos sutarties nutraukimo atvejais). Taigi, teismo kontrolės ribos verslininkų ginčų atvejais yra apibrėžiamos šalių suformuluotuose reikalavimuose bei priešingai nei vartojimo komerciniuose santykiuose – teismas negali pats pakeisti teisės gynybos būdą ar veikti aktyviau vienos iš šalies požiūriu, todėl tinkamas teisės gynybos būdas turi svarbią reikšmę kontrolei riboti.

Be minėtų procesinių aspektų, svarbūs ir turininguoju požiūriu vertinami sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos, šalių bendradarbiavimo, šalių valios autonomijos, teisinio tikrumo ir nuspėjamumo principai. Tačiau svarbu įvertinti ir teismo diskrecijos teisės įsiterpti į verslo subjektų sudarytų sutarčių vykdymą ir galiojimą bei šio įsiterpimo koreliaciją su *pacta sunt servanda* principu. Ar konkretus teismo įsiterpimas pateisinamas vyraujančiu sutarčių teorijų pagrindu.

2. TEISMO DISKRECIJOS RIBOS KONTROLIUOTI SUTARČIŲ VYKDYMĄ IR GALIOJIMĄ LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Kaip suponuoja darbo temos pavadinimas, šiame darbe pamėginta atskleisti teismo diskrecijos ribas kontroliuoti verslo subjektų sudarytų sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą, jų legitimumą. Siekiant nustatyti teismo diskrecijos ribas apibrėžiančius kriterijus svarbu įvertinti nacionalinėje teisės sistemoje taikomas sutarčių teisės teorijas bei ar jas atitinka teismo praktikoje taikomi kriterijai. Ar jie pateisinami prieš *pacta sunt servanda* principą? Minėtų kriterijų nustatymas suteiks galimybę nustatyti, kada yra laikoma teismo diskrecijos teisė kontroliuoti sutartinius santykius pagrįsta, legitimi bei kada ne.

Spartėjant technologijų plėtrai bei gyvenimo tempui, šiomis dienomis vietinės pradedančiosios įmonės rytoj gali būti pasaulinės sėkmės pavyzdžiais. Tačiau dažnai įmonėms, ne tik verslo naujokėms, bet ir patyrusiems vilkams tenka susidurti su teisinio reguliavimo bei teismų praktikos kliūtimis, kuomet sutarties sudarymas dar nereiškia, kad jos pasieks siekiamų rezultatų. Plačiai žinomi bei privatinėje teisėje gerbiami šalių autonomiškumo, valios sudaryti sutartį, teisėtų lūkesčių ir *pacta sunt servanda* principai, kurie teoriškai suteikia laisvę mintims, kad vos padėjus parašą ir įsigaliojus sutarčiai ši maksimaliai bus įvykdyta bei jos įsipareigojimai visuomet bus realizuojami, šiomis dienomis vargu ar sukeltų tokių įsitikinimų, kadangi kai kurių teismo nutarčių perspektyvoje sutartis nėra laikoma įstatymu tarp šalių (LR CK 6.189 str.), bet tiesiog vienas iš rašytinių dokumentų, kurio revizijai teismai būna ryžtingai pasiruošę.

Kasacinio teismo praktikoje kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant kiek kuri sutarties šalis yra atsakinga už sutarties nevykdymą turi būti vertinama ne tik tai, kokias tarpusavio teises ir pareigas pagal pasiektą susitarimą ir taikytiną įstatymų reguliavimą sutartis sukuria jos šalims, bet ir jų elgesys vykdant sutartį, sutarties vykdymo principų, įtvirtintų CK 6.200 str. (bendradarbiavimo, kooperavimosi, ekonomiškumo ir kt.), laikymasis bei kitos reikšmingos aplinkybės.⁴³ Taigi, ar tai reiškia, kad teismas visais atvejais turi teisę kontroliuoti bei keisti ar nutraukti sutartinių sąlygų vykdymą, nepaisydamas šalių susitarimo? Kiek yra svarbu šalims deramai aptarti sutarties sąlygas bei kokią teismas turi diskrecijos teisę aiškindamas sutartis? Ar aplinkybė, kad viena sutarties šalis, būdama verslininke gali tikėtis esminės nelygybės apsaugos B2B atvejais? Kokie yra bendrieji teismo vertinamieji kriterijai kontroliuojant sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą? Minėti, bei kiti klausimai bus

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-20/2011.

atsakinėjami šiame skyriuje analizuojant nacionalinėje teisėje pripažįstamų sutarčių teisės teorijas, įstatyminę bazę bei kasacinio teismo praktikos sąveiką.

2.1. Teismo diskrecijos ribos kontroliuoti verslo subjektų santykius sutarčių aiškinimo ir vykdymo metu

Praktikoje, sudarinėjant sutartis neretai pasitaiko atvejų, kad sutarties šalys numato abstrakčias sąlygas arba atitinkamų niuansų apskritai nenumato. Kartais net pasitaiko atvejų kada sutarties šalys skirtingai supranta ir interpretuoja atitinkamas sutarties sąlygas. Tokiais atvejais neišvengiama yra teismo diskrecijos teisė įsikišti ir tapti sutarties aiškintoju, t. y. išgryninti tikrąją šalių valią ir ketinimus. Tačiau nėra tokių atveju arba tokie atvejai yra išimtinai reti ir unikalūs, kuomet šalys kreipiasi į teismą tiesiog paaiškinti sutartį. Sutarties aiškinimas visada kyla esant ginčui teisme dėl sutarties vykdymo. Todėl dėmesys šiame skyriuje bus skiriamas teismo diskrecijos teisei sutarties vykdymo kontekste bei sutarties keitimo atvejais. Šiame skyriuje bus aptarinėjami atvejai kokiuose rėmuose teismas aiškina bei turi teisę keisti sutartis. Autorius bandys atskleisti teismo vaidmenį aiškinant sutartis bei kokios teismo kontrolės ribos sutarties aiškinimo, vykdymo ir keitimo kontekste. Kokiais principais ir taisyklėmis teismai vadovaujasi, bei teismo vertinamųjų kriterijų ir taikomų taisyklių legitimumas.

Kiekviena sutarties šalis, turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai (CK 6.158 str. 1 d.). Teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189 str. 1 d.). Kasacinio teismo praktikoje sutarčių aiškinimo taisyklių praktika ir taisyklės yra iš esmės nusistovėjusios. Teismų išaiškinta, kad sutarties šalių valia ir ja priimtų įsipareigojimų apimtis nustatytinos pagal sutarčių aiškinimo taisykles. Sutartis aiškinama tada, kai kyla ją sudariusių šalių ginčas dėl sutarties galiojimo, jos rūšies, pobūdžio, sąlygų turinio, šalių teisių bei pareigų apimties, sutarties pakeitimo, pasibaigimo ir pan.⁴⁴ Taigi, teismas neturi teisės šalių valios visais atvejais nustatinėti. Teismo diskrecijos teisė sutarčių aiškinyje prasideda tik esant ginčui, kurio metu kyla neaiškumų dėl sutarties turinio. LAT yra pažymėjęs, kad sutarties turinio ir sąlygų, dėl kurių tarp jos šalių kyla ginčas, išaiškinimas pagal sutarčių aiškinimo taisykles, taip identifikuojant tikrąjį šalių susitarimą, pasiektą joms disponuojant laisve savanoriškai nustatyti sutarties turinį ir suderinus jų valią, koreliuoja su sutarties laisvės principu ir nereiškia šio principo pažeidimo.⁴⁵ Taigi, kaip matyti, pats

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-623/2012.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-345-701/2018.

teismas savo pareigą aiškinti sutartis mato kaip vieną iš sutarčių laisvės principo realizacijos galimybę. Toks teismo vaidmuo neabejotinai yra reikšmingas, kadangi įvairiose situacijose šalys gali piktnaudžiauti ir sutartis aiškinti savo naudai taip siekdamos nesąžiningai pasipelnyti iš kitos sutarties šalies, todėl ši socialinė teismo pareiga nustatyti tikruosius šalių ketinimus ginčo atvejais yra neabejotinai svarbi. Atvejai, kuomet teismai aiškina sutartį yra pakankamai dažnai pasitaikanti Lietuvos teismų praktikoje. Tokia praktika yra išties natūrali, kadangi sutarties šalys (ypač verslininkai), esant ginčams teismuose dažnai yra atstovaujami specialistų (advokatų), todėl normalu, kad šalys atstovaujamos advokatų ir ne tik, dažnai bando interpretuoti sutartis savo naudai bei siekdamos kuo didesnės naudos sau. Atitinkamai pasitaiko ir sudėtingų situacijų, kuomet išskyla klausimų dėl sutartimis prisiimtų įsipareigojimų. Pavyzdžiui, projektavimo rangos santykių atvejais, kuomet projektuotojas papildomai subrangos pagrindais samdo kitą projektuotoją kuriai nors projekto daliai atlikti. Šalys konkrečiai nenusimato dėl objektų projektavimo apimties ir galiausiai, kilus nesutarimams kuri šalis kokią dalį privalėjo daryti, ginčas pereina į teismo salę. Tokiais atvejais teismas privalo turėti intervencijos į sutartinius santykius teisę, kadangi tik teismas gali nustatyti kokie buvo tikrieji šalių ketinimai bei lūkesčiai. Be šios teisės vargu ar teismas būtų pajėgus vykdyti teisingumo funkciją.

Vadovaujantis žemiau išdėstyta teismų praktika matyti, kad teismai aiškindami sutartis iš esmės susiduria su šiomis kliūtimis: pirma, kam teikti pirmenybę – šalių ketinimams ar gramatiniam teksto aiškinimui? Antra, kokiais principais vadovaujantis šalinami atskirų sutarties dalių prieštaravimai? Trečia, kokiais būdais (kriterijais) teismas gali užpildyti spragas. Iš esmės įvertinus šias tris problematikas bus galima atitinkamai apibrėžti ir teismo diskrecijos ribas sutarčių aiškinimo perspektyvoje.

Atsakant į pirmą klausimą, pažymėtina, kad tiek teisės doktrinoje, tiek teisės praktikoje yra išskiriami du sutarčių aiškinimo metodai: subjektyvusis ir objektyvusis.⁴⁶ Subjektyviuoju aiškinimo metodu siekiama nustatyti tikruosius šalių ketinimus, kurie numatyti CK 6.193 str. 1 d. Šis metodas naujausioje teismų praktikoje nurodomas kaip pirminis tais atvejais, kada nėra sudarytos rašytinės sutarties. Tokiais atvejais teismai pripažįsta, kad pirmiausia turi būti nustatomi tikrieji šalių ketinimai.⁴⁷ Tuo tarpu objektyvusis aiškinimo metodas reiškia, jog aiškinant sutartį turi būti atsižvelgiama į gramatinę sutarties tekstą.⁴⁸

⁴⁶ Valentinas Mikelėnas, „Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija“. Monografija. Vilnius: Justitia, 1999: 357.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-293-611/2018.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-118/2013.

Pažymėtina, kad sutarčių aiškinimo klausimais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika yra gausi, nuosekli ir išplėtotą.

Taigi, esant ginčui dėl sutarties sąlygų turinio, šios sąlygos aiškinamos pagal bendrąsias sutarčių aiškinimo taisykles, kurios nustatytos CK 6.193–6.195 straipsniuose ir nuosekliai suformuluotos kasacinio teismo jurisprudencijoje. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktiką, sutartis turi būti aiškinama nustatant tikruosius sutarties šalių ketinimus, atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir kitas reikšmingas aplinkybes. Sutarties sąlygos turi būti aiškinamos taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu. Aiškinant sutartį, būtina vadovautis ir CK 1.5 straipsnyje įtvirtintais bendraisiais teisės principais. Jeigu šalių tikrųjų ketinimų negalima nustatyti, tai sutartis turi būti aiškinama atsižvelgiant į tai, kokią prasmę jai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiškai šalims protingi asmenys.⁴⁹ Pagal teismų praktika matyti, kad teismai dažniausiai pirmenybę teikia subjektyviajam sutarties aiškinimo metodui, bando atskleisti ko šalys siekė sudarydamos sutartį, kokie buvo šalių lūkesčiai. Tačiau akivaizdu, kad toks sutarties aiškinimas visiškai atsiribojant nuo sutarties gali būti ydingas ir pateisinamas tik nesant gramatinio sutarties teksto. Sutarties tekstas visais atvejais turėtų būti atspirties taškas arba atitinkamas rodiklis teismams. Tik tokiu būdu gali būti užtikrinamas nesąžiningumo faktoriaus išvengimas aiškinant sutartį.

Nepaisant to, atkreiptinas dėmesys, kad teismai yra įvertinę tokias situacijas: vienoje nutartyje LAT pažymėjo, kad jeigu šalys skirtingai aiškina savo ketinimus pagal sutartį ir neįmanoma jų nustatyti taikant subjektyvųjį sutarties aiškinimo būdą, prioritetas teikiamas pažodiniam sutarties teksto aiškinimui, kaip objektyviausiai atspindinčiam tikrąją šalių valią dėl prisiimtų įsipareigojimų turinio, taip pat atsižvelgtina į tai, kokią prasmę sutarčiai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiškai šalims protingi asmenys, į šalių elgesį sutarties sudarymo metu ir po sutarties sudarymo.⁵⁰ Subjektyvusis sutarties aiškinimo metodas ir teksto lingvistinis aiškinimas sudaro darnią sutarčių aiškinimo metodų sistemą, kuria remiantis nustatomas šalių valios turinys.⁵¹

Be kita ko, kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad aiškinant rašytine forma sudarytos sutarties turinį, teismas pirmiausia atsižvelgia į rašytinės sutarties tekstą. Žinoma jeigu jis yra aiškus ir neprieštarauja kitoms byloje nustatytoms aplinkybėms, teismas, spręsdamas dėl sutarties turinio (šalių teisių ir pareigų), turi pagrindą daryti išvadą, kad tikroji šalių valia

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507-219/2015.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-426/2012.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-18-378/2015.

sutampa su rašytiniu sutarties tekstu, ir remtis lingvistiniu sutarties aiškinimu. Tokiu atveju, jei rašytinės sutarties tekstas yra neaiškus arba jis prieštarauja kitoms byloje nustatytoms aplinkybėms, teismas, aiškindamas tikrąjį sutarties turinį, turi nustatyti, ar lingvistinis sutarties turinio aiškinimas neprieštarauja tikrajai sutarties šalių valiai. Kokiomis aplinkybėmis remiantis aiškintina valia – kiekvienos konkrečios bylos dalykas. Jis priklauso nuo to, kokiomis aplinkybėmis, pagrįsdamos savo versiją dėl tikrosios valios, remiasi ir kokias aplinkybes įrodinėja šalys. Teismas dėl jų sprendžia remdamasis įrodymų pakankamumo taisykle. Tokiu atveju svarbiomis pripažįstamos visos aplinkybės, kuriomis remiantis gali būti nustatoma, dėl ko iš tikrųjų sudarydamos sutartį susitarė šalys.⁵² Vadovaujantis išdėstyta teismų praktika, pastebima tendencija, kad esant rašytinei sutarčiai teismai pirmiausia vertina sutarties rašytinį tekstą. Kas yra akivaizdu ir suprantama, kadangi šalys pasirašė sutartį ir prisiėmė įsipareigojimus, todėl rašytinės sutarties ignoravimas pažeistų sutarčių laisvės ir *pacta sunt servanda* principus. Todėl darytina išvada, kad teismas visais atvejais yra ribojamas rašytinės sutarties teksto ir tik esant šalių valios neatitikimams (pvz.: skiriasi šalių elgesys po sutarties sudarymo ir yra priešingas sutarties tekstui arba sutarties dalykas yra pakankamai neiškus, abstraktus) turi teisę nukrypti nuo sutarties teksto ir aiškinti sutartį subjektyviuoju kriterijumi. Tačiau teismas ir tais atvejais yra ribojamas rašytinės sutarties teksto bei jį, jo atitikimą vertina su kitomis aplinkybėmis, sutarties šalių elgesiu prieš sudarant sutartį ir ją vykdant (po sutarties sudarymo), teismas vertina šalių susirašinėjimus, kito pobūdžio bendradarbiavimą ir kitas reikšmingas aplinkybes, turinčios reikšmės teisingam bylos išnagrinėjimui.

Vertinant antrąjį aspektą – kokiais principais vadovaujantis šalinami atskirų sutarties dalių prieštaravimai pažymėtina, kad LR CK numato, kad jeigu abejojama dėl sąvokų, kurios gali turėti kelias reikšmes, šioms sąvokoms priskiriama priimtinausia, atsižvelgiant į tos sutarties prigimtį, esmę bei jos dalyką, reikšmė (LR CK 6.193 str. 3 d.). Kai abejojama dėl sutarties sąlygų, jos aiškinamos tas sąlygas pasiūliusios šalies nenaudai ir jas priėmusios šalies naudai (LR CK 6.193 str. 4 d.). Atkreiptinas dėmesys, kad teismai turi pareigą aiškinti sutartis vartotojo naudai, tačiau šiame darbe nagrinėjami sutartiniai atvejai, kurie yra išimtinai susiję tarp dviejų ar daugiau būtent verslo subjektų (B2B), todėl komercinių sutarčių aiškinimas esant vartojimo santykiams nebus nagrinėjamas.

Taigi, komercinių sutarčių spragas vienos iš šalių reikalavimu gali pašalinti teismas, nustatydamas atitinkamas sąlygas, atsižvelgdamas į dispozityviasias teisės normas, šalių ketinimus, sutarties tikslą ir esmę, sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijus. Kasacinio teismo praktikoje net laikomasi pozicijos, kad tais atvejais, kai šalių neapartotos

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-260-695/2017.

sąlygos įstatymo normos nereglamentuoja, teismas pagal CK 6.156 str. 6 d. gali remtis dar ir papročiais, įstatymų ar teisės analogija.⁵³ Apibendrinant teisinį reglamentavimą, darytina išvada, kad teismas gali nustatyti antraeiles sutarties sąlygas, jei šalys dėl jų nesusitarė. Tačiau privalo būti reikalingos sutarčiai vykdyti. Be to, svarbu ir tai, kad sutarties spragų užpildymas nepažeistų teisės normų reikalavimų ir neiškreiptų šalių ketinimų, sudarytos sutarties esmės ir tikslų. Teismas negali nustatyti tokių sutarties sąlygų, kurios prieštarautų faktiniam šalių susitarimui, todėl teismo diskrecijos ribos užpildant sutarčių spragas visais atvejais yra siejamos sutarties nuostatų ir tikrųjų šalių ketinimų.

LAT praktikoje pažymima, kad prieš sprendžiant dėl sutarties spragos užpildymo, turi būti nustatyta, ar prašomos nustatyti sutarties sąlygos nebuvimas iš tikrųjų yra jos spraga, t. y. ar ta sąlyga reikalinga sutarčiai vykdyti. Toks nustatymas atliekamas aiškinant sutartį, vadovaujantis sutarčių aiškinimo taisyklėmis ir jų pateiktu aiškinimu bei taikymu kasacinio teismo praktikoje, taip pat bendraisiais teisės principais. Kasacinio teismo praktikoje, pažymėta, kad teismas turi kuo tiksliau išsiaiškinti šalių valią, kurią jos išreiškė sudarydamos sutartį ir prisiimdamos iš tokios sutarties kylančius įsipareigojimus.⁵⁴ Kasacinio teismo praktikoje taip pat pabrėžiama, kad, nors esant lingvistinės sutarties teksto reikšmės ir šalių tikrųjų ketinimų skirtumui, pirmenybę reikia teikti šalių ketinimams, kuriuos šalys, sudarydamos sutartį, turėjo omenyje, tačiau šio principo nereikėtų pernelyg suabsoliutinti.

Jeigu šalių ketinimai nesutampa, didesnę reikšmę turi sutarties tekstas, todėl svarbesnė yra sutarties teksto lingvistinė analizė, nes ji gali padėti nustatyti, kurios šalies ketinimai atitinka sutarties lingvistinę prasmę.

Atsakant į trečiąjį, t. y. kokių būdu teismas užpildo spragas, pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį įstatyme numatyta teisei teismui atlikti sutarties spragų užpildymą. CK 6.195 str. numatyta, kad jeigu šalys neaptarė tam tikrų sutarties sąlygų, reikalingų sutarčiai vykdyti, tai šias sutarties spragas vienos iš šalių reikalavimu gali pašalinti teismas, nustatydamas atitinkamas sąlygas, atsižvelgdamas į dispozityviasias teisės normas, šalių ketinimus, sutarties tikslą ir esmę, sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijus.

LR civilinio kodekso komentaro šeštojoje knygoje pažymima, kad šis straipsnis sukurtas teismui, kuris turėtų galimybę vadovaujantis UNIDROIT principų 4.8 str. nustatytose taisyklėse užpildyti sutarties spragas, t. y. nustatyti sutartines situacijas, kurių šalys sudarydamos sutartis nenumatė ir / ar neaptarė. Tokiais atvejais šalys gali papildyti sutartį papildomu susitarimu arba jei nepavyksta susitarti, tuomet sutarties spragas gali užpildyti

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-128/2010.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartį, priimtą civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010.

teismas, tačiau tai teismas gali daryti tik suinteresuotos šalies prašymu. Teismas užpildo spragas įvertinęs abiejų šalių valią, nustatęs tikruosius jų ketinimus, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, atsižvelgęs į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo, bendruosius teisės principus ir kitas reikšmingas aplinkybes.⁵⁵ Pažymėtina, kad UNIDROIT principai yra iš esmės perkelti į LR civilinį kodeksą, kadangi UNIDROIT 4.8 str. iš esmės identišškai išverstas ir perrašytas į lietuvių kalbą bei įtrauktas į LR civilinį kodeksą.⁵⁶ Iš to kas pasakyta, svarbus aspektas vertinant teismo intervencijos į sutartinius santykius ribas yra sutarties suinteresuotumo buvimas. Teismas neturi teisės *ex officio* užpildyti sutarties šalių sudarytas spragas. Toks teismo kontrolės vaidmuo užpildant spragas yra visiškai suprantamas. Viena vertus privatinėje teisėje sudarant sutartis galioja sutarčių laisvės principas ir šalys bendradarbiaudamos turi pareigą pačios papildomų susitarimų būdų užpildyti spragas. Kita vertus netoleruotinas ir per didelis teismo įsikišimas bei sutartinių sąlygų primetimas nesant nei vienos šalies prašymo, atitinkamai tokie atvejai vargu ar koreliuotu su sutarčių laisvės principu.

Atkreiptinas dėmesys, kad teismai užpildydami spragas neturi teisės nukrypti nuo esminių sutarties nuostatų. Pavyzdžiui, kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad pirkimo–pardavimo sutarties sąlyga dėl sutarties dalyko (perleidžiamų daiktų) yra esminė sutarties sąlyga, ji laikoma suderinta, jeigu sutarties turinys leidžia nustatyti daikto pavadinimą ir kiekį (CK 6.306 straipsnio 4 dalis). Todėl šalims, nesusitarus dėl šios sąlygos, pirkimo–pardavimo sutartis laikoma nesudaryta, atitinkamai tokia sutarties spraga negali būti užpildyta teismo.⁵⁷ Vertinant tai, matyti, kad teismo ribos aiškinant sutartis visais atvejais yra susijusios su pačia sutartimi. Teismą riboją sutartis ir šalių valia prieš sudarant sutartį ir valia po sutarties sudarymo, todėl aiškinant sutartis teismai vertina plačiai bei esant prieštaravimams neapsiriboja vien sutartiniu aiškinimu. Esant bet kokiam ginčui, kuriame bent iš dalies kyla tarpusavio šalių ginčas bei susidaro šalių priešingos nuomonės dėl sutarties nuostatų interpretavimo – teismas visais atvejais aiškinasi ir vertina sutartį tiek subjektyviau (šalių veiksmus prieš sudarant sutartis, po sutarties sudarymo ir kitus veiksmus), tiek ir objektyviau, nenuklysdamas nuo sutarties gramatinio teksto.

Pereinant prie sutarčių vykdymo stadijos, paminėtini yra du ko gero kertiniai aspektai šalims vykdant sutartis. Minėti aspektai būtų šalių sąžiningumas arba sąžininga verslo

⁵⁵ Valentinas Mikelėnas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003: 254-255 psl.

⁵⁶ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome, 2010, žiūrėta 2018-10-14, <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2014.

praktika vykdant sutartį bei šalių bendradarbiavimas. Sąžiningumas vykdant sutartį yra logiškas ir visiškai suprantamas aspektas, todėl ir teismų dažnai pabrėžiamas, kadangi akivaizdu tai yra fundamentalus ir pamatinis principas ne tik vykdant, bet ir sudarant sutartis. Negana to, šis principas reikšmingas teisei kaip socialiniam reiškiniui, bet tuo pačiu yra ir vienas iš pamatinių principų apskritai visoje teisinėje sistemoje – ne tik civilinėje (privatinėje teisėje). Lietuvos teisės mokslininkai taip pat pripažįstą sąžiningumo principo svarbą prievoliniuose santykiuose Lietuvos civilinėje teisėje ir teisės doktrinoje.⁵⁸

Kas liečia šalių bendradarbiavimą, tai šis principas ypatingai svarbus esant sutartims dėl rangos darbų atlikimo. Pavyzdžiui, vertinant statybos rangos sutarties specifiką, įstatymų leidėjas specialiai aptarė CK 6.691 str. tokios sutarties šalių pareigą bendradarbiauti. Tuo pačiu teismas yra ir išaiškinęs, kad tinkamas šios pareigos realizavimas yra priemonė, įgalinanti maksimaliai išvengti vykdant sutartį galimų nuostolių, ginčų dėl darbų atlikimo, atsiskaitymo, net sutarties nutraukimo.⁵⁹ Tuo atveju, jeigu statybos darbų atlikimas yra rangovo verslas, tai jo atsakomybė už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą yra griežta, t. y. be kaltės – tą numato CK 6.256 str. Ši nuostata vertinama tuo, kad rangovas, užsiimdamas ūkinė-komercine veikla, kurios tikslas – pelno siekimas, privalo žinoti savo teises bei pareigas, bei aplinkybę, jog veikia savo rizika. Svarbu, kad bendradarbiavimo pareiga turi vienodą svarbą abiem sutarties šalims. Teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad šalis, nesilaikiusi bendradarbiavimo pareigos, neturi teisės panaudoti kitos šalies bendradarbiavimo nebuvimą prieš ją kaip pagrindą atsisakyti vykdyti savo prievolę.⁶⁰ Taip pat nepagrįstai nepriimti atliktų darbų rangos sutarčių įvykdymo atvejais ar nemokėti rangovui už faktiškai atliktus darbus.

Be minėtų sąžiningumo bei bendradarbiavimo principų negalima pamiršti ir ekonomiškumo principo. Ekonomiškumo principo reikšmė pasireiškia tuo, kad šalys privalo vykdyti sutartį kuo racionaliau ekonominiu požiūriu. Kitaip tariant, tokiu būdu, kad pareikalautų kuo mažesnių išteklių (jų minimizavimas), bet tuo pačiu išlaikant siekiamo rezultato kokybę.⁶¹ Ekonomiškumo principas yra įtrauktas ir į LR CK tarp pagrindinių sutarčių vykdymo principų, todėl verslo subjektams kyla pareiga dėti maksimalias pastangas sutarčiai įvykdyti. Pavyzdys galėtų būti naujausioje kasacinio teismo praktikoje. Civilinėje byloje pagal ieškovės UAB „Kilimai“ ieškinį atsakovei UAB „Monrema“ LAT vertinimu apeliacinės

⁵⁸ Saulius Arlauskas, „Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose“ ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online), Jurisprudencija 2013, 20(4): 1387.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2007.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-687/2015.

⁶¹ Stasys Puškorius „3E koncepcijos plėtra“, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2002. Nr. 3: 2.

instancijos teismas padarė priešingą išvadą. Apeliacinės instancijos teismas, sprendė, kad UAB „Kilimai“ ginčo sutarties technines sąlygas vertino ekonomiškumo aspektu, kiek tokios Sistemos išlaikymas kainuos įmonei, ir neskyrė dėmesio jos efektyvumui bei našumui. Teismo vertinimu, šalys ginčo sutartimi susitarė, kad UAB „Monrema“ suprojektuos ir įrengs įrenginius, tačiau nesieks tam tikrų visos sistemos našumo rodiklių. Teismas konstatavo, kad tai, jog galutinis ginčo sutarties darbų rezultatas nepateisino UAB „Kilimai“ lūkesčių, kurie nebuvo aiškiai ir nedviprasmiškai apibrėžti ginčo sutartyje ar jos prieduose, negali būti pagrindas pripažinti UAB „Monrema“ neįvykdžius ginčo sutarties. Kasacinio teismo teisėjų kolegija su tokia apeliacinės instancijos teismo išvada nesutiko dėl trijų priežasčių. Pirma, atsižvelgiant į tai, kad byloje nustatyta, jog UAB „Monrema“ viena iš veiklos sričių yra būtent pneumotransporto sistemų projektavimas, gamyba ir montavimas, todėl santykiyje su UAB „Kilimai“ veikė kaip savo srities profesionalė, UAB „Kilimai“ nėra minėtos srities žinovė, todėl būtent ir kreipėsi į profesionalą, kad suprojektuotų, pagamintų ir sumontuotų talpyklą prie katilo, cikloną ir siurbį, granulių padavimą telferiu į talpyklą prie katilo, apskaičiuotų įrenginių, medžiagų bei darbų kainą. Antra, šalys susygo, kad prekės charakteristikos turi atitikti UAB „Kilimai“ nurodytas sąlygas ir techninius parametrus. Trečia, netinkamą sistemos kokybę patvirtina byloje esantys įrodymai (specialistų išvados, liudytojų parodymai, faktinių aplinkybių konstatavimo protokolai). Vadovaujantis išdėstyta informacija bei įrodymais, kasacinio teismo vertinimu, byloje nustatytų faktinių aplinkybių visuma leidžia daryti išvadą, kad UAB „Monrema“, būdama savo veiklos srities profesionalė ir teikdama specializuotas paslaugas įrenginių projektavimo ir gamybos srityje, priimdama UAB „Kilimai“ darbų užsakymą, privalėjo būti rūpestinga ir atidi, turėjo įvertinti visos projektuojamos ir gaminamos Sistemos savybes, jas atskleisti užsakovei, taip pat suteikti užsakovei visapusišką ir išsamią informaciją apie prekę, jos savybes, našumą ir veikimo rezultatą. To neatlikusi ir užsakovei pateikusi ginčo sutarties nustatytų prekės charakteristikų ir pagrįstų užsakovės lūkesčių neatitinkančią prekę, privalo prisiimti atsakomybę už atliktų darbų trūkumus.⁶² Minimoje byloje kasacinis teismas vertino tiek ekonomiškumo, tiek ir bendradarbiavimo principą.

Taigi, teismų praktikoje pabrėžiami visi minėtieji principai: sutarties šalys privalo vykdyti sutartį tinkamai ir sąžiningai, vykdydamos sutartį, šalys privalo bendradarbiauti ir kooperuotis bei sutartis turi būti vykdoma kuo ekonomiškiau kitai šaliai būdu. Be to, pagal sutartį ar jos prigimtį šalis, atlikdama tam tikrus veiksmus, turi dėti maksimalias pastangas sutarčiai įvykdyti, tai ši šalis privalo imtis tokių pastangų, kokių būtų ėmėsis tokiomis pat

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-352-219/2018.

aplinkybėmis protingas asmuo.⁶³ Taigi, matyti, kad vykdydamos sutartis šalys privalo ne tik vadovautis minėtais principais, tačiau teismai taiko ir protingo asmens matą. Tiesa, atkreiptinas dėmesys, kad LAT yra ne kartą pažymėta bei itin nusistovėjusi taisyklė, kad juridiniam asmeniui keliami didesni atidumo, rūpestingumo jo veikloje reikalavimai.⁶⁴ Todėl verslo subjektams vykdant sutartis būtina elgtis minėtų principų kontekste, kadangi ginčo atvejais teismai šiuos principus neabejotinai vertina, tuo pačiu sutarčių vykdymo principai suteikia teisę teismui plačiau vertinti sutarties kontekstą, neapsiribojant vien sutarties tekstu.

Taigi, net ir esant rašytinei sutarčiai, sutarčių vykdymo principai turi didelę reikšmę esant ginčui teisme. Šių principų pripažinimas ir taikymas teismui suteikia platesnę veikimo laisvę kontroliuojant sutarčių vykdymą. Sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų nesilaikymas gali lemti įvairias neigiamas pasekmės rangos bylose. Taip pat bylose dėl sutarties nutraukimo.⁶⁵

Be to, sutiktina su teisės mokslininkais, kurie pažymi, kad sąžiningumo ir pareigos bendradarbiauti principas yra vienas iš sutarčių teisės principų, kurie kartu papildo klasikinį *pacta sunt servanda* principą.⁶⁶ Atsižvelgiant į tai, teismo diskrecijai priklauso minėtų principų vertinimas ir jų legitimumas neturėtų kelti abejonių Lietuvoje pripažįstamų Socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijų kontekste.

Toliau vertinant teismo diskrecijos ribas kontroliuoti verslo subjektų sudarytų sutarčių sąlygas, ypatingą svarbą turi sutarties keitimo atvejai, jų legitimumas. LR CK 6.204 str. numato reglamentavimą sutartinių aplinkybių pasikeitimo atvejais. Pastebima, kad LR CK 6.204 str. numatyti specialiosios taisyklės LR CK 6.223 str. suformuluotų bendrųjų sutarties pakeitimo taisyklių atžvilgiu. CK 6.204 straipsnis reglamentuoja situaciją, kai vienai sutarties šaliai tampa sudėtingiau vykdyti sutartį nei kitai. Šio straipsnio 1 dalyje kartu su *pacta sunt servanda* principu įtvirtintas *rebus sic stantibus* principas, kurio reikšmė pasireiškia tuo, kad jeigu sutartį tampa sudėtinga vykdyti, ji turi būti ir toliau vykdoma, bet atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes. *Rebus sic stantibus* principo reikšmė analizuojant *pacta sunt servanda* principo taikymo apimtį yra neabejotinai svarbi ir kitų šalių bei tarptautinės sutarčių teisės nagrinėjimo kontekste.⁶⁷ Teismų praktikoje laikomasi principo, jog taikant nurodytą principą,

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-687/2015.

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2011.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2013.

⁶⁶ Evaldas Klimas ir Vidmantas Jurgaitis, *supra* note, 16:329–346.

⁶⁷ Christina Binder „*Stability and Change in Times of Fragmentation: The Limits of Pacta Sunt Servanda Revisited*“, *Foundation of the Leiden Journal of International Law* 2012, Volume 25, Issue 4 December 2012: 909-934.

pasikeitusių aplinkybių našta paskirstoma abiem sutarties šalims, o ne tenka tik vienai jų.⁶⁸ Toks teismo naštos paskirstymas atspindi lygiateisiškumo principo taikymą bei siekimą užtikrinti, kad sutarties keitimas atitiktų visų sutarties šalių interesus bei nebūtų suteikiama bent vienai sutarties šaliai nepagrįstas naudos gavimas.

Pasikeitusių aplinkybių reglamentavimą bei teisminę sutarčių kontrolę atspindi kasacinio teismo nutartis byloje pagal UAB „Europa group“ ieškinį UAB „Kleta“. Šioje byloje teismas ne tik priėmė kardinalų sprendimą pakeisti sutarties sąlygas – sumažinti nuomos mokesť, tačiau ir nustatė gaires ateities teismų praktikai plėtotis *rebus sic stantibus* taikymo kontekste. Byloje nuomininkas UAB „Europa group“ kreipėsi į teismą su prašymu atkurti sutartinių prievolių pusiausvyrą ir pakeisti šalių naujai sulygta kainą, t. y. sumažinti ją iki 33 LTL už kvadratinį metrą vietoje 50 LTL. Šalys naują kainą sulygo padidinti 2004 m., todėl negalėjo numatyti 2008 m. plataus masto ir pobūdžio ekonominės krizės, dėl kurios ieškovo UAB „Europa group“ veikla tapo nuostolinga. Ieškovas tuo pačiu nurodė, kad ieškinio pateikimo dieną jis nepagrįstai moka 30-40 proc. didesne kaina nei yra diktuojama rinkoje. LAT byloje sutiko su žemesnės instancijos teismų padarytomis išvadomis bei pritarė, kad nuomininkas mokėdamas 30-40 proc. didesnę kainą gauna šios kainos neatitinkančias patalpas. Remdamasis šiomis aplinkybėmis, LAT nurodė, kad ieškovui sumažėjo iš nuomos sutarties gaunamas įvykdymas, atitinkamai jam iš esmės tapo sudėtingiau vykdyti pagal sutartį prisiimtus įsipareigojimus.⁶⁹ Teismai, sprenddami tai, kad pasikeitusių aplinkybių našta paskirstoma abiem šalims iš esmės motyvavo dviem aspektais. Pirma, teismai nurodė, kad nors kasatorius gaus mažiau pajamų iš patalpų nuomos nei iki šiol. Tačiau pagal nustatytas negyvenamųjų patalpų nuomos kainas rinkoje atsakovas UAB „Kleta“ galėtų kitą sutartį sudaryti nustatant 33 LTL už kvadratinį metrą kainą, laikytina, jog šiuo metu UAB „Kleta“ gauna šalių interesų pusiausvyrą pažeidžiantį nuomos mokesť ir, pakeitus nuomos kainą, iš esmės kasatoriaus gaunamas sutarties įvykdymas nesumažės. Antra, teismai nurodė, jog esant ekonominei krizei vargu ar atsakovui UAB „Kleta“ pavyktų greitų metu rasti nuomininką. Tokie teismo motyvai viena vertus suprantami ir vertinami logiškai, kita vertus, toks teismo išaiškinimas kelia abejonių ar ši nutartis ir *rebus sic stantibus* principas šiuo atveju yra legitimus *pacta sunt servanda* principo kontekste bei ar gali būti taikomas. Pažymėtina, kad ieškovas UAB „Europa group“ nepateikė jokių įrodymų, kurie patvirtintų kaip ir kokių būdu bei apimtimi pasikeitė nuomininko finansinė padėtis. Taip pat pasigendama teismo vertinimo bei ieškovo UAB „Europa group“ įrodymų, kurie patvirtintų, kad esamų sutartinių sąlygų palikimas

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2012.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2011.

privestų įmonę prie bankroto. Atsižvelgiant į tai, matyti, kad teismas keisdamas sutartį vertino tik aplinkybes dėl kurių buvo prašoma keisti sutartį. Tačiau nebuvo vertinama nuomininko padėtis bei kiek ekonominė krizė turi įtakos jo finansinei padėčiai. *Pacta sunt servanda* principas įpareigoja šalis vykdyti sutartį bei sutartimi prisiimtus įsipareigojimus. Todėl teismas turi pareigą nustatyti kiek įtakos turi pasikeitusi aplinkybė, kadangi minėtoje byloje buvo taikyta pirmenybė ne *pacta sunt servanda* principui, bet pasikeitusiai aplinkybei. Todėl tokiais atvejais, kuomet ekonominė krizė reikšmingos įtakos nuomininkui neturi bei akivaizdžiai neiškreipia sutartinių sąlygų vykdymo, tuomet gali pasireikšti piktnaudžiavimai bei visais atvejais esant aplinkybei, kad rinkos kaina yra skirtinga – šalys gali reikalauti keisti sutarties sąlygas motyvuodamos ekonomine krize – net ir nesant didelės įtakos, kaip šiuo atveju finansinei padėčiai dėl ekonominės būklės.

Tiesa, kiek vėlesnėje praktikoje kasacinis teismas plačiau pasisakė dėl *rebus sic stantibus* taikymo. LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2014 ieškovas UAB „Palink“, būdamas nuomininku prašė nutraukti su atsakovu nuomotoju UAB „Kauno saulėtekis“ sudarytą negyvenamųjų patalpų nuomos sutartį, o atsakovas priešieškiniu prašė priteisti iš ieškovo nuostolių atlyginimą. LAT pažymėjo, kad ekonominės krizės situacija *per se* nereiskia sutartinių prievolių pusiausvyros pažeidimo, bet ji nepripažintina ir visišku pagrindu, dėl kurio reikalavimai pripažinti jos įtaką sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimui visais atvejais turėtų būti atmetami. Teismas nurodė, kad ekonominės krizės įtaka sutartiniams santykiams turi būti vertinama individualiai. Negana to, svarbu atkreipti dėmesį, kad ekonominė krizė ar kitas sutarties vykdymo sąlygų pasikeitimas ne visada sudaro pagrindą keisti sutartį – ji gali būti keičiama, jeigu toks pasikeitimas yra itin reikšmingas ir iš pagrindų pakeičia sutartinių prievolių pusiausvyrą. Taigi, šioje byloje teismas konkrečiai atkreipė dėmesį, kad ne tik sutarties vykdymo sąlygų pasikeitimas turi lemiamą reikšmę sprendžiant ar keisti sutartį ar ne. Teismo vertinimu turi būti vertinamas sutartinių prievolių pusiausvyros pokytis. Tokiam nustatymui teismas išskyrė taisyklę, kad pusiausvyros pokytis nustatomas pagal objektyvią planuoto ir realaus prievolės įvykdymo pokyčių skaitinę išraišką. Pavyzdžiui, įvykdymo kainos padidėjimo skaitinę išraišką. Tam tikrais atvejais šis pokytis taip pat gali būti nustatomas pagal netiesioginį įvykdymo kaštų padidėjimą arba įvykdymo vertės sumažėjimą ir kt. Kitaip tariant, ginčą dėl sutarties pakeitimo nagrinėjantis teismas turi nustatyti faktines aplinkybes dėl sutartinių prievolių pusiausvyros pokyčio egzistavimo, jo masto ir įvertinti, ar toks pasikeitimas vertintinas kaip iš esmės pakeitęs sutartinių prievolių pusiausvyrą bei sudarantis pagrindą pakeisti sutartį. Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad konkrečios sutarties vykdymo suvaržymai kiekvienoje byloje vertintini individualiai, atsižvelgiant į nustatytą pokyčio mastą, sutartimi prisiimtos rizikos laipsnį, sutarties šalių statusą ir kitas reikšmingas aplinkybes.

Konkrečiai byloje buvo nustatyta, kad 2009–2010 m. ieškovas savo veiklą Lietuvoje plėtė. Buvo įsteigtos kitos ieškovo UAB „Palink“ parduotuvės prasidėjus ekonominei krizei savo veiklos nenutraukė, ekonominė krizė neturėjo didesnės neigiamos įtakos ieškovo veiklai Lietuvoje. Be to, ieškovas nepateikė į bylą įrodymų kurie patvirtintų, kad ieškovas įvertino savo planuojama veiklą išsinuomotose patalpose bei, kad ši bus pelninga. Dėl šios priežasties LAT konstatavo, kad byloje nebuvo galimybės nustatyti sutartinių prievolių pusiausvyros pokytį pagal objektyvią planuoto ir realaus prievolės įvykdymo pokyčių skaitinę išraišką. LAT skirtingai nei prieš tai nagrinėtoje byloje nustatė, kad ieškovas protingai galėjo numatyti, kad jo veikla išsinuomotose patalpose nebus tokia pelninga, kaip jis tikėjosi ir kad jam iš esmės tapo sudėtinga vykdyti su atsakovu sudarytą sutartį daugiau ne dėl ekonominės krizės, o dėl konkurencingos ir nepaklausios vietos pasirinkimo. Atkreiptinas dėmesys, kad tai įvertindamas teismas vadovavosi aplinkybe, kad ieškovas UAB „Palink“ yra verslininkas, turintis didžiulę patirtį mažmeninės prekybos srityje, todėl jis, kaip mažmeninės prekybos „ryklis“ turėjo elgtis protingai ir apdairiai, prisiimdamas ilgalaikes prievoles, įvertinti ir prisiimti neigiamų savo veiklos padarinių riziką. Kasacinis teismas padarė išvadą, kad ieškovas kaip verslininkas, veikdamas protingai, galėjo numatyti, kad jo veikla išsinuomotose patalpose nebus tokia pelninga kaip tikėjosi, t. y. byloje nepatvirtintas faktas, kad būtent ekonominė krizė nulėmė ieškovo nepelningą veiklą išsinuomotose patalpose. Toks teismo vertinimas laikytinas labai plačiu, teismas atsižvelgė į abiejų subjektų finansines padėtis, o ne tik į prisiimtus įsipareigojimus, todėl darytina išvada, kad tam tikrais atvejais teismai vykdydami sutarčių kontrolę atkreipia dėmesį ir į verslininkų padėtį rinkoje, galimybes bei resursus iš anksto numatyti galimas pasekmes. Negana to, faktinę ekonominę ir finansinę padėtį, galimybes veikti rinkoje tiek sutarčiai pakitus, tiek ir nepakitus. Tačiau nepaisant pačių sutarties subjektų, stambiųjų juridinių asmenų, įtaką darančių verslininkų, teismas vertindamas ar keisti sutartį – ar ne, itin didelę reikšmę skyrė ir sutartinių sąlygų esmei bei faktinėms aplinkybėms. Toje pačioje byloje teismas pasisakė, kad vertinant ar sutarties šalis, mokėdama sutarto dydžio nuomos mokesčių ir už jį gaudama patalpas, kurių rinkos nuomos kaina yra nukritusi bei nebeatitinka rinkos kainos yra mažesnės apimties priešpriešinis įvykdymas, leidžiantis keisti sutartį, pirmiausia turi būti nustatoma ar dėl to iš esmės pasikeičia šalių sutartinių prievolių pusiausvyra. Tokį pasikeitimą teismas vertino visų šalių prisiimtų įsipareigojimų ir faktiškai atliktų veiksmų vykdant sutartį kontekste. LAT nuomone, nagrinėjamu atveju CK 6.204 straipsnio nuostatos negalėjo būti taikomos. Teismas tai motyvavo sutarties nuostata, kuri patvirtina šalių susitarimą ir atsakovo teisėtus lūkesčius gauti būtent sutartyje nustatyto dydžio nuomos mokesčių už terminą, kuris įtvirtintas sutartyje. Kadangi atsakovas UAB „Kauno saulėtekis“ investavo pinigus įrengti individualiai pritaikytas patalpas pagal ieškovo UAB

„Palink“ pageidavimus, todėl anksčiau nustatyto termino nutraukus nuomos sutartį, negaudamas atitinkamo sutartyje nustatyto dydžio nuomos mokesčio, neproporcingai pažeidžia atsakovo teisėtus lūkesčius pagal sutartį. Bendrasis patalpų nuomos kainos kritimas nereiškia, kad ir nuomojamos patalpos nebeatitinka rinkos nuomos kainos tokia apimtimi, kuri leistų išvelgti aiškų sutartinių prievolių pusiausvyros nebuvimą.⁷⁰ Taigi, šios kasacinio teismo nutarties analizė leidžia padaryti keletą išvadų: pirma, pusiausvyros pokytis dėl kurio gali būti keičiama sutartis yra nustatomas pagal objektyvią planuoto ir realaus prievolės įvykdymo pokyčių skaitinę išraišką. Antra, vertinama yra verslininko padėtis, jo elgesys sutarčiai vykdam. Atkreiptinas dėmesys, kad teismas vertina verslininką dažnai kaip profesionalą, kuris turi pareigą, patirtį ir dažnai galimybes įvertinti riziką. Trečia, teismai neabejotinai yra saistomi sutarties nuostatų ir faktinių aplinkybių vykdam sutartis. Teismai privalo visada suteikti pirmumą *pacta sunt servanda* principui bei įvertinti šalių teisėtus lūkesčius, kokia apimti yra prisiimti įsipareigojimai, kokia apimti šalys jau įvykdė sutartis ir kitas reikšmingas aplinkybes. Tokie teismo kriterijai, vertinant ar yra poreikis keisti sutartį – ar ne laikytini pakankamai legitimiais. Minėti teismo vertinamieji kriterijai yra susiję su sutarčių teisės kertiniais sąžiningumo ir bendradarbiavimo principais, todėl teismui jais vadovaujantis, intervencijos galimybės laikytinos pagrįstomis atsižvelgiant į socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijas.

Vėlesnėje praktikoje teismai iš esmės laikosi to pačios pozicijos. Paminėtina, kad vienoje byloje, kurioje ieškovas, būdamas nuomininku prašė pakeisti su atsakovu sudarytos sutarties sąlygas, nustatant kitą atsakovo patalpų atlaisvinimo terminą. Ieškovas tai motyvavo tuo, kad išmontuoti ir perkelti įmonės įrenginius bei sustabdyti veiklą sudėtinga ir brangu. LAT nurodė, kad CK 6.204 str. įtvirtinta pasikeitusių aplinkybių, kaip pagrindo pakeisti sutartį teismo sprendimu, taisyklė taikytina, kai vienai sutarties šaliai tampa sudėtingiau vykdyti sutartį nei kitai, ir tos aplinkybės pasikeičia jau po sutarties sudarymo - jos vykdymo laikotarpiu, t. y. teismas iš esmės taiko tuos pačius kriterijus: esminis pasikeitimas po sutarties vykdymo ir esamas pusiausvyros pasikeitimas po aplinkybių pasikeitimo. Minimoje byloje kasacinis teismas nustatė, kad sutarties sąlygos dėl ieškovei priklausančio kilnojamojo turto iškraustymo iš atsakovo patalpų terminų sutampa su pačios ieškovės pasiūlytu ikisutartiniuose šalių santykiuose terminu, todėl ieškovė, kaip profesionali įrenginių naudotoja, elgdamasi sąžiningai, turėjo galimybę įvertinti jai tenkančių vykdyti prievolių sudėtingumą ir apimtį jau sutarties sudarymo metu, o ją sudariusi per protingą terminą pradėti vykdyti sutartį. Užsakymų gausa ir nepavykusios derybos su užsakovais dėl užsakymų vykdymo terminų pakeitimo egzistavo jau

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2014.

sutarties sudarymo metu, todėl ieškovas prisiėmė įvairiapusę egzistuojančių aplinkybių riziką ir negali jomis remtis, kaip sutartyje numatyto termino pakeitimo pagrindu.⁷¹ Pastebima, kad teismai laikosi tendencijos vertinti verslininkus kaip profesionalus, kuriems keliami didesni atidumo, rūpestingumo standartai. Atitinkamai ir prisiimtos rizikos yra vertinamos griežčiau. Tik retais atvejais teismai vertina netiesiogiai verslininką kaip silpnesnę šalį ir dažniausiai tik tokiais atvejais, kuomet priešingoje pusėje yra didelės bendrovės (pvz. UAB „Palink“) ar itin specializuotos bendrovės, kurios išmano savo sritį kaip profesionalai, o kitiems verslo subjektams tos sritys gali būti nesuprantamos. Nepaisant to, teismų praktikoje visais atvejais verslininkas laikomas profesionalu bei eidamas į bet kokius sutartinius santykius privalo įvertinti visas galimas rizikas. Negana to, svarbus ir sąžiningumas, kurį teismai vertina visais verslininkų ginčų atvejais.

Pažymėtina, kad pasikeitusių aplinkybių svarba pabrėžiama tiek nacionalinėje teisėje, tiek tarptautinėse kodifikacijose – UNIDROIT 6.2.2 straipsnyje sutarties vykdymo suvaržymo situacija apibrėžiama kaip įvykių, fundamentaliai pakeičiančių (angl. *fundamentally alters*) sutartinių prievolių pusiausvyrą, atsiradimas. PECL 6:111 straipsnio 2 dalyje – kaip ekscesyvus sutarties vykdymo pasunkinimas (angl. *excessively onerous*). Tiek UNIDROIT, PECL ir LR CK nuostatų turinio bei praktinio taikymo analizė leidžia daryti išvadą, kad sutarties pakeitimas dėl pasikeitusių jos vykdymo sąlygų galimas tik konstatavus sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimą, kuris identifikuojamas pagal iš esmės padidėjusią įvykdymo kainą arba iš esmės sumažėjusią įvykdymo vertę. LAT naujausioje praktikoje yra pažymėjęs tarptautinių *soft law* šaltinių UNIDROIT ir PECL svarbą bei nurodęs, kad vien pasikeitusios aplinkybės fakto nepakanka. Privalo būti antra būtina sąlyga – aplinkybė turi nulemti prievolės pusiausvyros pasikeitimą, disbalansą.⁷² Kaip buvo minėta ankstesniuose skyriuose, *pacta sunt servanda* principas negali būti taikomas absoliučiai, todėl teismo iniciatyva yra privaloma tais atvejais, kai dėl nenumatytų priežasčių išsikreipia sutarties vykdymas.

Galiausiai įdomi situacija pasitaikė vienoje iš naujesnių kasacinio teismo bylų, kurioje ieškovė prašė pakeisti su atsakove sudaryta skolos mokėjimo išdėstymo sutartimi nustatytą skolos grąžinimo grafiką. Savo prašymą ieškovė grindė akcizo tarifų alkoholiui padidiniu. LAT konstatavo, kad akcizų tarifo alkoholiui padidinimas ir toks aplinkybių po sutarties sudarymo pasikeitimas savaime nevertintinas kaip reiškiantis sutartinių prievolių pusiausvyros pažeidimą. Byloje nenustatyta faktinių aplinkybių dėl sutartinių prievolių

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448-415/2015.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-145-421/2018.

pusiausvyros pokyčio egzistavimo, jo masto, realaus įvykdymo kainos padidėjimo (tiesioginio ar netiesioginio) skaitinės išraiškos, o to nenustatęs nedisponavo galimybe jų vertinimo pagrindu padaryti pagrįstą išvadą, ar ieškovės nurodyta aplinkybė dėl akcizų tarifo alui padidinimo vertintina kaip iš esmės pakeitusi sutartinių prievolių pusiausvyrą.⁷³

Apibendrinant, Egidijus Baranauskas ir Paulius Zapolskis, kurie lyginamuoju aspektu analizavo pasikeitusių aplinkybių institutą dar 2009 metais, priėjo prie išvados, kad šio instituto turinys Lietuvos teismų praktikoje nėra iki galo atskleistas dėl negausios teismų praktikos.⁷⁴ Tačiau su šia Egidijaus Baranausko ir Pauliaus Zapolskio išvada šiai dienai jau galima nesutikti. Didelę įtaką teismų praktikos formavimuisi suteikė *soft law* šaltiniai, kuriuose nustatytos teisinio reguliavimo gairės yra modernesnės ir naujesnės lyginant su LR CK reguliavimu. 2008 metais prasidėjusi ekonominė krizė turėjo įtakos pradėti taikyti sutarties keitimo institutą dėl pasikeitusių aplinkybių. Taigi, nors laikotarpiu nuo 2009 metų iki 2018 metų teismų praktikoje pasitaikydavo įvairių nukrypimų taikant *rebus sic stantibus* principą, tačiau šiai dienai galima teigti, kad pagrindiniai kriterijai teismo yra du: pasikeitusios aplinkybės buvimas ir aplinkybės sukeliamas prievolės įvykdymo disbalansas tarp šalių. Pažymėtina, kad šalys pačios privalo įrodyti, kad pasikeitusi aplinkybė nulėmė prievolės pusiausvyros pakitimą. Toks pasikeitusių aplinkybių vertinimas iš esmės atitinka socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijas bei yra pateisinamos teismo diskrecijos ribos keisti sutartinių sąlygų vykdymą. Tiesa, ankstesnėje teismų praktikoje pasitaiko dar atvejų kada teismai vertindami sutarties keitimo atvejus netinkamai vertina šalių padėtį ir pirmenybę aklaui teikia vien pusiausvyros pakitimui. Tokie būdai nėra laikytina legitimiais *pacta sunt servanda* ir minėtų sutarčių teisės teorijų kontekste. Nepaisant to, naujesnė teismų praktika suteikia vilties, kad teismai vertindami atitinkamas situacijas atliks platesnį vertinimą bei sutarties keitimą taikys įvertinę visas situacijas, tinkamai įvertinę sąžiningumo, bendradarbiavimo principų įgyvendinimą bei palaikys abiejų (visų) sutarties šalių interesų pusiausvyrą.

2.2. Teismo diskrecijos ribos sutarčių pabaigos atvejais.

Viena iš esminių teismo intervencijos verslo santykiuose svarba ir reikšmė pasireiškia vykdant vertinimo pareigą ar sutartis nėra pažeidžianti imperatyvių įstatymo nuostatų. Kitaip tariant sutarčių pripažinimo negaliojančiomis atvejais. Ši teismo pareiga

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-72-701/2018.

⁷⁴ Egidijus Baranauskas, Paulius Zapolskis, „The effect of change in circumstances on the performance of contract“, Mykolo Romerio universiteto teisės fakulteto privatinės teisės katedra, ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online), jurisprudencija, 2009, 4(118), p. 197–216.

vertinti šalių sudarytas sutartis yra neabejotinai svarbi ir privaloma demokratinėje valstybėje, atitinkamai, sutartis, kuri prieštarauja nusistovėjusiems ir įstatymuose apibrėžtiems imperatyvams negali būti laikoma teisėta ir prilyginama įstatymui (*lex specialis*) priešingai sutarties šaliai. Todėl labai svarbu nustatyti kada sutarties turinys – ar visa sutartis, ar tik jos dalyje numatytos sąlygos prieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis bei kokios galimos pasekmės abiem atvejais.

Sisteminė LR CK normų analizė leidžia daryti išvadą, kad sandoriai (įskaitant ir sutartis) gali būti niekiniai ir nugincijami. Niekinėmis sutartimis gali būti laikomos sutartys prieštaraujančios imperatyvioms įstatymo normos, viešai tvarkai ir moralei, juridinio asmens teismumui ir kt. Pripažintos negaliojančiomis sutartys gali būti dėl klaidos, ekonominio spaudimo ir pan. Lietuvos Konstitucinis teismas yra išaiškinęs, kad įstatymų ir poįstatyminių valdymo aktų reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksnių – teisės tradicijų, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, tačiau tiek teisės teorijos, tiek įstatymų leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais. Tai ir žmogaus teisių bei laisvių patvirtinimas, ir jų turinio apibrėžimas, ir apsaugos bei gynimo teisinės garantijos, ir leistinas jų apribojimas, ir kt.⁷⁵ Atsižvelgiant į tai, kad privatinėje teisėje galioja dispozityvumo principas, todėl šalims iš esmės galima tartis dėl visko, kas nėra draudžiama įstatymų. Šiuo aspektu svarbu atkreipti dėmesį, kad įstatymas yra aukščiau šalių laisvės principo, kadangi įstatyme nustatytos vertybės ir teisiniai gėriai yra skirti užtikrinti tinkamam valstybės valdymo aparato veikimui, viešosios tvarkos ir moralės pažeidimams. Taigi, sutarčių pripažinimo negaliojančiais instituto paskirtis yra užtikrinti šalių valios autonomijos principo ribojimą. Taip pat tai yra garantija, kad sutarties šalis gali būti užtikrinta, jog pvz. sutartis atitinka įstatymo nuostatas, o priešingu atveju būtų laikoma negaliojanti nuo sutarties sudarymo. Be kita ko, sutarties pripažinimo negaliojančia institutas laikomas ir civiliniu teisių gynimo būdu, kadangi esant šalies reikalavimui pripažinti sutartį negaliojančia ir teismui šį reikalavimą patenkinus, teismas turi teisę *ex officio* taikyti restituciją.⁷⁶

Teisės doktrinoje akcentuojama: „ne tik šalių laisvę pačioms nustatyti privatinį teisinių santykių pobūdį bei turinį, bet ir tam tikrą draudimą į šių santykių turinį kišti valstybei“⁷⁷. Šalių valios autonomijos principas gali būti ribojamas dėl kelių priežasčių. Galima

⁷⁵ Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ // Žin. 1995. Nr. 89–2007.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-35-701/2015.

⁷⁷ Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius, Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Vilnius: Justitia, 1999), 15.

sutikti su Valentino Mikelėno nuomone, kuris pabrėžia, kad: „pripažįstant, kad ne visuomet abiejų sutarties šalių padėtis yra visiškai vienoda, būtina sukurti sistemą, leidžiančią valstybei kištis į sutartinius šalių santykius, kai pažeidžiamos silpnesnės šalies teisės ar interesai.“⁷⁸ Vertinant tai, sutiktina, kad gali būti ribojama atsižvelgiant į silpnesnės šalies interesus. Be to, turėtų būti užtikrinti ir ginami sąžiningų trečiųjų asmenų interesai.⁷⁹ Galiausiai, kaip minėta, turi būti užtikrinta šalyje egzistuojanti teisėtvara ir visuomenėje reikšmingos aplinkybės. Sandorių negaliojimo instituto paskirtis – siekti, kad civiliniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas. Iš kitos pusės, įstatymų leidėjas, nustatydamas sandorių negaliojimo pagrindus, siekia užtikrinti sandorių ir jų pagrindu susiklosčiusių civilinių teisinių santykių teisėtumą, stabilumą, ilgaamžiškumą, pažymėdamas, jog galioja bendras principas, kad tol, kol sandoris nėra panaikintas, yra galiojantis.⁸⁰ Taigi, sandorių negaliojimo institutas turi ir kitą paskirtį – užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą, įgytų teisių ilgaamžiškumą ir jų gerbimą. Todėl sandorio pripažinimas negaliojančiu be pakankamo teisinio pagrindo šiam stabilumo tikslui prieštarautų.⁸¹ Tokia kasacinio teismo pozicija leidžia daryti išvadą, kad sandorių negaliojimo instituto paskirtis yra dvejopa – viena – siekti teisėtumo, kita – užtikrinti sutartinių santykių stabilumą.

Sandorio negaliojimo institutas yra *ultima ratio* – t. y. paskutinė priemonė, kuri savo turiniu prieštarauja *favor contractus* principui. Todėl kasacinis teismas laikosi pozicijos, kad sandorio negaliojimo institutas negali būti be reikalo taikomas, juolab kai yra kitų, alternatyvių galimybių. Pavyzdžiui, vienoje byloje LAT konstatavo, kad teismai padarė pagrįstą išvadą, jog atsakovas, nepranešęs ieškovams registruotu laišku apie žemės sklypo pardavimą ir pardavęs žemės sklypą kitam atsakovui, neturinčiam pirmenybės teisės įsigyti jį privačion nuosavybėn, pažeidė ieškovų pirmenybės teisę pirkti privačią žemę. Tačiau teismai nepagrįstai sprendė, kad ieškovų pirmenybės teisės pažeidimas galėtų būti reikšmingas tik ginčijant atsakovų sudarytą žemės pirkimo – pardavimo sutartį, o ne reikalaujant perkelti pirkėjo teises pagal jau įvykusį sandorį.⁸² Pirkėjo teisių ir pareigų perkėlimas, skirtingai nei sandorio pripažinimas negaliojančiu, yra priimtinesnis, nes jis yra ekonomiškėsnis, operatyvesnis ir labiausiai atitinka pirmenybės teisės turėtojo interesus. Be to, pirkėjo teisių ir pareigų

⁷⁸ Valentinas Mikelėnas, *Sutarčių teisė* (Vilnius: Justitia, 1996), 314.

⁷⁹ Asta Dambrauskaitė „Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga“, *Jurisprudencija*, 2002, t. 28(20): 23–33.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-905.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-232/2007. *Teismų praktika*. 2007, 28.

perkėlimo, kaip pirmenybės teisės gynimo būdo, taikymas nepriklauso nuo sąžiningumo trečiojo asmens, kuriam buvo neteisėtai perleistas turtas.

Kitoje byloje ieškovas prašė priteisti iš atsakovo (pardavėjo) žalos atlyginimą dėl nupirkto netinkamos kokybės dujinio šildymo katilo. Kadangi parduotas daiktas – dujinis katilas – dėl gedimo nebegalėjo būti naudojamas pagal paskirtį, teismas taikė proporcingą pažeistų pirkėjo teisių gynimo būdą, nustatytą CK 6.363 str. 8 d. - sutarties nutraukimą ir sumokėtos kainos gražinimą.⁸³ Dar kitoje byloje kasacinis teismas nurodė, kad pagal CK 1.90 straipsnio 7 dalį suklydusi šalis neturi teisės reikalauti pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu ji savo teises ir interesus adekvačiai gali apginti kitais gynimo būdais.⁸⁴ Taigi, teismas pripažįstą sutartį negaliojančia tik tais atvejais, kuomet nėra kitų galimybių, kuriomis būtų galimybė arba išsaugoti sutartį arba naudoti tokį teisės gynimo būdą, kuris labiausiai užtikrina kitų sutarties šalių teises ir interesus. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad teismai pripažįstą *favor contractus* principą bei sutarties negaliojimo institutą taiko išimtiniais atvejais. Tokia teismo intervencija ieškant kitų teisės gynimo būdų laikytina pagrįsta tuo aspektu, kad sąžiningos dalykinės verslo praktikos turi laikytis visos sutarties šalys, atitinkamai ir ieškovas, kadangi verslo santykiuose dažnai gali pasitaikyti atvejų kada viena iš šalių iškarto bando prisiteisti kuo naudingesnį variantą, nepaisydama kontrahento įvykdytų įsipareigojimų.

LR CK 6.225 str. reglamentuoja absoliutų ir santykinį sutarties negaliojimo pagrindą. Absoliučiai negaliojančios sutarties šalys negali patvirtinti vėliau, tuo tarpu santykinai negaliojanti sutartis gali būti kitos šalies patvirtinama. Vertinant teismo vaidmenį esant ginčui teisme dėl sutarčių pripažinimo negaliojančiomis, įstatyminė nuostata, kad niekiniu sandoris laikomas nesvarbu yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį niekiniu, turi labai nedidelę praktinę reikšmę, kadangi šalys gali sudarinėti sutartis visai nepaisydamos net ir imperatyvių draudimų. LAT suformavęs tokią aiškinimo taisyklę, pagal kurią teismas *ex officio* (savo iniciatyva) gali nesant šalies reikalavimo pripažinti sandorį niekiniu, tik tada, kai nagrinėjant bylą pagrindas pripažinti sandorį niekiniu tampa akivaizdus.⁸⁵ Šiuo aspektu ir pasireiškia teismo diskrecijos ribos, kuomet sandoris nėra akivaizdžiai niekinis, teismas imtis nagrinėti ir spręsti proceso šalių ginčą dėl aplinkybių, suponuojančių kokio nors sandorio negaliojimą, bei tirti su tuo susijusius įrodymus gali tik esant šalies reikalavimui pripažinti tokį

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446-706/2015.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-863.

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446-706/2015.

sandorį negaliojančiu, pareikštam ieškinio ar priešieškinių forma.⁸⁶ CK 1.78 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad niekinio sandorio faktą teismas konstatuoja savo iniciatyva (*ex officio*). Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad teismas turi teisę konstatuoti niekinio sandorio negaliojimo faktą ir taikyti padarinius net ir tada, kai dėl to nepareikštas savarankiškas reikalavimas ieškinyje, prašymas šalių procesiniuose dokumentuose ar pareikštas žodžiu. Teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad konkretus sandoris, kuriuo remiasi viena iš bylos šalių, yra niekinis ar niekinė yra tam tikra jo dalis, *ex officio* konstatuoja niekinio sandorio faktą ir jo teisinius padarinius.⁸⁷

Taigi, kas liečia sutarčių pripažinimą negaliojančiu, teismas visais atvejais yra saistomas suinteresuotos šalies valios išreiškimu ir nesvarbu ar tai ieškinio, priešieškinių ar net žodžio forma. Nesant prašymo teismas negali tirti ir pripažinti sutarties negaliojančia. Vienintelė teismo išimtis yra akivaizdžiai negaliojančios sutarties buvimas. Pažymėtina, kad akivaizdžiai negaliojanti sutartis yra tik tada jeigu aplinkybė, kad sutartis yra akivaizdžiai negaliojanti ir nereikia jokio papildomo įrodinėjimo, t. y. teismas gali priimti pagrįsta sprendimą *ex officio* be papildomo įrodinėjimo. Priešingu atveju, jeigu aplinkybė kad sandoris yra niekinis, nėra akivaizdi, būtina laikytis bendrųjų įrodinėjimo taisyklių. Tokia nuomonė jau yra laikomasi bei pakankamai nusistovėjusi ir naujesnėje teismų praktikoje.⁸⁸

Verta pažymėti, kad imperatyvių teisės normų pažeidimas sudarius sutartį iš pirmo žvilgsnio skamba kaip visiškai niekinis sandoris ir daugiau nieko nepaprieštaraus, tačiau teismų praktika yra nuėjusi kiek kita linkme ir imperatyvių normų pažeidimas *per se* nelemia sutarties negaliojimo. Reikalavimo turėti licenciją pažeidimas patenka į UNIDROIT 3.3.1 straipsnio taikymo sritį, kurio 2 ir 3 dalyse įtvirtinta, kad jei pasekmės nėra numatytos pačioje imperatyviojoje normoje, šalys gali naudoti tokius sutartinius gynybos būdus, kurie šioje situacijoje yra protingi. Vertinant, kas konkrečioje situacijoje atitinka protingumo principą svarbu atkreipti dėmesį į šiuos aspektus: pirma, normos, kuri buvo pažeista, tikslą. Antra, asmenų kategoriją, kurių interesų apsaugai ši norma yra skirta. Šis aspektas labiau apibrėžia asmenis, kurie yra teismų laikomi pažeidžiamais prieš kitus, dominuojančius verslo dalyvius. Trečia, sankcijas, numatytas už normos pažeidimą. Ketvirta, pažeidimo laipsnį, jo rimtumą ar šalys žinojo arba turėjo žinoti apie normos pažeidimą. Galiausiai, penkta, ar sandorio vykdymas

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-252/2009. Teismų praktika. 2009, 31.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-546/2013.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-48-248/2017.

pažeidžia normą ir šalių ketinimus.⁸⁹ Vertinant šiuos aspektus, darytina išvada, kad teismai labai plačiai vertina tiek pažeistos normos mastą, tiek šalių ketinimus, pasekmes ir kitas aplinkybes, todėl sutartis prieštaraujanti įstatymo normoms ne visais atvejais pripažįstama negaliojančia. Tam reikalingas nurodytų sąlygų visetas.

Toks teismo vertinimas nekvestionuojant sutarties, kuri prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis kelia nemažai klausimų. Tačiau akivaizdu, kad įstatymai yra aukščiau visko ir sutarties šalys negali iš neteisės sukurti teisę. Todėl aukščiau nurodyti, teismų praktikoje naudojami kriterijai dėl sutarties pripažinimo negaliojančia laikytini adekvačiais vertinant ar pažeista įstatymo norma sukėlė tokias neigiamas pasekmes dėl kurių būtinas visiškas ikisutartinių teisių ir pareigų atstatymas.

Nustatinėjant teismo diskrecijos kontroliuoti sutartines sąlygas sutarčių pabaigos atvejais ribas, atkreiptinas dėmesys į sutarties nutraukimą ir konkurencijos atvejus kada taikomas keitimas – kada nutraukimas. Tiesa, keitimas aptarinėjamas tik sutarčių nutraukimo kontekste. Plačiau apie sutarties keitimą, teismo kontrolės ribas pasisakyta ankstesniame šio darbo skyriuje. Tuo pačiu šiame poskyryje įvertinamas ir teismo vaidmuo nustatinėjant galimas pasekmes nutraukus sutartį.

6.217 str. numato pagrindus, kad sutartis gali būti nutraukiama vienašališkai iš esmės dėl šių aplinkybių: sutarties šalis nevykdo, vykdo netinkamai ir tai yra esminis sutarties pažeidimas. Pagal kasacinio teismo praktiką esminis sutarties pažeidimas gali būti laikomas tiek esminiu pagal įstatymą, tiek ir esminiu pagal šalių susitarimą.⁹⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad nors šalys ir gali susitarti dėl esminių sutarties sąlygų, tačiau teismas tokias sąlygas gali vertinti plačiai, todėl ne visais atvejais sutartyje nurodytos sutarties nutraukimo sąlygos bus laikomos galiojančiomis. Kasacinis teismas savo praktikoje yra atkreipęs dėmesį bei konstatavęs, kad sutartyje ir įstatyme išvardytų vienašališko sutarties nutraukimo pagrindų taikymo skirtumas yra tas, kad teismas netikrina, ar sutartyje įtvirtintas sutarties nutraukimo pagrindas savo pobūdžiu atitinka CK 6.217 straipsnio kriterijus. Teismo vertinimu nurodytas nutraukimo pagrindas yra sutarties sąlyga, todėl teismo vertinamas ir kontroliuojamas sutarties sąlygų teisėtumo ir sąžiningumo aspektais.⁹¹ Atkreiptinas dėmesys, kad tokiais atvejais teismas net ir sutarties sąlygas dėl sutarties nutraukimo aiškina vadovaudamasis sutarties aiškinimo taisyklėmis – taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191-916/2015.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-297/2012.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.

Todėl svarbūs šiuo aspektu sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės ir verslo praktikos principai, kadangi teismas esant ginčui dėl vienašališko sutarties nutraukimo, šalies iniciatyva turi teisę vertinti ar sutarties sąlyga dėl nutraukimo atitinka minėtus principus bei ar nėra piktnaudžiuojama sutarties nuostatomis.

Puikus pavyzdys yra LAT formuluojamoje praktikoje, kad net ir esant sutartyje numatytam vienašališkam sutarties nutraukimui, paisant kontrahento teisėtų interesų, tokiu nutraukimu neturėtų būti jam padaroma neproporcingai didelė žala kontrahento teisėtiems interesams, lyginant su sutartį nutraukiančios šalies interesais.⁹² Darytina išvada, kad tokiu būdu teismas vykdo socialinį teisingumą ir gali atlikti teisminę sutarčių kontrolę tokiais atvejais. Toks teismo įsikišimas manytina yra būtinas siekiant įvertinti ar kontrahentui tai nėra neproporcingai didelė žala, todėl jei šalių sutartos sąlygos prieštarauja bendriesiems teisės principams, viešajai tvarkai ar imperatyviosioms įstatymo nuostatomis teismas gali ir net privalo nukrypti nuo sutarties sąlygų turinio ir vadovautis teisės normomis. Tačiau tą teismas turėtų daryti gerbdamas *pacta sunt servanda* principą bei šalių valią.

Sutarties nutraukimo, esant jos neįvykdymui, įskaitant netinkamą įvykdymą ir termino praleidimą, reguliavimo būdas Civiliniame kodekse patvirtina tarptautinėje sutarčių teisėje pripažįstamo *favor contractus* principo įtvirtinimą nacionalinėje teisėje. Šis principas reiškia, kad šalys turi siekti išsaugoti sutartį, jeigu tai tik yra įmanoma, o sutarties nutraukimą naudoti tik kaip *ultima ratio* priemonę.⁹³ Kaip matyti, lyginant su anksčiau šiame skyriuje aptartu sutarties pripažinimo negaliojančia institutu, *favor contractus* principo taikymo reikšmė ir svarba yra panaši. Vis dėlto, kaip minėta kasacinio teismo praktikoje sutarties nutraukimas yra kraštutinė – *ultima ratio* priemonė, kurios taikymui nepakanka vien formalaus pagrindo.

Favor contractus principas įpareigoja šalis siekti išsaugoti sutartį, jeigu tai tik yra įmanoma. Viešasis interesas užtikrinti civilinių santykių stabilumą ir teisėtų lūkesčių apsaugą riboja sutarties šalies vienašalę iniciatyvą nutraukti sutartį, todėl nutraukiant sutartį turi būti atsižvelgiama ir į sutartį pažeidusios šalies interesus, taip užtikrinant šalių teisėtų interesų pusiausvyrą.⁹⁴ Būtina pastebėti, kad nesant pareikšto reikalavimo pakeisti sutartį ginčijant sutarties nutraukimo teisėtumą, teismas negali *ex officio* spręsti šių dviejų teisių gynimo būdų konkurencijos klausimo. Toks teismo ribų suvaržymas manytina yra legitimus. Šiuo atveju vertėtų atkreipti dėmesį bei palyginti sutarties keitimą su taikos sutarties sudarymu. Akivaizdu,

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-348/2014.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2013.

kad nesant bent vienos iš šalies prašymo bei valios sudaryti taikos sutartį – taikos sutarties sudarymas nėra galimas ir prasmingas. Taip pat manytina ir su sutarties keitimu, kadangi sutarties keitimu bent vieną šalį turi būti suinteresuota jos vykdymu, todėl nesant nei vienos iš šalių prašymo, teismo veikimas *ex officio* pakeičiant sutartį būtų neteisingas *pacta sunt servanda*, sutarčių sudarymo laisvės ir valios autonomijos principų kontekste. Atitinkamai, tikėtina neturėtų ir didelės faktinės reikšmės, kadangi negalima priversti dviejų verslo subjektų priverstinai vykdyti sutartį. Tokio scenarijaus atveju, tikėtina, kad pavyzdžiui šalys po kurio laiko vėl kreipsis į teismą dėl netinkamo sutarties vykdymo ir nuostolių priteisimo. Negana to, toks priverstinis keitimas prieštarautų šalių valios autonomijos principui.

Tiesa, pripažįstant *favor contractus* principo svarbumą sutartiniuose santykiuose, negalima šio principo suabsoliutinti, paneigiant kitų kreditoriaus teisių gynimo būdų egzistavimą ir panaudojimo galimybę, nes sutarties laisvės principas užtikrina sutarties šalies teisę pasirinkti ir pasinaudoti jo interesus geriausiai atitinkančiu teisių gynimo būdu. Kasacinio teismo praktikoje pabrėžiama, kad siekis išsaugoti sutartį nėra absoliutus ir jos nutraukimas gali būti pateisinamas, jeigu nustatomos tam tikros aplinkybės – pažeidimo pobūdis, mastas ar kitos svarbios aplinkybės, leidžiančios spręsti dėl pagrindo vienašališkai nutraukti sutartį buvimą.⁹⁵

Koks sutarties nutraukimas gali būti pateisinamas, labai priklauso nuo situacijos. Pavyzdžiui, vienoje byloje šalys pirkimo – pardavimo sutartyje numatė teisę vienašališkai nutraukti sutartį nesikreipiant į teismą. Byloje buvo nustatyta, kad atsakovas pranešimais informavo ieškovą apie sutarties nutraukimą dėl to, jog ieškovas nesutiko sumažinti pieno kainų. Sutarties nutraukimas šiuo pagrindu teismų sprendimais pripažintas neteisėtu ir negaliojančiu. Kitokių pranešimų apie sutarties nutraukimą atsakovas ieškovui neįteikė. Tik byloje atsakovas, atsikirdamas į ieškinį, užėmė poziciją apie sutarties nutraukimą kito sutarties punkto pagrindu, traktuodamas šią sąlygą kaip leidžiančią nutraukti sutartį net ir nesant jos pažeidimo ir laikantis tik vieno reikalavimo – informuoti kitą šalį prieš tris mėnesius. Teismas konstatavo, kad ieškovas nebuvo informuotas apie sutarties nutraukimą kaip numato sutartis, todėl vien dėl šios aplinkybės sutarties nutraukimas šiuo pagrindu negali būti pripažintas teisėtu, todėl teismas priėmė sprendimą, kad atsakovas neteisėtai nutraukė sutartį nepasibaigus jos galiojimo terminui.⁹⁶ Taigi, matyti, kad teismas vertindamas sutarties nutraukimo atvejus vertina sutartį bei tokiais *ultima ratio* priemonių taikymo atvejais ypatingą reikšmę teikia sutarties rašytiniam tekstui, kokia sutarties sąlyga yra vadovaujama, jas prilygina su įstatymais, imperatyviomis normomis, todėl galima teigti, kad LAT teismo praktika taikant

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-358-916/2017.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-208/2013.

favor contractus principą, siekimą išsaugoti sutartį taiko pakankamai lanksčiai ir vertinant ar nutraukti sutartį – ar ne, teismas vertina plačiai. Tiesa, toks teismo vertinimas yra ribotas sutarties šalių, kadangi *ex officio* teismo vertinimas nėra galimas ir teismo ribos baigiasi ties pačių šalių suformuluotais prašymais ir valia. Nepaisant to, manytina, kad toks sutarties vertinimo legitimumas nekelia daug probleminių aspektų dėl šalių valios autonomijos ir *pacta sunt servanda* principų įgyvendinimo.

Kylant ginčams dėl vienašalio sutarties nutraukimo, akivaizdu vienas subjektas dažniausiai nori nutraukti sutartį ir ne retai prisiteisti atitinkamą objektą (dažniausiai pinigų). Tuo tarpu visais atvejais svarbu ir kontrahento interesai, todėl teismas turi vertinti šalių bendradarbiavimą, sąžiningumą, priištus įsipareigojimus, apimtį kiek sutartis įvykdytą ir kitas faktines aplinkybes. Tokiu būdu sutartiniuose santykiuose teismas įvykdys ir socialinį teisingumą bei nustatys kiek dar galimas sutartinių santykių veikimas ateityje – ar *pacta sunt servanda* principo naudojimas ir prioriteto teikimas yra tikslingas.

LR CK 6.223 str. numato, kad sutarties sąlygų pakeitimas, kaip ir jos sudarymas, gali būti atliekamas tik laisva valia sudarytu šalių susitarimu. Pažymėtina, kad sutarties sąlygų pakeitimas neapsiriboja vien šalių valios autonomijos principu pačioms šalims susitarti dėl sutartį papildančių ar keičiančių sąlygų. Praktikoje neabejotinai pasitaiko atvejų kada besąlygiškas reikalavimas vykdyti šalių teisėtai sudarytos ir galiojančios sutarties sąlygas gali būti nepateisinamas kaip neatitinkantis bendrųjų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų. Atsižvelgiant į tai, teisinis reglamentavimas nustato *pacta sunt servanda* principo išlygas. LR CK reglamentuoja, kad esant vienos šalies atsisakymui pakeisti sutarties sąlygas, tokios iniciatyvos gali imtis teismas bei tai padaryti savo sprendimu. Šiuo aspektu įstatymas yra konkretus: CK 6.223 str. 3 d. reglamentuoja ieškinio dėl sutarties pakeitimo tvarką. Ieškinį galima pareikšti tik po to, kai kita šalis atsisako pakeisti sutartį ar per trisdešimt dienų iš jos negautas atsakymas į pasiūlymą pakeisti sutartį, jeigu sutartis ar įstatymai nenustato kitokios sutarties pakeitimo tvarkos. Kasacinis teismas šiuo klausimu laikosi nuomonės, kad sutarties sąlygų pakeitimas teismo sprendimu yra išimtinė priemonė, kuri gali būti taikoma tik sutartyje numatytais ar įstatymo nustatytais pagrindais. Teismo vertinimu kiekvienu konkrečiu atveju pagal byloje nustatytas aplinkybes konstatavus, kad šalių sutartinių prievolių pusiausvyra yra iš esmės pažeista ir vienai šaliai sutarties vykdymas yra suvaržytas. Šiuo aspektu kasacinis teismas dėl išimtinumo yra pakankamai kategoriškos nuomonės. Vienoje byloje LAT pažymėjo, kad laisva valia sutartį sudariusi šalis neturi teisės pasinaudoti sutarties vykdymo suvaržymo ir jos pakeitimo institutu tik dėl to, kad po sutarties sudarymo susiklosčius tam tikroms nepalankioms aplinkybės sudaryta sutartis pasirodė esanti nepelninga arba generuoja mažesnę pelną, nei buvo manyta sudarant sutartį. Byloje dėl komercinių patalpų nuomos

mažinimo LAT nurodė, kad ekonominės krizės situacija, kuria rėmėsi ieškovas, *per se* nereiškia sutartinių prievolių pusiausvyros pažeidimo, kaip pagrindo pakeisti sutartį, tačiau ji nepripažintina ir absoliučiu pagrindu, dėl kurio reikalavimai pripažinti jos įtaką sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimui visais atvejais turėtų būti atmetami. Vertindamas ar yra pagrindas keisti sutartį teismas įvertino ieškovo finansinius veiklos rezultatus, aplinkybes ar nėra esminių sutarties vykdymo suvaržymų bei rinkos kainas.⁹⁷ Taigi, darytina išvada, kad teismai sutarties pakeitimui savo sprendimu priima tik įvertinę visas faktines aplinkybes pakankamai plačiu mastu. Ar toks teismo vertinimas yra legitimus – manytina, kad taip. Šiuo atveju teismas įgyvendino tiek *favor contractus*, tiek *pacta sunt servanda* principo įgyvendinimą atsisakydamas keisti sutartį. Teismas nustatė ribines aplinkybes dėl kurių galima daryti išvadą dėl sutarties keitimo. Pažymėtina, kad tokie atvejai kaip sutarties keitimas ar nutraukimas visada sukelia teisinės pasekmės ne vienai, bet dviem (visiems) sutarties dalyviams, todėl legitimus sutarties keitimas ar nutraukimas galimas tik kardinaliais atvejais.

Atkreiptinas dėmesys ir sąžiningai dalykinei verslo praktikai, kaip šalys įvairiose situacijose teikia tarpusavio nuolaidas ir siekia sąžiningai bendradarbiaudamos prisidėti prie tinkamo sutarties įvykdymo. Todėl pastebimas teismo vertinimas turininguoju požiūriu, kaip šis požiūris sąveikauja su formaliuoju, procesiniu požiūriu. Teismai vertina visą kompleksą aplinkybių, siekdami nustatyti ar šalys veikė sąžiningai bandė išsklaidyti atsirandančius tarpusavio nesutarimus ir iškilusias problemas dėl sutarčių vykdymo taip pat dėl ko kilo bei kuo remiasi šalys kiekvienu atveju. Toks teismo vertinimas manytina neprieštarauja *pacta sunt servanda* principui. Kadangi pirmenybę teismas teikia sąžiningumo, sąžiningos dalykinės verslo praktikos ir bendradarbiavimo principams. Atitinkamose situacijose, šių principų iškėlimas į priekį turi būti net aukščiau nei *pacta sunt servanda* principas. Toks teiginys grindžiamas sąžiningo verslo subjekto apsaugos nuo nesąžiningai veikiančio komercinės rinkos dalyvio, kadangi sutartiniai santykiai, kuomet viena iš šalių elgiasi nesąžiningai, siekia pasipelninti kitos šalies sąskaita bei naudodamasi nesąžiningai didesne verslo patirtimi teismo negali būti toleruoti. Tačiau tokia pozicija turi dvi medaliai puses. Minėtų principų iškėlimas aukščiau *pacta sunt servanda* principo ne visais atvejais gali būti legitimus.

Iš to, kas pasakyta, darytina išvada, kad legitimus būtų toks atvejis, kuomet teismas visais atvejais vadovautųsi *pacta sunt servanda* principu ir tik įvertinęs visas reikšmingas aplinkybes (šalių bendradarbiavimą, sąžiningumą, ekonomiškumą, šalių valią ir ketinimus) ir matydamas pagrįstą poreikį keisti ar nutraukti sutartį, nukryptų nuo *pacta sunt servanda* principo. Kitaip sakant, tik įvertinus visas aplinkybes ir nustačius bei padarius išvadą,

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30-219/2015.

kad sutarties palikimas nepakeista ar sutartinių santykių nenutraukimas sukeltų neproporcingai neigiamas pasekmes vienai iš šalių.

Eilės tvarka analizuojant sutarčių nutraukimą, svarbu įvertinti teismo diskrecijos ribas pripažinus sutartį nutraukta. Šia apimtimi iš karto pastebimos teismo veikimo ribos taikant restituciją, t. y. šalys gražinant į tokią padėtį, kurioje jos buvo iki sutarties sudarymo.⁹⁸ Pažymėtina, kad priešingai nei sutarties negaliojimo atveju, sutarties nutraukimo atvejais teismas neturi teisės *ex officio* taikyti restitucijos.⁹⁹ Šiuo atveju teismas yra saistomas suinteresuotos šalies prašymo, toks teismo *ex officio* teisės ribojimas laikytinas pagrįstu bei logiškai paaiškinamu. Tik pačios sutarties šalys žino kokioje įvykdymo stadijoje yra nutraukta sutartis, todėl kai kuriais atvejais restitucijos taikymas yra neproporcingas teisės gynbos būdas ir teismo taikymas *ex officio* visais atvejais prieštarauja ne tik sutarčių principams, bet ir bendriesiems protingumo, teisingumo principams.

Teismų praktikoje, esant prašymui taikyti restitucija, vienas pagrindinių teismo diskreciją veikti įgalinančių kriterijų yra sąžiningumo principas. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad, „taikant restituciją, sąžiningumo principas (bet ne asmens sąžiningumas) yra teisiškai reikšmingas sprendžiant klausimą dėl restitucijos šalių tarpusavio interesų pusiausvyros <...> Pažymėtina, kad vien turto įgijėjo sąžiningumas nelemia to fakto, kad restitucija natūra neturi būti vykdoma, atsižvelgiant į faktines aplinkybes. Pagal CK 6.145 straipsnio 2 dalį sąžiningumas yra vienas aspektų, kuriuo remdamasis teismas svarsto, ar vykdyti restituciją iš viso ir ar vykdyti ją natūra.“¹⁰⁰ Taigi, restitucijos taikymo atžvilgiu teismas restituciją gali taikyti tik tais atvejais kai tai bus sąžininga ne dėl to, kad restitucijos reikalaujanti šalis teismo laikoma sąžiningu asmeniu, tačiau tais atvejais, kada restitucijos taikymas yra sąžininga priemonė visų sutartimi suinteresuotų asmenų atžvilgiu.

Sąžiningumo principo naudojimo taikant restitucija pavyzdys gali būt laikomas vienoje kasacinio teismo byloje, kurioje teismas konstatavo, kad tais atvejais, kai lizingo sutartyje šalys susitarė ne tik dėl daikto valdymo bei naudojimo, bet ir dėl jo nuosavybės teisės perėjimo, vienašalė restitucija, nutraukus tokią lizingo sutartį negali būti taikoma. Taikoma dvišalė restitucija, kadangi dvišalė restitucija galima tuo atveju, jeigu lizingo sutartyje buvo numatyta lizingo gavėjo teisė įgyti daiktą nuosavybėn, ir tik dėl tos įmokų dalies, kurią sudarė daikto išpirkimo įmokos. Taigi CK 6.222 straipsnio norma suteikia teisę lizingo gavėjui, kuris

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-356/2010.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-212/2012.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-356/2014.

mokėjo įmokas pagal lizingo sutartį išpirkdamas daiktą nuosavybėn, reikalauti iš lizingo davėjo gražinti šias įmokas po to, kai jis gražino lizingo davėjui lizingo dalyką.¹⁰¹ Taigi, taikant restituciją teismas privalo įvertinti ir pačią sutarties esmę bei kvalifikuoti sutartinius santykius pagal faktines aplinkybes.

Be minėtų kriterijų, vertinant ar taikyti restituciją sutarties nutraukimo atvejais, teismui svarbią reikšmę turi ir situacijos vertinimas, kuomet būtų išvengta vienos iš šalies nepagrįsto praturtėjimo. Pažymėtina, kad savo esme nepagrįsto praturtėjimo išvengimas yra išvestinis iš sąžiningumo principo, tačiau atitinkamose ribinėse situacijose jo vertinimas teismui yra svarbus. Atkreiptinas dėmesys, kad teismų nuomone restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą ir tik tais atvejais kai sutartis, pagal kurią šalis gavo turtą, pripažinta negaliojančia arba sutartinės prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Tačiau įstatyme nustatyta teismo teisė išimtiniais atvejais pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų.¹⁰² CK 6.145 str. 2 d. legitimizuoja teismo diskreciją vertinant ar taikyti restituciją sutarties nutraukimo atveju – ar ne. Įstatymas, galima teigti numato teismui pareigą sprendžiant restitucijos taikymo klausimą vertinti kiek restitucijos taikymas yra sąžiningas konkrečiu atveju. Tokia teismo pareiga privaloma, kadangi vertinimas atmetiniu požiūriu arba aplaidus taikymas gali pažeisti sutarties šalių teises.

Sekantis svarbus aspektas yra teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą esant esminei šalių nelygybei. Lietuvoje kaip ir visoje Europos Sąjungoje¹⁰³ ypatingai didelę reikšmę turi vartotojai komercinėse sutartyse. Tačiau to negalima pasakyti apie verslininkų interesų apsaugą esant esminei šalių nelygybei. Sutiktina su Aurelija Bakše, kuri pažymi, kad „bendro, visa apimančio kontrolės mechanizmo, paremto specialiosiomis teisės normomis, skirtomis tik nesąžiningų sąlygų kontrolei B2B sutartyse ir užtikrinančiomis savarankišką teisių gynimo būdą, kuris būtų analogiškas arba panašus į B2C sutartims taikomą mechanizmą, nėra.“¹⁰⁴

Pažymėtina, kad dažnai verslo subjektai sudarinėdami sutartis su standartinėmis sąlygomis gali pakliūti į identišką situaciją kaip ir vartotojas. Tokiais atvejais atsirandančios

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2012.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-617-611/2015.

¹⁰³ 2016 m. komisijos ataskaita europos parlamentui, tarybai, europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, Briuselis, 2017 05 31 COM(2017) 285 final., žiūrėta 2018-10-17, http://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2016/part1_lt.pdf.

¹⁰⁴ Aurelija Balčiūnė, „Nesąžiningų sąlygų prekiautojų tarpusavio (b2b) sutartyse kontrolė pagal Lietuvos teisę“, ISSN 2424-6050 (Online) ISSN 1392-1274 (Print). TEISĖ 2017:105.

pasekmės yra neabejotinai žalingos vienam iš verslo subjektų. Bylose Lietuvoje teismai pakankamai plačiai remiasi verslininko kaip patyrusio asmens, kuriam taikomi didesni atidumo reikalavimai. Teismai dažniausiai negailestingai vertina, kad verslininkas turi suprasti kokiomis sąlygomis sudarė sutartį ir kokias pareigas prisiėmė.¹⁰⁵ Toks vertinimas manytina yra ydingas, kadangi verslininkas verslininkui yra netapatas. Lietuvoje egzistuoja milijonines pajamas generuojančių bendrovių, kurioms neabejotinai privalomas toks protingo, apdairaus verslininko vertinimo modelis. Tačiau yra įmonių, kurios nėra didelės, neturi pakankamai resursų bei derybinės galios, todėl net ir prieš didesnius verslininkus jos gali būti toks pat silpnas asmuo kaip ir vartotojas. Tiesa, gal ne visais atvejais toks silpnas kaip vartotojas, tačiau kito verslininko atžvilgiu nelygybės disbalansas būtų akivaizdus, todėl, manytina, esminės šalių nelygybės vertinimą B2B atvejais, nesant pakankamos įstatyminės bazės, turėtų atlikti teismai. Šią pareigą teismui legitimizuoja sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės verslo praktikos principų įgyvendinimas. Teismai vertindami visumą įrodymų, pvz. tiek ir šalių bendradarbiavimą, susirašinėjimą ir derybas prieš ir po sutarties sudarymo – gali nustatyti ar pastebimas esminė sutarties nelygybė ir vieno verslininko piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi, patirtimi kito verslininko atžvilgiu ir tokiu būdu užpildyti įstatymo spragas.¹⁰⁶ Tiesa, toks vertinimas dėl teismo pareigos yra viena vertus diskusinis, kadangi neabejotinai padaugėtų atvejų, kuomet verslininkai pradėtų piktnaudžiauti šiuo esminės nelygybės institutu.

Naujausioje teismų praktikoje, kasacinis teismas šiuo klausimu vis dar laikosi konkrečios nuomonės tokiais atvejais: „pagal galiojantį teisinį reguliavimą nesąžiningų sąlygų kontrolė visų pirma taikoma vartojimo sutartims, antra, taikoma tokioms sutarčių sąlygoms, kurios nebuvo individualiai aptartos“.¹⁰⁷ Toks teismo vertinimas suponuoja aiškias teismų tendencijas, kad šiomis dienomis verslininko, kaip silpnesnės sutarties šalies vertinimas nėra galimas Lietuvos teisinėje sistemoje. Lietuvos Aukščiausiojo teismo pirmininkas Rimvydas Norkus yra pažymėjęs: „teismai nekuria taisyklių, pagal kurias mes gyvename visuomenėje, o tik vykdo teisingumą pagal įstatymus, kuriuos priima įstatymų leidžiamoji valdžia“.¹⁰⁸ Taigi, esant priešpriešinei diskusijai tarp įvairaus pobūdžio teisininkų, kad teismai nekuria teisės, darytina išvada, kad Lietuvoje nesant teisinio reguliavimo dėl verslininko pripažinimo silpnesniąja šalimi B2B atvejais, teismai šiuo metu nesiekia patys spręsti šio diskusinio

¹⁰⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-608-258/2017. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-503/2007. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-138-684/2018.

¹⁰⁶ 2006 m. rugpjūčio 8 d. LR Konstitucinio Teismo sprendimas byloje Nr. 34/03.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-289-1075/2018.

¹⁰⁸ Rimvydas Norkus: didžiausias teismų iššūkis – išlaikyti teisėjo profesijos prestižą, žūrėta 2018-10-18, <http://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemas-naujienos/rimvydas-norkus-didziausias-teismu-issukis-islaiikyti-teisejo-profesijos-prestiza/6063>.

klausimo, todėl verslininko, kaip profesionalo (maksimaliai apdairaus ir protingo) vertinimas ir toliau teismų praktikoje išlieka visais atvejais ir be jokių išimčių.

Nepaisant to, tikėtina, kad tik nedidelio laiko klausimas kada Lietuvos teismai pradės taikyti esminės šalių nelygybės nustatymo kriterijus esant sutartims tarp verslo subjektų (B2B). Teismų pripažinti *soft law* šaltiniai PECL¹⁰⁹ ir DCFR¹¹⁰ numato atitinkamas nuostatas tokių atvejų vertinimui.

Sekantis svarbus aspektas yra atvejai kada šalis gali prašyti taikyti ne restituciją, bet alternatyvius teisės gynbos būdus. Tokius kaip delspinigius ar netesybas. Sutarties šaliai neįvykdžius arba netinkamai įvykdžius sutartį, priešinga sutarties šalis, įgyja teisę naudotis sutartyje ir įstatyme nustatytais teisių gynimo būdais, įtvirtintais tiek bendrosiose sutarčių teisės normose, tiek ir atitinkamas sutartis reguliuojančiose teisės normose. Be jau aptartų sutarties keitimo ir nutraukimo yra galimi ir tokie teisės gynbos būdai kaip reikalavimas įvykdyti prievolę natūra arba reikalavimas priteisti nuostolius, netesybas, palūkanas.

Dėl reikalavimo įvykdyti prievolę natūra LR CK reglamentuoja pirmenybę šalims reikalauti prievolę įvykdyti natūrą, kuris yra galima sakyti *pacta sunt servanda* principo išraiška. Šiuo atveju teismui yra apribojama diskrecijos teisė vertinti sutarties šalies pasirinkto teisės gynbos būdo adekvatumą. Išimtis taikoma tik tais atvejais, kuomet sutarties įvykdyti natūra neįmanoma. Tais atvejais įsijungia teismo diskrecijos teisė nustatyti tinkamiausią teisės gynbos būdą. Kasacinio teismo praktikoje yra išaiškinta, kad ieškinio reikalavimas įvykdyti prievolę natūra turi būti atskirtas nuo reikalavimo taikyti civilinę atsakomybę ir kad priteisimas įvykdyti pareigą natūra yra atskiras civilinių teisių gynbos būdas, kuris nelaikomas civiline atsakomybe. Tiesa, teismo vertinimu šie abu būdai gali būti taikomi kartu, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis.¹¹¹ Pavyzdžiui, ieškovo prašymas priteisti mokėjimo palūkanas, kurias skolininkas privalo mokėti pagal sutartį. Tokiais atvejais teismas neturi teisės mažinti palūkanų dydžio remdamasis LR CK nuostatomis, kuriomis taikomos mažinant kompensuojamąsias palūkanas civilinės atsakomybės atveju.¹¹² Toks teismų praktikos nukrypimas laikytinas pateisinančiu *pacta sunt servanda* principą. Šalis pasiskolinusi pinigų sumą yra saistoma ir

¹⁰⁹ PECL 4:110 straipsnis numato, kad šalis gali išvengti sąlygos, kuri nebuvo individualiai aptarta, jei, priešingai nei to reikalauja sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos principas, tos šalies nenaudai iš esmės sutrikdo iš sutarties kylančių šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą, atsižvelgiant į pagal sutartį tiekino dalyko pobūdį, kitas sutarties sąlygas ir aplinkybes sutarties sudarymo metu.

¹¹⁰ DCFR išskiria tris nesąžiningų sąlygų kontrolės mechanizmo grupes: nesąžiningas sąlygas B2C sutartyse, nesąžiningas sąlygas B2B sutartyse ir nesąžiningas sąlygas sutartyse tarp ne verslo subjektų. DCFR numato nesąžiningumo testo išimtis, apibrėžia aplinkybes, į kurias reikia atkreipti dėmesį vertinant sutartinės sąlygos nesąžiningumą. DCFR numato nesąžiningų sutarties sąlygų įtraukimo į sutartis padarinius: nesąžininga sutarties sąlyga neįpareigoja šalies (kitos sutarties sąlygos lieka galioti su sąlyga jei sutartis gali būti išlaikyta galiojanti).

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2009.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-77-378/2015.

sutartų mokėjimo palūkanų, kurias tarpusavio derybų būdu susiderina su priešinga šalimi, todėl prisiimtus įsipareigojimus privaloma gerbti ir teismas neturi teisės mažinti mokėjimo palūkanų dydžio. Kiti atvejai galimi kuomet priešinga šalis prašo pakeisti sutartį ir sumažinti mokėjimo palūkanų dydį, tačiau esant reikalavimui priteisti mokėjimo palūkanas – teismas jokių būdu negali šių mažinti. Priešingu atveju, jeigu teismas savo iniciatyva sumažintu mokėtinų mokėjimo palūkanų dydį, tuomet toks teismo vertinimas prieštarautų *pacta sunt servanda* ir sutarčių laisvės sudarymo principams bei nebūtų pateisinamas socialinės ir sąryšingumo teisės teorijų. Atitinkamai atsirastų tarpė plėtotis ydingai teismų praktikai, kuomet šalys prieš sudarydamos sutartis negalėtų tikėtis, kad jų reikalavimai dėl mokėjimų palūkanų dydžio ateityje bus įgyvendinti. Todėl esamas teisinis reguliavimas ir teismo diskrecijos draudimas mažinti mokėjimo palūkanas, o kartu ir atirbojimas nuo civilinės atsakomybės yra legitimus.

CK 6.213 str. 2 d. įtvirtintas bendrasis kreditoriaus teisių gynimo būdas, kai kita šalis neįvykdo nepiniginės prievolės. Tačiau tokiais atvejais, kuriais reikalavimas įvykdyti prievolę natūra negalimas, išreiškia bendrosios taisyklės išimtį, todėl jų buvimą turi įrodyti šalis, kuri tokia išimtimi remiasi (CPK 178 straipsnis). Negana to, dėl išimtinio nurodytų atvejų pobūdžio jie negali būti aiškinami plačiai ir tokiu būdu, kad nesant rimto pagrindo paneigtų kreditoriaus teisę reikalauti įvykdyti prievolę natūra. CK 6.213 str. 2 d. įtvirtinta šalies teisė reikalauti įvykdyti prievolę natūra turi būti aiškinama sistemiškai su CK 6.61 str., numatančiu prievolės atlikti tam tikrą darbą neįvykdymo padarinius. Taigi CK 6.213 str. 2 d. įtvirtinta kreditoriaus teisių gynimo priemonė, pagal kurią nepiniginę prievolę natūra įvykdyti įpareigojamas skolininkas, o CK 6.61 str. 1 d. - kai tą pačią prievolę skolininko sąskaita įvykdo pats kreditorius. Abiem atvejais pasiekiamas tas pats rezultatas, t. y. realus sutartyje numatytos prievolės įvykdymas, išskyrus kai vietoje prievolės įvykdymo natūra kreditorius pasirenka reikalauti atlyginti nuostolius.¹¹³ Tačiau vertinant praktiniu pobūdžiu CK 6.61 str. suteikiama teise kreditoriui atsiranda galimybė iškart naudotis norimu objektu, nereikia laukti teismo sprendimo dėl skolininko įpareigojimo. Tokie atvejai efektingi tuomet, kai vienai iš sutarties šalių būtinas kuo greitesnis norimo objekto teikiamos naudos gavimas.

Kas liečia prašymo įvykdyti prievolę natūra ir netesybų priteisimo santykį, pabrėžtina, kad kasacinis teismas formuodamas netesybų priteisimo už prievolės termino praleidimą taisyklės laikosi nuostatos, kad plačiaja prasme prievolės neįvykdymas yra ir prievolės įvykdymo termino praleidimas. Atsižvelgiant į tai, pagal sutarčių aiškinimo taisyklės nustatytina, ar netesybomis šalys susitarė kompensuoti kreditoriaus minimalius nuostolius už termino prievolei įvykdyti praleidimą ar už šio termino praleidimo prievolės neįvykdymą, nes

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K 3-213/2014. Teismų praktika. 2014, 41, p. 252-272.

nuo to priklauso, ar viena sutarties šalis dėl kitos šalies prievolės neįvykdymo turi teisę reikšti reikalavimą tik dėl netesybų priteisimo, ar, kartu su netesybomis, ir reikalauti įvykdyti pagrindinę prievolę natūra.¹¹⁴ Taigi, teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad teismas išimtinai laikosi sutarties nuostatų dėl netesybų ir prievolės įvykdymo natūra priteisimo. Toks teismo vertinimas laikytinas legitimium, kadangi netesybų ir reikalavimo įvykdyti prievolę natūra suliejimas gali atnešti pakankamai didelių neigiamų pasekmių kontrahentui. Todėl toks taikymas yra teismų išimtiniai taikomas tik tais atvejais, kuomet praleistas prievolės įvykdymo terminas ir sutartyje netesybos yra faktiškai numatytos. Tokias teismo ribas legitimizuoja socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijos.

Toliau analizuojant teismo diskrecijos ribas sutarčių galiojimo bei pabaigos perspektyvoje, neabejotinai svarbią reikšmę turi sutartinė atsakomybė. Teisės doktrinos (Lietuvos teisės mokslininkų) ir teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad Lietuvoje deliktinės ir sutartinės atsakomybių konkurencija negalima. Tačiau teismų praktika patvirtina, kad konkurencijos situacijos bylose egzistuoja, tačiau jos nėra sprendžiamos užsienio teisėje taikomas konkurencijos sprendimo būdais taikyti pirmenybę deliktinei atsakomybei. Tačiau, pasak E. Ivanauskienės LR CK normų analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje taikomas sutartinės atsakomybės prioritetą deliktinės atsakomybės atžvilgiu yra pagrįstas.¹¹⁵

Sutartinės atsakomybės atvejai kelia nemažai probleminių aspektų, ne veltui tam didelį dėmesį yra skyręs kasacinis teismas, išleidęs palūkanas ir netesybas reglamentuojančių teisės normų taikymo teismų praktikoje apžvalgą.¹¹⁶

Teismų praktikoje netesybų priteisimas bei dydžio vertinimas yra dažnai akcentuojamas verslo santykiuose. Ne retai pastebima, kad netesybas šalys nusimato sutartyse, ypač didesnės ir labiau patyrusios verslo dalyvės (pavyzdžiui statybos rangos bendrovės), kurioms yra svarbūs terminai ir šios netesybas numato kaip skatinamąją priemonę, kuri verčia kitus sutarties dalyvius vykdyti prisiimtus įsipareigojimus. Dar ankstesnėje praktikoje teismai išskirdavo atvejus dėl netesybų mažinimo. Tokiais laikytini atvejai, kuomet teismų vertinimu netesybos yra akivaizdžiai per didelės, neproporcingos, jų dydis prieštarauja protingumo, sąžiningumo principams, sąžiningai verslo praktikai ir suteikia galimybę nepagrįstai praturtėti vienai šaliai ir pažeidžia teisėtus kitos šalies interesus, jos gali būti sumažintos iki protingos sumos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje pripažįstama, kad teismas turi ne tik

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213/2014. Teismų praktika. 2014, 41, p. 252-272.

¹¹⁵ Evelina Ivanauskienė, „Deliktinės ir sutartinės atsakomybės sprendimo būdai“. Jurisprudencija 2015 m. 22 (2): 316.

¹¹⁶ 2012 m. spalio 25 d. Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga (Teismų praktika 37).

teisę, bet ir pareigą kontroliuoti, ar nustatomos netesybos nėra neprotingai didelės.¹¹⁷ Tokia teismo diskrecijos teisė kontroliuoti sutartinių netesybų priteisimą viena vertus teoriškai ir atitinka socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės doktrinas, kita vertus kvestionuotina pareiga mažinti netesybas tuo aspektu, kad nėra savaime žinoma ar sutartimi sulgytos netesybos bus priteistos. Būtent nenuspėjamumas dėl netesybų priteisimo yra viena esminių problemų. Nors ir yra nustatyti teismo vertinamieji kriterijai, tačiau sutartis gali tik numatyti ar gali būti priteisiamos netesybos, o jų dydis teismo visada yra vertinamas. Pavyzdžiui, užsakovas verslininkas sudaro statybos rangos sutartį su kitu patikimu verslo partneriu - rangovu. Dėl svarbaus projekto užsakovas nurodo didesnę nei rinkos kainą už darbų atlikimą, tačiau numato ir didelės netesybas sutarties neįvykdymo atveju. Pažymėtina, kad tokiu atveju proporcingai vertinant sutarties sumos dydį ir joje numatytas netesybas – mažai tikėtina, kad darbų kaina teismo būtų mažinama, tačiau netesybas, tikėtina, ginčo atveju teismas mažintu. Tokia teismo kontrolės prerogatyva netesybų atžvilgiu pateisinama tuo aspektu, kad šalys dažnai tikisi, kad sutartiniai santykiai baigsis geruoju. Tuo pačiu, kilus ginčui negalima iš anksto daryti išvadų, kad tik viena šalis sutartį vykdė blogai ir jai privaloma mokėti netesybas kitai sutarties šaliai. Toks netesybų vertinimas taip pat būtų ydingas, kadangi suteiktų vienai iš sutarties šalių nepagrįstai praturtėti kitos šalies sąskaita, todėl darytina išvada, kad teismas privalo turėti didesnę kontrolės teisę vertinant netesybų priteisimo klausimą. Toks teismo vertinimas, kuomet vertinamos būtų abi šalys, jų veiksmai, bei sutartinės nuostatos – atitiktų socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijas.

Plačiau analizuojant teismų praktikoje netesybų nustatymo, mažinimo atvejus, mažinimo kriterijus, pastebimas, kad LAT praktikoje sutartinės netesybos apibrėžia šalių atsakomybės ribas už prievolės neįvykdymą sutarties sudarymo momentu ir suteikia teisę į jas, konstatavus prievolės neįvykdymo faktą. Jeigu šalys sutartyje susitarė dėl tam tikro netesybų dydžio, tai sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo atveju skolininkas negali jo ginčyti, išskyrus atvejus, kai netesybos būtų neprotingos, akivaizdžiai per didelės, atsižvelgiant į konkrečios prievolės pobūdį, padarytą pažeidimą, jo padarinius, skolininko elgesį, prievolės sumą ir pan.¹¹⁸ Tokiems atvejams įstatyme įtvirtinta teismo teisė mažinti netesybas (CK 6.73 straipsnio 2 dalis, 6.258 straipsnio 3 dalis). Paties kasacinio teismo motyvais, netesybų mažinimas gali būti nulemtas siekio įgyvendinti neteisėto praturtėjimo prevenciją arba siekio

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-7-378/2005. 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2005.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-153-916/2016.

užtikrinti viešosios tvarkos apsaugą.¹¹⁹ Todėl akivaizdu, kad įstatymų leidėjas yra nustatęs teismui teisę mažinti netesybas bei pasirinkti atitinkamus būdus, todėl netesybų dydžio nustatymą bei plačią kontrolės teisę teismui legitimizuoja ir pats įstatymų leidėjas.

Ko gero pagrindinis teismo kontrolės atvejis pasireiškia esant ginčui dėl netesybų dydžio (mažinimo). Pagrindinis kriterijus mažinant netesybų dydį yra teismo nustatomas netesybų dydžio santykis su nuostoliais, nes tik įvertinęs skirtumą tarp nuostolių ir prašomų netesybų teismas gali nuspręsti, ar netesybų suma nėra pernelyg didelė, atitinkamai nuspręsti kiek ji nepagrįsta. Nustatant, ar netesybos, palyginus su nuostoliais, nėra pernelyg didelės, atsižvelgiama į įvairias aplinkybes, kurių sąrašas nėra baigtinis. Pavyzdžiui, šalių sutartinių santykių pobūdį ir sutarties tikslus, tikruosius sutarties šalių ketinimus, sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, šalių statusą, t. y. į tai, ar šalys yra vartotojos ar ne, į faktines bylos aplinkybes, kreditoriaus patirtų nuostolių dydį, CK 1.5 straipsnyje įtvirtintus teisingumo, sąžiningumo, protingumo principus ir kt.¹²⁰

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad priteisdamas kreditoriui sutartines netesybas, teismas vadovaujasi pagrindiniu netesybų taikymo tikslu bei siekiu – kompensuoti kreditoriaus galimus praradimus netinkamai įvykdžius sutartį. Toks teismo tikslas vertintinas teigiamai bei atspindintis tiek įstatymo leidėjo valią, tiek ir Lietuvos teisėje vyraujančias sutarčių teisės teorijas.

Kas liečia nuostolių priteisimą, darytina išvada, kad vertinant nuostolių dydžio klausimą teismai atsižvelgia į šiuos aspektus: pirma, neįvykdęs sutartinio įsipareigojimo verslininkas atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę (CK 6.258 str. 4 d.). Antra, svarbus yra priežastinis ryšys. Vadinasi yra atlyginami tik tie nuostoliai, kurie yra susiję su verslininko veikimu ir neveikimu dėl kurio kita sutarties šalis patyrė nuostolių. Teismas vertina atsiradusios žalos prigimtį ir, tik ją nustatęs gali priimti sprendimą dėl priežastinio ryšio sąlygos konkrečiu atveju, kuomet yra konstatuoti neteisėti veiksmai.¹²¹ Trečia, įstatyme įtvirtintas visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutus, nuo jo teismas gali nukrypti, esant įstatyme įtvirtintiems pagrindams. Todėl teismas, atsižvelgdamas į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės verslo praktikos principus gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl šalies reikalaujamo nuostolių dydžio

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502/2009.

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-235-690/2016.

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2014.

(visiško nuostolių atlyginimo) atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių (CK 6.251 str. 2 d.). Ketvirta, kai dėl to paties veiksmo atsirado ir žala, ir nauda nukentėjusiam asmeniui, tai gauta nauda nepažeidžiant protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijų teismo gali būti įskaitoma į nuostolius.¹²² Penkta, kreditoriaus kaltė ir prisidėjimas prie nuostolių. Tačiau tik tais atvejais, jei dėl žalos atsiradimo kaltas ir kreditorius – tokiais atvejais atlygintini nuostoliai mažinami proporcingai kreditoriaus kaltei arba skolininkas gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės (CK 6.248 str. 4 d., 6.259 str.).¹²³ Tokie teismo vertinamieji kriterijai dažniausiai yra vertinami teismų esant verslo subjektų ginčams dėl nuostolių priteisimo. Manytina, kad teismo intervencijos ribos nuostolių atlyginimo atvejais yra atitinkančios socialinę ir sąryšingumo teisės teorijas. Pažymėtina, kad teismo ribos priklauso nuo pačios sutarties esmės, įsipareigojimo ribų, kartu atsižvelgiant į sąžiningumo principo svarbą, šalių abipusį bendradarbiavimą – todėl atitinka Lietuvoje galiojančias sutarčių teisės teorijų tendencijas.

2.3. Skyriaus apibendrinimas.

Sisteminė teisės aktų ir teismų praktikos analizė leidžia matyti, kad teismai aiškindami sutartis iš esmės susiduria su šiomis kliūtimis: pirma, kam teikti pirmenybę – šalių ketinimams ar gramatiniam teksto aiškinimui? Antra, kokiais principais vadovaujantis šalinami atskirų sutarties dalių prieštaravimai? Trečia, kokiais būdais (kriterijais) teismas gali užpildyti spragas. Taigi, teismas visais atvejais yra ribojamas rašytinės sutarties teksto ir tik esant šalių valios neatitikimams (pvz.: sutarties tekstas yra pakankamai neiškus, abstraktus) turi teisę nukrypti nuo sutarties teksto ir aiškinti sutartį subjektyviuoju kriterijumi. Tačiau teismas ir tais atvejais yra ribojamas rašytinės sutarties teksto bei jį, jo atitikimą vertina su kitomis aplinkybėmis, sutarties šalių elgesiu prieš sudarant sutartį ir ją vykdant (po sutarties sudarymo), teismas vertina šalių susirašinėjimus, kito pobūdžio bendradarbiavimą ir kitas reikšmingas aplinkybes, turinčios reikšmės teisingam bylos išnagrinėjimui. Kas liečia sutarties šalių prieštaravimų vertinimą, tai teismo ribos tokiu atveju apsiriboja antraeilių sutarties sąlygų nustatymu, jei šalys dėl jų nesusitarė. Tačiau šios privalo būti reikalingos sutarčiai vykdyti. Be to, svarbu ir tai, kad sutarties prieštaravimų šalinimas nepažeistų teisės normų reikalavimų ir neiškreiptų šalių ketinimų, sudarytos sutarties esmės ir tikslų. Teismas negali aiškinti sutarties sąlygų, kurios prieštarautų faktiniam šalių susitarimui, todėl teismo diskrecijos ribos visais atvejais yra siejamos sutarties nuostatų ir tikrųjų šalių ketinimų vertinimu. Galiausiai, sutarties

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-268-687/2018.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150-469/2017.

spragų šalinimo perspektyvoje, svarbus aspektas vertinant teismo intervencijos į sutartinius santykius ribas yra sutarties suinteresuotumo buvimas. Teismas neturi teisės *ex officio* užpildyti sutarties šalių sudarytas spragas. Toks teismo kontrolės vaidmuo užpildant spragas yra visiškai suprantamas. Viena vertus privatinėje teisėje sudarant sutartis galioja sutarčių laisvės principas ir šalys bendradarbiaudamos turi pareigą pačios papildomų susitarimų būdų užpildyti spragas. Kita vertus netoleruotinas ir per didelis teismo įsikišimas bei sutartinių sąlygų primetimas nesant nei vienos šalies prašymo, atitinkamai tokie atvejai vargu ar koreliuotu su sutarčių laisvės principu.

Sutarčių vykdymo stadijoje, išskirtini du kertiniai aspektai šalims vykdant sutartis. Minėti aspektai būtų šalių sąžiningumas arba sąžininga verslo praktika vykdant sutartį bei šalių bendradarbiavimas. Šie principai yra akcentuojami tiek įstatymo leidėjo, tiek ir plačiai vertinami teismų iš esmės esant bet kokio pobūdžio sutartiniams ginčams. Be minėtų dviejų principų svarbus yra ir trečiasis principas – ekonomiškumo principas, kuris teismų praktikoje taip pat neretai akcentuojamas. Visi trys minėti principai teismams išplečia intervencijos į sutartinius santykius galimybes. Principų pagalba teismai gali plačiau interpretuoti esamas situacijas. Net ir esant rašytinei sutarčiai, sutarčių vykdymo principai turi didelę reikšmę esant ginčui teisme. Šių principų pripažinimas ir taikymas teismui suteikia platesnę veikimo laisvę kontroliuojant sutarčių vykdymą. Sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų nesilaikymas gali lemti įvairias neigiamas pasekmes rangos bylose. Taip pat bylose dėl sutarties nutraukimo ir kitose bylose dėl sutarčių modifikavimo. Atsižvelgiant į tai, kad sąžiningumo ir bendradarbiavimo principai papildė klasikinį *pacta sunt servanda* principą, minėtų principų vertinimo ir taikymo legitimumas neturėtų kelti abejonių Lietuvoje pripažįstamų socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijų kontekste.

Didelę įtaką teismų praktikos formavimuisi dėl sutarčių keitimo suteikė *soft law* šaltiniai, kuriuose nustatytos teisinio reguliavimo gairės yra modernesnės ir naujesnės lyginant su LR CK reguliavimo. Be to, iš teismų praktikos pastebima, kad 2008 metais prasidėjusi ekonominė krizė turėjo įtakos pradėti taikyti sutarties keitimo institutą dėl pasikeitusių aplinkybių. Taigi, nors laikotarpiu nuo 2009 metų iki 2018 metų teismų praktikoje pasitaikydavo įvairių nukrypimų taikant *rebus sic stantibus* principą, tačiau šiai dienai galima teigti, kad pagrindiniai kriterijai teismo yra du: pasikeitusios aplinkybės buvimas ir aplinkybės sukeltas prievolės įvykdymo disbalansas tarp šalių. Pažymėtina, kad šalys pačios privalo įrodyti, kad pasikeitusi aplinkybė nulėmė prievolės pusiausvyros pakitimą. Toks pasikeitusių aplinkybių vertinimas iš esmės atitinka socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijas bei yra pateisinamos teismo diskrecijos ribos keisti sutartinių sąlygų vykdymą. Tiesa, ankstesnėje teismų praktikoje pasitaiko dar atvejų kada teismai vertindami sutarties keitimo atvejus

netinkamai vertina šalių padėtį ir pirmenybę akiai teikia pusiausvyros pakitimui. Tokie būdai nėra laikytina legitimiais *pacta sunt servanda* ir minėtų sutarčių teisės teorijų kontekste. Nepaisant to, naujesnė teismų praktika suteikia vilties, kad teismai vertindami atitinkamas situacijas atliks platesnį vertinimą bei sutarties keitimą taikys įvertinę visas situacijas bei tinkamai įvertinę sąžiningumo, bendradarbiavimo principų įgyvendinimą bei palaikys abiejų (visų) sutarties šalių interesų pusiausvyrą.

Kas liečia sutarčių pripažinimą negaliojančiu, teismas visais atvejais yra saistomas suinteresuotos šalies valios išreiškimu. Nesant prašymo teismas negali tirti ir pripažinti sutarties negaliojančia. Vienintelė teismo išimtis yra akivaizdžiai negaliojančios sutarties buvimas. Teismų praktikoje akivaizdžiai negaliojanti sutartis yra tik tada jeigu aplinkybė, kad sutartis yra akivaizdžiai negaliojanti ir nereikia jokio papildomo įrodinėjimo, t. y. teismas gali priimti pagrįsta sprendimą *ex officio* be papildomo įrodinėjimo. Verta pažymėti, kad imperatyvių teisės normų pažeidimas *per se* nelemia sutarties negaliojimo. Šalys nukrypti nuo imperatyvių normų gali tokiais atvejais, kuomet nepažeidžia: pirma, normos, kuri buvo pažeista, tikslą. Antra, asmenų kategoriją, kurių interesų apsaugai ši norma yra skirta. Trečia, sankcijas, numatytas už normos pažeidimą. Ketvirta, pažeidimo laipsnį, jo rimtumą ar šalys žinojo arba turėjo žinoti apie normos pažeidimą. Penkta, ar sandorio vykdymas pažeidžia normą ir šalių ketinimus. Vertinant šiuos aspektus, darytina išvada, kad teismai labai plačiai vertina tiek pažeistos normos mąstą, tiek šalių ketinimus, pasekmes ir kitas aplinkybes, todėl sutartis prieštaraujanti įstatymo normoms ne visais atvejais pripažįstama negaliojančia. Toks teismo vertinimas nekvestionuojant sutarties, kuri prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis kelia nemažai klausimų. Tačiau akivaizdu, kad įstatymai yra aukščiau visko ir sutarties šalys negali iš neteisės sukurti teisę. Todėl aukščiau nurodyti, teismų praktikoje naudojami kriterijai dėl sutarties pripažinimo negaliojančia laikytini adekvačiais vertinant ar pažeista įstatymo norma sukėlė tokias neigiamas pasekmes dėl kurių būtinas visiškasis ikisutartinių teisių ir pareigų atstatymas.

Esant ginčams dėl sutarties nutraukimo, pažymėtina, kad teismai neturi *ex officio* teisės pripažinti sutarties nutraukimą neteisėtu nesant sutarties šalies prašymo. Taigi, ginčiuose dėl sutarties nutraukimo teismas yra saistomas sutarties šalių valios. Be to, teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad visais atvejais svarbu ir kontrahento su kuriuo buvo nutraukta sutartis interesai, todėl esant ginčams dėl sutarties nutraukimo neteisėtu, pastebima, kad teismai vertina šalių bendradarbiavimą, sąžiningumą, prisiimtus įsipareigojimus, apimtį kiek sutartis įvykdytą ir kitas faktines aplinkybes. Tokiu būdu sutartiniuose santykiuose teismas siekia vykdyti ir socialinę teisingumą bei nustatyti kiek dar galimas sutartinių santykių veikimas ateityje – ar *pacta sunt servanda* principo naudojimas ir prioriteto teikimas yra tikslingas. Taip

pat neleidžia vienai sutarties šaliai piktnaudžiauti sutarties vienašališko sutarties nutraukimo teise. Tokios teismo veikimo ribos suteikia nuspėjamumo, kadangi paprastai esant ginčams dėl sutarties nutraukimo teismai įvertina kiek sutartis yra įvykdyta bei kuri sutarties šalis yra kalta. Esant problemai dėl kaltos sutarties šalies nustatymo yra vertinama kiek sutartis įvykdyta ir pasekmės taikomos proporcingai visoms sutarties šalims pagal įvykdymo mastą.

Vertinant sutarties nutraukimo ir keitimo konkurenciją, manytina, kad legitimus būtų toks atvejis, kuomet teismas visais atvejais vadovautųsi *pacta sunt servanda* principu ir tik įvertinęs visas reikšmingas aplinkybes (šalių bendradarbiavimą, sąžiningumą, ekonomiškumą, šalių valią ir ketinimus) ir matydamas pagrįstą poreikį keisti ar nutraukti sutartį, nukryptų nuo *pacta sunt servanda* principo. Kitaip sakant, tik įvertinus visas aplinkybes ir nustačius bei padarius išvadą, kad sutarties palikimas nepakeista ar sutartinių santykių nenutraukimas sukeltų neproporcingai neigiamas pasekmes vienai iš šalių yra pateisinamas.

Esant sutarties nutraukimui, restitucija yra galima tik sutarties šalies prašymu. Teismas neturi teisės savo iniciatyva taikyti restitucijos. Teismo ribos prasideda ties vienos šalies prašymu ir apibrėžia sąžiningumo principu. Pripažinus sutartį nutraukta bei taikant restituciją kartinę reikšmę teismui turi išvestinis iš sąžiningumo principo nepagrįsto praturtėjimo institutas. Visais atvejais teismas restitucija taiko tik tokia apimtimi, kad ne viena iš sutarties šalių nepagrįstai nepraturtėtų kitos šalies sąskaita.

Lietuvos teisinėje sistemoje esminės šalių nelygybės vertinimas B2B atvejais nėra pastebimas. Bent jau toli gražu nėra tokios apsaugos, kuri numatyta vartotojams. Pažymėtina, kad teismai vertindami visumą įrodymų, pvz. tiek ir šalių bendradarbiavimą, susirašinėjimą ir derybas prieš ir po sutarties sudarymo – gali nustatyti ar pastebima esminė sutarties nelygybė ir vieno verslininko piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi, patirtimi kito verslininko atžvilgiu ir tokiu būdu užpildyti įstatymo spragas. Tokią diskrecijos teisę teismui galėtų legitimizuoti bendrieji teisės principai – ypač sąžiningumo. Taip pat, panašų reguliavimą numato *soft law* (DCFR ir PECL) šaltiniai. Tačiau naujausioje teismų praktikoje kasacinis teismas išimtinai laikosi nuomonės, kad esminė šalių nelygybė galima tik vartotojams. Nepaisant to, manytina, kad tik laiko klausimas, kuomet teismas pasinaudos minėtais teisės šaltiniais ir pakeis egzistuojančią teismų praktiką, kadangi verslininkas užsiimantis specifine veikla akivaizdu gali turėti pranašumą prieš verslininką, kuris užsiima visiškai kita veikla bei neturi resursų (galimybių) suvokti visas įmanomas sritis.

LR CK numato šalims reikalavimo teisę įvykdyti prievolę natūra. Pažymėtina, kad įstatymai pateikia pakankamai lanksčias nuostatas dėl reikalavimo priteisimo natūra, todėl teismo diskrecijos teisės apriboja įstatyminės nuostatos. CK 6.213 str. 2 d. įtvirtinta kreditoriaus teisių gynimo priemonė, pagal kurią nepiniginę prievolę natūra įvykdyti įpareigojamas

skolininkas, o CK 6.61 str. 1 d. - kai tą pačią prievolę skolininko sąskaita įvykdo pats kreditorius. Abiem atvejais galutinis rezultatas yra iš esmės tas pats. Tokiuose ginčiuose tarp versli subjektų nebent iškiltų klausimai dėl ar būtent tą prievolės dalį buvo įsipareigojęs atlikti skolininkas bei ar kreditoriaus įvykdytos prievolės natūra kaštai atitinka protingumo kriterijus.

Teismo praktikos tendencijos leidžia daryti išvadą, kad teismas priteisdamas kreditoriui sutartines netesybas vadovaujasi pagrindiniu netesybų taikymo tikslu bei siekiu – kompensuoti kreditoriaus galimus praradimus netinkamai įvykdžius sutartį. Pagrindinis kriterijus mažinant netesybų dydį yra teismo nustatomas netesybų dydžio santykis su nuostoliais, nes tik įvertinęs skirtumą tarp nuostolių ir prašomų netesybų teismas gali nuspręsti, ar netesybų suma nėra pernelyg didelė, atitinkamai nuspręsti kiek ji nepagrįsta. Toks teismo tikslas vertintinas teigiamai bei atspindintis tiek įstatymo leidėjo valią, tiek ir Lietuvos teisėje vyraujančias sutarčių teisės teorijas. Tiesa, teismo kontrolės ribos nagrinėjant klausimus dėl netesybų dydžio yra itin plačios ir intervencija pasireiškia visose bylose dėl netesybų, todėl sutartyje numatant netesybų dydį praktiškai visais atvejais tikslaus numatomumo negalima tikėtis.

Vertinant nuostolių dydžio klausimą teismai atsižvelgia į šiuos aspektus: pirma, neįvykdęs sutartinio įsipareigojimo verslininkas atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę. Antra, svarbus yra priežastinis ryšys. Trečia, įstatyme įtvirtintas visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutus, nuo jo teismas gali nukrypti, esant įstatyme įtvirtintiems pagrindams. Ketvirta, kai dėl to paties veiksmo atsirado ir žala, ir nauda nukentėjusiam asmeniui, tai gauta nauda nepažeidžiant protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijų teismo gali būti įskaitoma į nuostolius. Penkta, kreditoriaus kaltė bei prisidėjimas prie nuostolių. Minėti teismo vertinamieji kriterijai dažniausiai yra vertinami teismų esant verslo subjektų ginčams dėl nuostolių priteisimo. Manytina, kad teismo intervencijos ribos nuostolių atlyginimo atvejais yra atitinkančios socialinę ir sąryšingumo teisės teorijas. Pažymėtina, kad teismo ribos priklauso nuo pačios sutarties esmės, įsipareigojimo ribų, kartu atsižvelgiant į sąžiningumo principo svarbą, šalių abipusį bendradarbiavimą – todėl atitinka galiojančias sutarčių teisės teorijų tendencijas.

Apibendrinant, galima teigti, kad šio darbo ginamasis teiginys yra patvirtintas. Teismo diskrecijos teisė kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą neapsiriboja vien sutarties šalies pareikštu reikalavimu ir jo apimtimi. Teismo diskrecijos teisei kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą įtakos turi teisės gynybos būdas, tačiau teismas kiekvienu konkrečiu atveju *ex officio* vertina ar sutarties šalies pasirinktas teisės gynybos būdas yra pagrįstas pagal faktinę situaciją, atitinka teisinį reguliavimą. Pažymėtina, kad priešingai nei vartojimo

komercinėse sutartyse, platesnių teisių teismai savo iniciatyvos imtis atitinkamų priemonių B2B atvejais neturi. Teismas gali priimti pagrįsta sprendimą *ex officio* iš esmės tik tai atvejais, kai yra akivaizdžiai niekinė sutartis (prieštaraujanti imperatyvioms įstatymo normoms ir kt.) arba vertinant netesybų dydį. Todėl, kas liečia teismo iniciatyvos įgyvendinimą verslo subjektų ginčų atvejais – manytina, kad teismo ribos nėra plačios. Svarbesnę reikšmę teismams turi kiti kriterijai. Teismų kontrolės ribosi remiasi šiais kriterijais: sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų įgyvendinimas, sąžiningos dalykinės verslo praktikos, siekis išvengti piktnaudžiavimo teise, kitų bendrųjų teisės principų įgyvendinimu bei viešosios tvarkos ar imperatyvių įstatymo nuostatų įgyvendinimas. Minimi kriterijai yra pateisinami socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijomis bei yra pateisinami kitų fundamentalių sutarčių teisės principų – *pacta sunt servanda* ir sutarčių laisvės ir autonomijos kontekste. Negana to, minėti kriterijai ir jų vertinimas suteikia teisę teismui nukrypti nuo sutartinių sąlygų, numatančių sutarčių vykdymą ir galiojimą, kadangi, siekiant užtikrinti darnią verslo ekonomikos raidą, ciklą, būtina užtikrinti sutarčių vykdymo ir galiojimo kontrolę, todėl minėti teismų vertinamieji kriterijai yra keliami aukščiau rašytinio teksto, kai kyla ginčas tarp dviejų verslo subjektų.

IŠVADOS

1. Sisteminis įstatymų leidėjo (LR CK), pripažintų *soft law* instrumentų bei teismų praktikos vertinimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra vadovaujamosi socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijomis. Atsižvelgiant į tai, teismo diskrecijos veikimo legitimumas bei koreliacija su *pacta sunt servanda* principu apibrėžiama minėtų teisės teorijų kontekste, t. y. teismo diskrecijos ribos kontroliuoti sutarčių vykdymą ir galiojimą legitimuoja sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų įgyvendinimas, kurie glaudžiai susiję su socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijomis bei su to paties *pacta sunt servanda* principu.

2. Teismo diskrecijos teisei kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą įtakos turi teisės gynybos būdas, tačiau teismas kiekvienu konkrečiu atveju *ex officio* vertina ar sutarties šalies pasirinktas teisės gynybos būdas yra pagrįstas pagal faktinę situaciją, atitinka teisinį reguliavimą. Pažymėtina, kad priešingai nei vartojimo komercinėse sutartyse, platesnių teisių teismai savo iniciatyvos imtis atitinkamų priemonių B2B atvejais neturi. Teismas gali priimti pagrįsta sprendimą *ex officio* iš esmės tik tai atvejais, kai yra akivaizdžiai niekinė sutartis (prieštaraujanti imperatyvioms įstatymo normoms ir kt.) arba vertinant netesybų dydį. Todėl, kas liečia teismo iniciatyvos įgyvendinimą verslo subjektų ginčų atvejais – teismo ribos nėra plačios. Verslo ginčų atvejais teismo diskrecijos kontroliuoti sutartinius santykius ribos apsibrėžia penktojoje šio darbo išvadoje nurodytų kriterijų atžvilgiu.

3. Sutarčių vykdymo stadijoje išskirtini du kertiniai aspektai šalims vykdant sutartis: sąžiningumas (arba sąžininga verslo praktika) ir bendradarbiavimas. Be minėtų dviejų principų svarbus yra ir trečiasis principas – ekonomiškumo principas, kuris teismų praktikoje taip pat neretai akcentuojamas. Visi trys minėti principai teismams išplečia intervencijos į sutartinius santykius galimybes. Principų pagalba teismai gali plačiau interpretuoti esamas situacijas, kadangi doktrinoje ir teismų praktikoje sąžiningumo principas laikytinas viršesniu nei *pacta sunt servanda* ar kiti sutarčių teisės principai, todėl net ir esant konkrečiai rašytinei sutarčiai, sutarčių vykdymo principai turi didelę reikšmę esant ginčui teisme. Sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų nesilaikymas gali lemti įvairias neigiamas pasekmės rangos bylose ar kitokio pobūdžio verslininkų ginčiuose dėl sutarties nutraukimo ar sutarčių modifikavimo.

4. Didelę įtaką teismų praktikos formavimuisi dėl sutarčių keitimo suteikia *soft law* šaltiniai, kuriuose nustatytas teisinis reguliavimas yra modernesnis ir naujesnis lyginant su LR CK. Pavyzdžiui, sutarties keitimo atvejais laikotarpiu nuo 2009 metų iki 2018 metų teismų praktikoje pasitaikydavo įvairių nukrypimų taikant *rebus sic stantibus* principą, tačiau šiai

dienai galima teigti, kad pagrindiniai kriterijai teismo yra du: (1) pasikeitusios aplinkybės buvimas ir (2) aplinkybės sukeliama prievolės įvykdymo disbalansas tarp šalių. Pažymėtina, kad šalys pačios privalo įrodyti, kad pasikeitusi aplinkybė nulėmė prievolės pusiausvyros pakitimą. Toks pasikeitusių aplinkybių vertinimas kyla iš Lietuvos teismų praktikoje pripažintų ir vertinamų *soft law* instrumentų, kurie iš esmės atitinka socialinės ir sąryšingumo sutarčių teisės teorijas, todėl jais yra pateisinamos teismo diskrecijos ribos keisti sutartinių sąlygų vykdymą.

5. Bendrų, visaapimančių teismo diskrecijos kriterijų kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą ir galiojimą negalima išvelgti. Pagrindiniai vertinamieji kriterijai, kurių pažeidimą ar neatitikimą teismas kontroliuoja yra: sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų bei sąžiningos dalykinės verslo praktikos įgyvendinimas, siekis išvengti piktnaudžiavimo teise, kitų bendrųjų teisės principų, viešosios tvarkos ar imperatyvių įstatymo nuostatų įgyvendinimas. Be to, svarbus ir *soft law* šaltinių reguliavimas. Tačiau atskirais sutarčių ginčų atvejais galimi ir specifiniai kriterijai. Todėl, siekiant verslininkams ginčo eigos didesnio numatymo, reikia atsižvelgti ne tik į bendruosius, bet ir specifinius kriterijus (jei tokie yra). Pavyzdžiui, sprendžiant dėl nuostolių dydžio atsižvelgiama į: nuostolių numatymą; priežastinį ryšį; kreditoriaus kaltę ir prisidėjimą prie nuostolių; gauta nauda gali būti įskaitoma į nuostolius; visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutus, nuo jo teismas gali nukrypti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Monografijos ir straipsnių rinkiniai

1. Budreckienė Viktorija „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos“, daktaro disertacija: Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2016;
2. Dalhuisen J.H., „Custom and its revival in transnational private law“, Duke journal of comparative & international law, Vol 18:339;
3. Derlén, Mattias. Kluwer Law International, ed. Multilingual interpretation of European Union law. European monographs. 67. ISBN 978-90-411-2853-9, 2009;
4. Driukas Artūras, Valančius Virgilijus, „Civilinis procesas: teorija ir praktika. III t.“. Vilnius: TIC, 2007.;
5. Drazdauskas Stasys „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei“, daktaro disertacija: Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008;
6. Gedmintaitė Audronė, „Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje“, daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. 2016;
7. Klimas Evaldas ir Jurgaitis Vidmantas, „Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje“, Socialinių mokslų studijos 3 (1). 2011;
8. Lurger Brigitta, The „Social“ side of the Contract and the New Principle of Regard and Fairness. Towards a European Civil Code. Nijmegen: Kluwer Law International, 2011;
9. Mikelėnienė Dalia, Mikelėnas Valentinas, „Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai“. Vilnius: Justitia, 1999;
10. Mikelėnas Valentinas, *Sutarčių teisė*, Vilnius: Justitia, 1996;
11. Mikelėnas Valentinas, „Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija“. Monografija. Vilnius: Justitia, 1999;
12. Mikelėnas Valentinas. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Justitia, Vilnius, 2002 m;
13. Mikelėnas Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003;
14. Nekrošius Ipolitas, Nekrošius Vytautas, Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė*, Vilnius: Justitia, 1999, 15;
15. Panizzon Marion. „Good Faith in the Jurisprudence of the WTO: The Protection of Legitimate Expectations, Good Faith Interpretation and Fair Dispute Settlement. Bloomsbury Publishing, 2006.
16. Zorzetto Silvia, „The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquire“, University of Milan, Eunomía. Revista en Cultura de la Legalidad No. 3, rugsėjis 2012 – vasaris 2013, ISSN 2253-6655;

2. Moksliniai straipsniai

1. Arlauskas Saulius, „Sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose“ ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online), *Jurisprudencija* 2013, 20(4): 1387.
2. Bakševičienė Rūta „Diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje“. *TEISĖ* (2017): 105.
3. Balčiūnė Aurelija, „Nesąžiningų sąlygų prekiautojų tarpusavio (b2b) sutartyse kontrolė pagal Lietuvos teisę“, ISSN 2424-6050 (Online) ISSN 1392-1274 (Print). *TEISĖ* 2017:105.
4. Baranauskas Egidijus, Zapolskis Paulius, „The effect of change in circumstances on the performance of contract“, Mykolo Romerio universiteto teisės fakulteto privatinės teisės katedra, ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online), *Jurisprudencija* 4(118), 2009;
5. Binder Christina „Stability and Change in Times of Fragmentation: The Limits of Pacta Sunt Servanda Revisited“, *Foundation of the Leiden Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4 December 2012;
6. Budreckienė Viktorija, „Teismo intervencijos į komercinius sutartinius santykius legitimumas klasikinėje, sąryšingojoje ir socialinėje sutarčių teisės teorijose“. *Social Transformations in Contemporary Society*, 2015.
7. Boyle Alan, „Some Reflections on the Relationship of Treaties and Soft Law“, *International and Comparative Law Quarterly*, 1999, vol. 48, n° 4: 901-913;
8. Dambrauskaitė Asta „Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga“, *Jurisprudencija*, 2002, t. 28(20); 23–33;
9. Domínguez Enrique Lalaguna, „The Interaction of Civil Law and Commercial Law“, *Louisiana Law Review*, Volume 42, number 5. 1982;
10. Daniel Davison-Vecchione „Beyond the Forms of Faith: Pacta Sunt Servanda and Loyalty“, *German Law Journal*, Vol. 16 No. 05.
11. Ivanauskienė Evelina, „*Deliktinės ir sutartinės atsakomybės sprendimo būdai*“. *Jurisprudencija* 2015 m. 22 (2): 316;
12. Macneil, I. R. „The New Social Contract: An Inquiry into Modern Contractual Relations“. New Haven: Yale University Press, 1981;
13. Nekrošius Vytautas, „Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus“, ISSN 2424-6050 (Online) ISSN 1392-1274 (Print). *TEISĖ* 2017 102;
14. Merkevičius Remigijus, „Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“, ISSN 1392–1274. *TEISĖ* 2010;
15. O. Main, Thomas “The Procedural Foundation of Substantive Law”, *Washington University Law Review*, Volume 87, Issue 4, January 2010;

16. Puškorius Stasys „3E koncepcijos plėtra“, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2002. Nr. 3: 2.

3. Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992-11-30, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262;
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002-04-24, Nr. 42-0.

4. Elektroniniai leidiniai

1. „Verslumo tendencijos Lietuvoje 2017 m. ir 2018 m. pradžioje apžvalga“, VŠĮ „Versli Lietuva“, 2018 05 10, žiūrėta 2018-09-23. <https://www.verslilietuva.lt/wpcontent/uploads/2018/05/2018.05.10.Verslumo-tendencijosLietuvoje-2017-m.-ir2018m.prad%C5%BEioje.pdf>;
2. JAV teisės žodynas, <https://definitions.uslegal.com/l/lex-specialis/>, prisijungimo laikas: 2018-09-25;
3. Lietuvių kalbos žodynas, <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Diskrecija>, prisijungimo laikas: 2018-09-25;
4. 2016 m. komisijos ataskaita europos parlamentui, tarybai, europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, Briuselis, 2017 05 31 COM(2017) 285 final., prisijungimo laikas: 2018-10-17, http://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2016/part1_lt.pdf;
5. Rimvydas Norkus: didžiausias teismų iššūkis – išlaikyti teisėjo profesijos prestižą, prisijungimo laikas: 2018-10-18, <http://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/rimvydas-norkus-didziausias-teismu-issukis-islaikyti-teisejo-profesijos-prestiza/6063>;
6. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome, 2010, prisijungimo laikas: 2018-03-01, <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>;
7. THE PRINCIPLES OF EUROPEAN CONTRACT LAW, prisijungimo laikas: 2018-10-17, <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/1.202.html>.

5. Teismų praktika

1. Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ // Žin. 1995. Nr. 89–2007;
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-905;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-863;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-7-378/2005;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2005;
7. 2006 m. rugpjūčio 8 d. LR Konstitucinio Teismo sprendimas byloje Nr. 34/03.;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. Teismų praktika. 2006, 26;
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-503/2007;
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-232/2007. Teismų praktika. 2007, 28;
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2007;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. sausio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2009;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-252/2009. Teismų praktika. 2009, 31;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502/2009;
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-128/2010;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2010;
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-356/2010;

18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010;
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-20/2011;
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2011;
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-257/2011;
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2011;
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2012;
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-39/2012;
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-212/2012;
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-297/2012;
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-306/2012;
28. 2012 m. spalio 25 d. Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga (Teismų praktika 37);
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-426/2012;
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2012;
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2012;
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-623/2012;
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-118/2013;
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2013;

35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2013;
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-546/2013;
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-547/2013;
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2013;
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2014;
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2014;
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-208/2013;
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213/2014. Teismų praktika. 2014, 41, p. 252-272;
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-348/2014;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-356/2014;
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2014;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-18-378/2015;
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30-219/2015;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-35-701/2015;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-77-378/2015;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191-916/2015;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-192-695/2015;

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327-687/2015;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446-706/2015;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448-415/2015;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507-219/2015;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-617-611/2015;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-153-916/2016;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-235-690/2016;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207-219/2016;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-48-248/2017;
62. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-608-258/2017;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150-469/2017.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-260-695/2017;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-225-687/2017;
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-358-916/2017;
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-72-701/2018;
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-138-684/2018;

69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-145-421/2018;
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-248-403/2018;
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-268-687/2018;
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-293-611/2018;
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-312-1075/2018;
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-289-1075/2018;
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-345-701/2018;
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-352-219/2018.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti ir apibrėžti teismo diskrecijos kriterijai ir ribos kontroliuoti verslo subjektų sutartinių santykių vykdymą ir galiojimą. Pateiktos teismo diskrecijos ribų pradžia ir pabaiga, atsakant į esminius šiame darbe nurodytus klausimus. Šiame darbe įvertinti esminiai teismų vertinamieji kriterijai atskirais verslo subjektų ginčų atvejais dėl sutarčių vykdymo ir galiojimo. Darbe taip pat aptariamos galimos teismų praktikos tendencijos ateityje, konkrečiai kalbant apie *soft law* instrumentų taikymo galimybes, kurios suteikia teisę iš esmės keisti nusistovėjusią teismų praktiką.

Atlikus tyrimą nustatytas poreikis šiame darbe išsikeltiems tikslams. Tyrimo metu nustatyti kriterijai leidžia daryti išvadą, kad teismų kontrolė pateisinama pamatinių sąžiningumo, sąžiningos dalykinės praktikos ir bendradarbiavimo principais. Magistro baigiamajame darbe pateikiama teismų pozicija dėl teismo kontrolės ribų padės verslininkams praktikoje įgyvendinti sutartinių nuostatų tinkamą įgyvendinimą ir gynybą ginčų atvejais, tiek teismams sprendžiant ginčus dėl sutartinių sąlygų vykdymo ir galiojimo.

Reikšminiai žodžiai: teismo diskrecija, sutarčių vykdymas ir galiojimas, komercinės sutartys.

This master thesis analyses and determines the criteria for the discretion of the courts and their limits to control the execution and validity of commercial contracts between business entities. The beginning and the end of the limits of the discretion of the court are given and responses to the essential questions specified in this thesis are also given. The thesis also introduces the courts judgments criteria in individual cases of business disputes concerning performance and validity of contracts. The thesis also introduces the future tendencies of the development of the Lithuanian courts precedents, to notify, the application of soft law instruments, which give the right to change substantially the settled case-law.

The research confirmed the overall necessity for the objectives of the thesis. The criteria established in the thesis lead to the conclusion that judicial control is justified by the principles of fairness, fair business practice and cooperation. The position of the courts regarding the limits of judicial control given in the master thesis will help entrepreneurs in practice to implement the proper implementation of the commercial contracts provisions in cases of disputes and for the courts in resolving disputes concerning the fulfillment and validity of contractual conditions.

Key words: business to business, judicial discretion, commercial contracts.

SANTRAUKA

TEISMO DISKRECIJOS RIBOS KONTROLIUOTI SUTARTINIŲ SĄLYGŲ VYKDYMĄ IR GALIOJIMĄ VERSLO SANTYKIUOSE

Verslo subjektų, tiek pasaulinio masto, tiek mažesnių reikšmė ekonomikai yra nekvestionuojama. Ko gero visi tarpusavio verslininkų santykiai paremti sutartimis, todėl dažnai pasitaiko, kad dėl vienokių ar kitokių priežasčių prasideda ginčas dėl sutartinių sąlygų vykdymo ir galiojimo. Todėl nors sutarčių sudaryme galioja dispozityvumo principas ir galima susitarti dėl visko, kas nėra draudžiama – esminę sutarčių vykdymo ir kontrolės funkciją vykdo valstybinė teisėtvarkos institucija – teismas. Taigi, nors teismas ir vertina iš sutarčių kylančius ginčus, tačiau kokios yra teismo ribos ir vertinamieji kriterijai nėra apibrėžta. Dėl šių priežasčių magistro baigiamojo darbo tikslas nubrėžti aiškius teismo diskrecijos kontroliuoti sutarčių vykdymą ir galiojimą kriterijus bei teismo ribas.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje atskleidžiama komercinių santykių samprata, teismo diskrecijos ir *pacta sunt servanda* principo sąveika. Nustatoma sutarties šalies įtaka teismo diskrecijos teisei. Antrąją dalį sudaro analizuojama teismų praktika atskirais sutarčių vykdymo ir galiojimo atvejais, jame atsakoma į likusius šio darbo uždavinius, t. y. apibendrinami teismo diskrecija išplečiantys kriterijai bei atvejus kada teismo diskrecijos ribos baigiasi.

Baigiamajame darbe prieita prie išvados, kad teismo diskrecijos teisei kontroliuoti sutartinių sąlygų vykdymą įtakos turi šalies pasirinktas teisės gynbos būdas, tačiau teismas kiekvienu konkrečiu atveju *ex officio* vertina ar sutarties šalies pasirinktas gynbos būdas yra pagrįstas pagal faktinę situaciją, atitinka teisinį reguliavimą. Pažymėtina, kad priešingai nei vartojimo komercinėse sutartyse, platesnių teisių teismai savo iniciatyvos imtis atitinkamų priemonių B2B atvejais neturi. Teismas gali priimti pagrįsta sprendimą *ex officio* iš esmės tik tai atvejais, kai yra akivaizdžiai niekinė sutartis (prieštaraujanti imperatyvioms įstatymo normoms ir kt.) arba vertinant netesybų dydį. Todėl, kas liečia teismo iniciatyvos įgyvendinimą verslo subjektų ginčų atvejais – manytina, kad teismo ribos nėra plačios. Pagrindiniai vertinamieji kriterijai lemiantys teismo diskrecijos ribas ir kurių pažeidimą ar neatitikimą teismas kontroliuoja yra: sąžiningumo ir bendradarbiavimo principų bei sąžiningos dalykinės verslo praktikos įgyvendinimas, siekis išvengti piktnaudžiavimo teise, kitų bendrųjų teisės principų, viešosios tvarkos ar imperatyvių įstatymo nuostatų įgyvendinimas. Be to, svarbus ir *soft law* šaltiniuose numatytas teisinis reguliavimas.

LIMITS OF JUDICIAL DISCRETION IN CONTROLLING THE VALIDITY AND EXECUTION OF BUSINESS CONTRACTS

Business entities, both global known companies and small businesses importance to the economy growth are not questioned. Perhaps all relationships between business companies are based on contracts, so it often happens that for one or another reason a dispute arises over the fulfillment and validity of contractual terms. Consequently, although the conclusion of contracts is subject to the principle of dispositivity and it is possible to agree on everything that is not prohibited so the essential function of the execution and control of contracts is exercised by the state law enforcement institution - the court. Thus, although the court analyzes disputes arising from contracts, however, what are the boundaries of the court and the criteria to be evaluated are not defined. For these reasons, the aim of the master thesis is to provide a clear judicial discretion to control the performance and validity of contracts and the limits of the court.

Master's thesis consists of two parts. The first part reveals the concept of commercial relations, the interaction between the discretion of the court and the *pacta sunt servanda* principle. Establish the effect of the party's contract on the discretion of the court. The second part analyzes court practice in separate cases of execution and validity of contracts, it answers the remaining tasks of this work, i.e. summarizes criteria extending the discretion of the court and cases in which the limits of the court's discretion are prohibited.

The thesis concludes that the discretion of the court to control the enforcement of contractual conditions is influenced by the one of the party's chosen method of defense of the law, but the court *ex officio* assesses in each case whether the defense method chosen by the contracting party is based on the actual situation and is in conformity with legal regulation. It should be noted that, contrary to commercial consumer contracts, the broader courts do not have their own initiative to take appropriate measures in B2B cases. The court may make a reasoned decision *ex officio* only in cases where there is a clearly void contract (contrary to mandatory laws, etc.). Therefore, as far as the implementation of a court initiative in cases of business disputes occurs, it is to be expected that the limits of the court are not wide. The main evaluation criteria that determine the limits of the discretion of the court and whose violation or non-compliance are controlled by the court are: implementation of the principles of fairness and cooperation and fair business practice, avoidance of abuse of rights, implementation of other general legal principles, public order or imperative provisions of the law. In addition, the legal regulation provided for in the soft law sources is also important.